
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

॥ अथ श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धः प्रारभ्यते ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ यदुन्मेषनिमेषाभ्यांजगतःप्रलयोद्भवौ ॥ वंदेतांभुवनेशानींसच्चिदानंदरूपिणीम् ॥ १ ॥ अष्टाधिकैश्चचत्वारिंशद्भिःपद्यैरनन्तरम् ॥ कृष्णाऽवतारसंप्रश्नोराज्ञाकृतउदीर्यते ॥ २ ॥ पूर्वाऽध्यायान्तेरामाऽवतारपर्यंतमवताराःश्रीभगवत्यधीनास्तयायथायथाप्रेर्यंते तथातथातेकुर्वंतीत्युक्तंनतुकृष्णाऽवतारस्तदधीनउक्तः ॥ तथाच तस्येश्वरशक्तियुक्तत्वेनतस्य दुर्दशातदाश्रितानांयादवानांपांडवानांदुर्दशाकिमितिजातेत्यभिप्रायेण ॥ किंचजगतःकारणंश्रीभुवनेश्वरीभगवतीमायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीतिसर्ववेदसिद्धं तस्याश्चवैषम्यनैर्घृण्यराहित्येनोच्चावचसृष्टिकल्पनंकिंनिमित्तमभवदितितन्निमित्तपरिचयार्थंचजनमेजयःपृच्छति । वासवेयमुनिश्रेष्ठेति ॥ वासव्याःसुगन्धायाःअपत्यंवासवेयः ॥ स्त्रीभ्योढगितिढक् ॥ हेव्यास ॥ १ ॥ ॥ २ ॥ ३ ॥ आगोऽपराधः ॥ येनापराधेनकारागारेबद्धस्तादृशमागःकिंकृतवानित्यर्थः ॥ ४ ॥ ययातेःकुलमुत्तममेवतदुद्भवेनाऽपिकंसेनकुलीनेनेत्यर्थः ॥ ५ ॥ गतोजन्मांतरमिति ॥

श्रीगणेशायनमः ॥ जनमेजयउवाच ॥ वासवेयमुनिश्रेष्ठसर्वज्ञाननिधेऽनघ ॥ प्रष्टुमिच्छाम्यहंस्वामिन्नस्माकंकुलवर्धन ॥ १ ॥ शूरसेनसुतःश्रीमान्वसुदेवःप्रतापवान् ॥ श्रुतंमयाहरिर्यस्यपुत्रभावमवाप्तवान् ॥ २ ॥ देवानामपिपूज्योऽभून्नाम्नाचाऽऽनकदुंदुभिः ॥ कारागारेकथंबद्धःकंसस्यधर्मतत्परः ॥ ३ ॥ देवक्याभार्ययासार्धंकिमागःकृतवानसौ ॥ देवक्याबालषट्कस्यविनाशश्चकृतःपुनः ॥ ४ ॥ तेनकंसेनकस्माद्वैययातिकुलजेनच ॥ कारागारेकथंजन्मवासुदेवस्यवैहरेः ॥ ५ ॥ गोकुलेचकथंनीतोभगवान्सात्वतांपतिः ॥ गतोजन्मांतरंकस्मात्पितरौनिगडेस्थितौ ॥ ६ ॥ देवकीवसुदेवौचकृष्णस्याऽमिततेजसः ॥ कथंनमोचितौवृद्धौपितरौहरिणाऽमुना ॥ ७ ॥ जगत्कर्तुंसमर्थेनास्थितेनजनकोदरे ॥ प्राक्तनंकिंतयोःकर्मदुर्विज्ञेयंमहात्मभिः ॥ ८ ॥ जन्मवैवासुदेवस्ययत्राऽऽसीत्परमात्मनः ॥ केतेपुत्राश्चकाबालायाकंसेनविपोथिता ॥ ९ ॥ शिलायांनिर्गताव्योम्निजाताऽष्टभुजापुनः ॥ गार्हस्थ्यंचहरेर्ब्रूहिबहुभार्यस्यचानघ ॥ १० ॥ कार्याणितत्रतान्येवदेहत्यागंचतस्यवै ॥ किंवदंत्याश्रुतंयत्तन्मनोमोहयतीवमे ॥ ११ ॥ चरितंवासुदेवस्यत्वमाख्याहियथातथम् ॥ नरनारायणौदेवौपुराणावृषिसत्तमौ ॥ १२ ॥ धर्मपुत्रौमहात्मानौतपश्चेरतुरुत्तमम् ॥ यौमुनीबहुवर्षाणिपुण्येबदरिकाश्रमे ॥ १३ ॥ निराहारौजिताऽऽत्मानौनिःस्पृहौजितषड्गुणौ ॥ विष्णोरंशौजगत्स्थेम्नेतपश्चेरतुरुत्तमम् ॥ १४ ॥ तयोरंशावतारौहिजिष्णुकृष्णौमहाबलौ ॥ प्रसिद्धौमुनिभिःप्रोक्तौसर्वज्ञैर्नारदादिभिः ॥ १५ ॥ विद्यमानशरीरौतौकथंदेहांतरंगतौ ॥ नरनारायणौदेवौपुनःकृष्णार्जुनौकथम् ॥ १६ ॥

क्षत्रियवंशजःसन्गोपालवंशजत्वविशिष्टंलोकदृष्ट्याजन्मांतरंकस्माद्गतइत्यर्थः ॥ पितरावित्यस्योत्तरत्रान्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ननुप्राक्तनकर्मवशात्तौबद्धौतत्रहरिःकिंकरिष्यतीतिचेत्तत्राऽऽह ॥ प्राक्तनंकिमिति ॥ यत्रपरमात्मनोजन्माऽभवत्तत्रप्राक्तनंकिमवशिष्टम् ॥ यन्महात्मभिरपिदुर्ज्ञेयम् ॥ नहितस्मिन्सतिपरमेश्वरस्यजन्मस्यादितिभावः ॥ ८ ॥ किंचकेतेपुत्राइति ॥ शिलायांयेविपोथिताइतिशेषः ॥ तेकेपूर्वजन्मनिस्थिताइत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ किंवदंत्याजनश्रुत्यामनोमोहयतीवेति क्वचिदीश्वरवच्चरितेनक्वचिज्जीववच्चरितेनाकिमयमीश्वरोवाजीवोवेतिमनसो मोहोभवतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ किंचनरनारायणाविति ॥ १२ ॥ १३ ॥ जितषड्गुणौजितकामक्रोधादिषट्कौजगत्स्थेम्नेजगत्कल्याणाय ॥ १४ ॥ १५ ॥ विद्यमानशरीरौताविति ॥ पूर्वदेहंपरित्यज्यैवदेहान्तरगमनंसंभवतिनचतदिहास्ति ॥ तथाच कथंतयोर्देहांतरगमनमित्यर्थः ॥ १६ ॥

किंच यौचक्रतुरिति ॥ मुक्त्यर्थंतपस्यतोर्देहांतरगमनफलंविरुद्धंकथमभूदितिप्रश्नार्थः ॥ १७ ॥ यद्यत्तपसायद्यत्फलंभवतितदाह । शूद्रइति ॥१८॥ एवंनियमेसतिनरनारायणयोर्ब्राह्मणयोर्ज्ञानिनोर्विपरीतंक्षत्रियजन्मफलंकथमभूदित्याह । विपरीतमिति ॥१९॥ विपरीतफलकारणंतर्कयति । केनताविति ॥२०॥ किंचयादवानामिति ॥ सकथंजातइतिवदेतिशेषः ॥ २१॥ कृष्णस्यापीति ॥ गांधार्याःशापेनेश्वरस्यापिकृष्णस्यकुलक्षयःकथंजातइत्यपिवदेत्यर्थः ॥ २२ ॥ वासुदेवेवर्तमानेपुत्रस्यहरणंकथंकृतमित्यन्वयः ॥ २३ ॥ किंचतेनकृतंहरणंवासुदेवेनदिव्यचक्षुषाकथनंनज्ञातम् । यदर्थंमहामोहेनिमग्नइत्याह । नज्ञातमिति ॥२४॥ किंचयत्पत्न्यइति ॥ २५ ॥ स्वर्गतेवैकुंठंगते ॥ २६ ॥ किंच विष्णोरिति ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

यौचक्रतुस्तपश्चोग्रंमुक्त्यर्थंमुनिसत्तमौ ।। तौकथंप्रापतुर्देहौप्राप्तयोगौमहातपौ ॥ १७ ॥ शूद्रःस्वधर्मनिष्ठस्तुदेहान्तेक्षत्रियस्तुसः ॥ शुभाऽऽचारोमृतोयोवैसशूद्रोब्राह्मणोभवेत् ॥ १८ ॥ ब्राह्मणोनिःस्पृहःशांतोभवरोगाद्विमुच्यते ॥ विपरीतमिदंभातिनरनारायणौचतौ ॥ १९ ॥ तपसाशोषितात्मानौक्षत्रियौतौबभूवतुः ॥ केनतौकर्मणाशांतौजातौशापेनवापुनः ॥ २० ॥ ब्राह्मणौक्षत्रियौजातौकारणंतन्मुनेवद ॥ यादवानांविनाशश्चब्रह्मशापादितिश्रुतः ॥ ॥ २१ ॥ कृष्णस्याऽपिहिगांधार्याःशापेनैवकुलक्षयः ॥ प्रद्युम्नहरणंचैवशंबरेणकथंकृतम् ॥ २२ ॥ वर्तमानेवासुदेवेदेवदेवेजनार्दने ॥ पुत्रस्यसूतिकागेहाद्धरणंचाऽतिदुर्घटम् ॥ २३ ॥ द्वारकादुर्गमध्याद्वैहरिवेश्माद्दुरत्ययात् ॥ नज्ञातंवासुदेवेनतत्कथंदिव्यचक्षुषा ॥ २४ ॥ संदेहोऽयंमहान्ब्रह्मन्निःसंदेहंकुरुप्रभो ॥ यत्पत्न्योवासुदेवस्यदस्युभिर्लुंठिताहृताः ॥ २५ ॥ स्वर्गतेदेवदेवेतुतत्कथंमुनिसत्तम ॥ संशयोजायतेब्रह्मंश्चित्तांदोलनकारकः ॥ २६ ॥ विष्णोरंशःसमुद्भूतःशौरिर्भूभारहारकृत् ॥ सकथंमथुराराज्यंभयात्त्यक्त्वाजनार्दनः ॥ २७ ॥ द्वारवत्यांगतःसाधोससैन्यःससुहृद्गणः ॥ अवतारोहरेःप्रोक्तोभूभारहरणायवै ॥ २८ ॥ पापात्मनांविनाशायधर्मसंस्थापनायच ॥ तत्कथंवासुदेवेनचौरास्तेननिपातिताः ॥ २९ ॥ यैर्हृतावासुदेवस्यपत्न्यःसंलुंठिताश्चताः ॥ स्तेनास्तेकिंनविज्ञाताःसर्वज्ञेनसतापुनः ॥३०॥ भीष्मद्रोणवधः कामंभूभारहरणेमतः ॥ अविताश्चमहात्मानःपांडवाधर्मतत्पराः ॥३१॥ कृष्णभक्ताःसदाचारायुधिष्ठिरपुरोगमाः ॥ तेकृत्वाराजसूयंचयज्ञराजंविधानतः ॥ ३२ ॥ दक्षिणाविविधादत्त्वाब्राह्मणेभ्योऽतिभावतः ॥ पांडुपुत्रास्तुदेवांशावासुदेवाश्रितामुने ॥ ३३ ॥ घोरंदुःखंकथंप्राप्ताःक्वगतंसुकृतंचतत् ॥ किंतत्पापंमहारौद्रंयेनतेपीडिताःसदा ॥ ३४ ॥

भीष्मद्रोणादयोधर्मात्मानोऽपिभूभारकारकाइतिज्ञात्वातेषांवधस्तस्यमतइष्टोजातस्तथासतितेषांस्तेनानांकथंतेनवधोनकृतइतिवदेत्यभिप्रायः ॥ ३१ ॥ किंचकृष्णभक्ताइति ॥ ३२ ॥ ॥ ३३ ॥ क्वगतंसुकृतंचतदिति ॥ ननुपूर्वमेवोक्तंराजसूयःसांगोयज्ञोनजातइतितत्कथमत्रशंक्यते क्वगतंसुकृतंचतदितिचेन्न ॥ एतादृशवासुदेवादिसर्वज्ञपुरुषसान्निध्येकथंसांगोयज्ञोनजातइत्यत्रैवप्रश्नतात्पर्यात् ॥ तदेवाह । किंतत्पापमिति ॥ येनपापेनसांगोयज्ञोनजातइतिकृत्वादुःखेनपीडितास्तत्पापंकिमित्यर्थः ॥ ३४ ॥

किंचद्रौपदीति ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ किंचराजसूयमिति ॥ ४० ॥ ममपूर्वजाःपूर्वजन्मकृतपापेनदुःखंप्राप्ताइतिवक्तव्यं तदपिनसंभवति ॥ देवांशानांतेषांपूर्वजन्मा
भावाद्देवानांचपरमेश्वराधिकारिपुरुषत्वात्पापसंभावनाऽभावस्तथाचदेवांशानांतेषांकथंदुःखसंभवइत्ययंसंशयोमेवर्ततइत्यर्थः ॥ ४१ ॥ किंचसदाचारैस्त्विति ॥ नश्वरंमिथ्याजगज्जानानै
र्ज्ञानवद्भिःसदाचारैःकथंहताइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ किंचप्रेरिताइति ॥ वासुदेवेनेश्वरेणकथंपापेप्रेरिताइत्यर्थः ॥ ४३ ॥ लोभेनयोधान्नहत्वानविनाश्यभिक्षाटनादिनाजीवनंवरम् ॥ नतुलोभे
नयोधान्हत्वाराज्यभोगोवरइत्यर्थः ॥ ४४ ॥ किंचविच्छिन्नस्त्विति ॥ ४५ ॥ त्वादृशमहानुभावादुत्पन्नेवंशेजायमानःसविराटतनयाउत्तरातस्याःसुतःपरीक्षित्तापसस्यगलेसर्पंकथंन्यस्त

द्रौपदीचमहाभागावेदीमध्यात्समुत्थिता ॥ रमांशजाचसाध्वीचकृष्णभक्तियुतातथा ॥ ३५ ॥ साकथंदुःखमतुलंप्रापघोरंपुनःपुनः ॥ दुःशासनेनसा
केशेगृहीतापीडिताभृशम् ॥ ३६ ॥ रजस्वलासभायांतुनीताभीतैकवाससा ॥ विराटनगरेदासीजातामत्स्यस्यसापुनः ॥ ३७ ॥ धर्षिताकीचकेनाथरु
दतीकुररीयथा ॥ हृताजयद्रथेनाऽथक्रंदमानाऽतिदुःखिता ॥ ३८ ॥ मोचितापांडवैःपश्चाद्बलवद्भिर्महात्मभिः ॥ पूर्वजन्मकृतंपापंकिंतद्येनचपीडिताः ॥
॥ ३९ ॥ दुःखान्यनेकान्याप्तास्तेकथयाऽद्यमहामते ॥ राजसूयंक्रतुवरंकृत्वातेममपूर्वजाः ॥ ४० ॥ दुःखंमहत्तरंप्राप्ताःपूर्वजन्मकृतेनवै ॥ देवांशानांकथं
तेषांसंशयोऽयंमहान्हिमे ॥ ४१ ॥ सदाचारैस्तुकौंतेयैर्भीष्मद्रोणादयोहताः ॥ छलेनधनलोभार्थंजानानैर्नश्वरंजगत् ॥ ४२ ॥ प्रेरितावासुदेवेनपापेघो
रेमहात्मना ॥ कुलंक्षयितवंतस्तेहरिणापरमात्मना ॥ ४३ ॥ वरंभिक्षाटनंसाधोर्नीवारैर्जीवनंवरम् ॥ योधान्नहत्वालोभेनाशिल्पेनजीवनंवरम् ॥ ४४ ॥
विच्छिन्नस्तुत्वयावंशोरक्षितोमुनिसत्तम ॥ समुत्पाद्यसुतानाऽऽशुगोलकान्छत्रुनाशनान् ॥ ४५ ॥ सोऽल्पेनैवतुकालेनविराटतनयासुतः ॥ तापसस्यगले
सर्पंन्यस्तवान्कथमद्भुतम् ॥ ४६ ॥ नकोऽपिब्राह्मणंद्वेष्टिक्षत्रियस्यकुलोद्भवः ॥ तापसंमौनसंयुक्तंपित्रार्कितत्कृतंमुने ॥ ४७ ॥ एतैरन्यैश्चसंदेहैर्विकलं
मेमनोऽधुना ॥ स्थिरंकुरुपितःसाधोसर्वज्ञोऽसिदयानिधे ॥ ४८ ॥ इतिश्रीदे० चतुर्थस्कंधेजनमेजयप्रश्नोनामप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ सूतउवाच ॥ एवं
पृष्टःपुराणज्ञोव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ परीक्षितसुतंशांतंततोवैजनमेजयम् ॥ १ ॥ उवाचसंशयच्छेत्तृवाक्यंवाक्यविशारदः ॥ व्यासउवाच ॥ राजन्किमे
तद्वक्तव्यंकर्मणांगहनागतिः ॥ २ ॥ दुर्ज्ञेयाकिलदेवानांमानवानांचकाकथा ॥ यदासमुत्थितंचैतद्ब्रह्मांडंत्रिगुणात्मकम् ॥ ३ ॥

वानित्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ इतिश्रीदे०चतुर्थस्कंधेप्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ षष्टिश्लोकैर्विचित्रस्यप्रपंचस्यचकारणम् ॥ देवादीनांचसर्वेषांकर्मैवेत्येतदुच्यते ॥ १ ॥ इत्थंजनमेजयेनानेक
विधान्कृतान्प्रश्नान् श्रुत्वा तेषांसर्वेषांप्रश्नानांसमाधानंप्रपंचस्यदेवादीनांचकर्माधीनत्वमिति व्यासउवाचेतिशौनकादीन्प्रतिसूतआह । एवंपृष्टःपुराणज्ञइति ॥ १ ॥ किमुवाचतदाह ।
राजन्किमिति ॥ एतत्त्वयापृष्टंकिंवक्तव्यंयतोदेवानामपिकर्मणांगहनाकष्टागतिर्दुर्ज्ञेयाभवति ॥ यदादेवादीनामपिकर्मणैवंगतिस्तदामानवानांकाकथा ॥ तस्मात्किंवक्तव्यमित्यर्थः ॥२॥
कर्माधीनत्वमेवसर्वेषामाह यदेति अत्रतदेतिशेषः ॥ ३ ॥

कर्मबीजसमुद्भवाः कर्मरूपकारणजन्याः ॥ ४ ॥ देहसंयोगोऽयंत्रिविधकर्मरहितःकदापिनातिष्ठति ॥ ५ ॥ तत्रकर्माणित्रिविधानिसंतीत्याह । शुभाशुभैरिति ॥ शुभानिसात्त्विकानि ॥ अशुभानितामसानि ॥ मिश्राणिराजसानि तेषांस्वरूपंचतृतीयस्कंधेसत्त्वादिगुणनिरूपणप्रकरणेस्पष्टीकृतम् ॥ ६ ॥ तानिचप्रत्येकंत्रिविधानीत्याह । संचितानीति ॥ एवं कर्मणांत्रैविध्यंभवतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ यद्यपिब्रह्मादयईश्वराःसंतितथाऽपितेकर्मणैवेश्वराजाताइतिकर्मवश्यत्वंतेषामस्त्येवेत्याह । ब्रह्मादीनामिति ॥ पूर्वजन्मनिकश्चिद्विद्यमानोजीवःकर्मोपासनाऽतिशयेनहिरण्यगर्भोभवति ॥ सोबिभेत्सनैवरेमेइतिबृहदारण्यकश्रुतेः ॥ कर्मभिर्बद्धएवसपूर्वजन्मकृतश्रवणादिसाधनसंस्कारवशादेवहिरण्यगर्भजन्मानिज्ञानवांश्चभवतीत्येतदपिबृहदारण्यकएवोक्तम् ॥ कर्माधीनस्यतस्यहिरण्यगर्भस्यैवावताराएतेब्रह्मविष्णुहरादयइतिहिरण्यगर्भःसमवर्ततताग्रेइत्यादिश्रुत्योक्तम् ॥ तथाच कर्माधीनहिरण्यगर्भांशत्वाद्ब्रह्मादीनामपिकर्माधीनत्वंभवत्येवेतिभावः ॥ ८ ॥ दैवाधीनाःकर्माधीनाइत्यर्थः ॥ ९ ॥ देवानांमानवानांचतिरश्चांसर्वेषामपिकर्माधीनत्वस्यतुल्यत्वादित्याह देवानामिति ॥ १० ॥ पूर्ववैरानुयोगेनेत्यर्धपूर्वान्वयि ॥ ११ ॥

कर्मणैवसमुत्पत्तिःसर्वेषांनात्रसंशयः ॥ अनादिनिधनाजीवाःकर्मबीजसमुद्भवाः ॥ ४ ॥ नानायोनिषुजायंतेम्रियंतेचपुनःपुनः ॥ कर्मणारहितोदेहसंयोगो नकदाचन ॥ ५ ॥ शुभाशुभैस्तथामिश्रैःकर्मभिर्वेष्टितंत्विदम् ॥ त्रिविधानिहितान्याहुर्बुधास्तत्त्वविदश्चये ॥ ६ ॥ संचितानिभविष्याणिप्रारब्धानितथा पुनः ॥ वर्तमानानिदेहेऽस्मिंस्त्रैविध्यंकर्मणांकिल ॥ ७ ॥ ब्रह्मादीनांचसर्वेषांतद्वशत्वंनराधिप ॥ सुखदुःखजरामृत्युहर्षशोकादयस्तथा ॥ ८ ॥ कामक्रोधौ चलोभश्चसर्वे देहगतागुणाः ॥ दैवाधीनाश्चसर्वेषांप्रभवंतिनराधिप ॥ ९ ॥ रागद्वेषादयोभावाःस्वर्गेपिप्रभवंतिहि ॥ देवानांमानवानांचतिरश्चांचतथा पुनः ॥ १० ॥ विकाराःसर्व एवैतेदेहेनसहसंगताः ॥ पूर्ववैरानुयोगेनस्नेहयोगेनवैपुनः ॥ ११ ॥ उत्पत्तिःसर्वजंतूनांविनाकर्मनविद्यते ॥ कर्मणाभ्रमतेसूर्यः शशांकःक्षयरोगवान् ॥ १२ ॥ कपालीचतथारुद्रःकर्मणैवनसंशयः ॥ अनादिनिधनंचैतत्कारणंकर्मसंभवे ॥ १३ ॥ तेनेहशाश्वतंसर्वंजगत्स्थावरजंगमम् ॥ नित्यानित्यविचारेऽत्रनिमग्नामुनयःसदा ॥ १४ ॥ नजानंतिकिमेतद्वैनित्यंवाऽनित्यमेवच ॥ मायायांविद्यमानायांजगन्नित्यंप्रतीयते ॥ १५ ॥ कार्याभावःकथंवाच्यःकारणेसतिसर्वथा ॥ मायानित्याकारणंचसर्वेषांसर्वदाकिल ॥ १६ ॥

कर्माधीनत्वंनिगमयति । उत्पत्तिरिति ॥ १२ ॥ ननुकस्मादेतादृशंदुर्घटंकर्मोत्पन्नमितिचेत्तत्राह । अनादीति ॥ बीजांकुरवदेतस्याऽनादित्वादनादित्वम् ॥ अनिधनत्वंतुमोक्षपर्यंतावस्थानात् ॥ तदेतादृशकर्मसंभवेसर्वस्योत्पत्तौकारणंभवतीत्यर्थः ॥ तेनकारणेनसर्वंजगच्छाश्वतंप्रवाहरूपेणनित्यंभवतीत्यर्थः ॥ तथाचकैवल्यश्रुतिः पुनश्चजन्मांतरकर्मयोगात्सएवजीवःस्वपितिप्रबुद्धइतिकर्मणएवकारणत्वंदर्शयति ॥ तथाचनैतादृशंकर्मकस्मादप्युत्पन्नंभवितुमर्हतीत्यर्थः ॥ अतएवाहुः । जीवईशोविशुद्धाचित्तथाजीवेशयोर्भिदा । अविद्यातच्चितोर्भेदः षडस्माकमनादयइति ॥ १३ ॥ इत्थंकर्मसद्भावेआगमंप्रदर्श्यार्थापत्तिमप्याह । नित्यानित्येति ॥ इदंजगन्नित्यंप्रलयरहितमाहोस्विदनित्यंप्रलयसहितंभवतिइतिविचारेसदामुनयोनिमग्नाः ॥ १४ ॥ कुतोनिमग्नास्तत्राऽऽह । नजानंतीति ॥ यतोनित्यंवाऽनित्यंवेतिनजानंतिततोनिमग्नाइत्यर्थः ॥ ननुजगन्नश्वरंभाति ततोनित्यकोटिःकथमुत्थितेतिचेदनुमित्येत्याह । मायायामिति ॥ करणस्यनित्यत्वे कार्यमपिसदेवस्यादित्यर्थः ॥ १५ ॥ तदेवाह । कार्याभावइति ॥ अतोहेतोर्नित्यत्वकोटिःसमुत्थितेत्यर्थः ॥ ननुमायैवाऽनित्यास्यादितिचेन्नेत्याह । मायानित्येति ॥ मोक्षपर्यंतंनित्येत्यर्थः ॥ १६ ॥

तर्हिप्रत्यक्षोपलभ्यमानस्यजगतोनश्वरत्वस्यकागतिरितिचेत्तदन्यथाऽनुपपत्त्याकर्मरूपबीजस्यसहकारिकारणस्याऽनित्यत्वंकल्पनीयमित्याह । कर्मबीजंततोऽनित्यमिति ॥ अनित्यंकर्मबीजे सहकारिकारणंबुद्धौचिंतनीयमित्यर्थः ॥ तस्माज्जगतउत्पत्तिप्रलयान्यथाऽनुपपत्त्यापिकर्मसद्भावःसिद्धइतिभावः ॥ तस्मिंश्चानित्येकर्मणिस्वीकृतेयदाप्रारब्धंकर्मोत्तिष्ठतितदामाया विसृजति यदाप्रारब्धंसर्वप्राणिनांनश्यति तदाकारणभूतायामायायानित्यत्वेऽपिसहकारिकारणस्यकर्मणोऽभावाज्जगतःप्रलयोभवतीतिसर्वंसमंजसम् ॥ १७ ॥ यदिकर्मनियंत्रितं

कर्मबीजंततोनित्यंचिंतनीयंसदाबुधैः ॥ भ्रमत्येवजगत्सर्वंराजन्कर्मनियंत्रितम् ॥ १७ ॥ नानायोनिषुराजेंद्रनानाधर्ममयेषुच ॥ इच्छयाचभवेज्जन्मविष्णोरमिततेजसः॥१८॥युगेयुगेष्वनेकासुनीचयोनिषुतत्कथम् ॥ त्यक्त्वावैकुंठसंवासंसुखभोगाननेकशः ॥ १९ ॥ विण्मूत्रमंदिरेवासंसंत्रस्तःकोऽभिवांछति ॥ पुष्पावचयलीलाचजलकेलिःसुखासनम् ॥२०॥ त्यक्त्वागर्भगृहेवासंकोऽभिवांछतिबुद्धिमान्॥तूलिकांमृदुसंयुक्तांदिव्यांशय्यांविनिर्मिताम्॥२१॥ त्यक्त्वाऽधोमुखवासंचकोऽभिवांछतिपंडितः ॥ गीतंनृत्यंचवाद्यंचनानाभावसमन्वितम् ॥२२॥ मुक्त्वाकोनरकेवासंमनसाऽपिविचिंतयेत् ॥ सिंधुजाद्भुतभावानांरसंत्यक्त्वासुदुस्त्यजम् ॥२३॥ विण्मूत्ररसपानंचकइच्छेन्मतिमान्नरः ॥ गर्भवासात्परोनास्तिनरकोभुवनत्रये॥२४॥ तद्भीताश्चप्रकुर्वंतिमुनयोदुस्तरंतपः ॥ हित्वाभोगंचराज्यंचवनेयांतिमनस्विनः ॥२५॥ यद्भीतास्तुविमूढात्माकस्तंसेवितुमिच्छति ॥ गर्भेतुदंतिकृमयोजठराग्निस्तपत्यधः ॥२६॥ वपासंवेष्टनंक्रूरंकिंसुखंतत्रभूपते ॥ वरंकारागृहेवासोबन्धनंनिगडैर्वरम् ॥ २७ ॥ अल्पमात्रंक्षणंनैवगर्भवासःक्वचिच्छुभः ॥ गर्भवासेमहद्दुःखंदशमासनिवासनम् ॥ २८ ॥ तथानिःसरणेदुःखंयोनियंत्रेऽतिदारुणे ॥ बालभावेतथादुःखंमूकाज्ञभावसंयुतम् ॥२९॥ क्षुत्तृडावेदनाशक्तःपरतंत्रोऽतिकातरः ॥ क्षुधितेरुदितेबालेमाताचिंतातुरातदा ॥ ३० ॥ भेषजंपातुमिच्छंतीज्ञात्वाव्याधिव्यथांदृढाम् ॥ नानाविधानिदुःखानिबालभावेभवंतिवै ॥ ३१ ॥ किंसुखंविबुधाद्दृष्ट्वाजन्मवांछंतिचेच्छया ॥ संग्रामममरैःसार्धंसुखंत्यक्त्वानिरंतरम् ॥ ३२ ॥ कर्तुमिच्छेच्चकोमूढःश्रमदंसुखनाशनम् ॥ सर्वथैवनृपश्रेष्ठसर्वेब्रह्मादयःसुराः ॥ ३३ ॥ कृतकर्मविपाकेनप्राप्नुवंतिसुखाऽसुखे ॥ अवश्यमेवभोक्तव्यंकृतंकर्मशुभाऽशुभम् ॥ देहवद्भिर्नृभिर्देवैस्तिर्यग्भिश्चनृपोत्तम॥३४॥ तपसादानयज्ञैश्चमानवश्चेन्द्रतांव्रजेत् ॥ क्षीणेपुण्येऽथशक्रोऽपिपतत्येवनसंशयः ॥ ३५ ॥

जगन्नस्यात्तदेश्वराणांकथमेतादृशीगतिर्भवेदित्याह।नानायोनिष्विति॥ इच्छयायदिनानायोनिषुअधर्ममयेषुदेशेषुजन्मनस्यात्तदादेवादीनांकर्मनियंत्रितत्वंनस्यान्नचेच्छयाकश्चनदुःखेषुपतति तस्माद्देवादीनामपिकर्मनियंत्रितत्वमेवेतिभावः ॥ १८ ॥ इच्छयादेवादीनांनानाजन्मभोक्तृत्वमितिवक्तारमुपहसति ॥ युगेयुगेष्विति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ अधोमुखवासंबाल्यावस्थायांगर्भेवा ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ यद्भीतास्त्विति पूर्वेणान्वयः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ रथचक्रवत्परिवर्तनमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ इत्थंसर्वप्रपंचस्यसामान्यतःकर्मजन्यत्वमुपपादितम् ॥ अयंभावः । सच्चिदानंदरूपिण्याभगवत्यानित्यतृप्तायाजग
त्कल्पनेनकिंचित्फलमस्ति किंतुनानाकर्मभिर्बद्धाःप्राणिनोजगत्सर्जनाऽभावेविषयाभावाद्भोगासंभवेनतथैवबद्धाःस्युरितितेषांभोगेनकर्मक्षयार्थंस्वप्रयोजनाभावेऽपिकेवलंप्राणिदयामवलंब्यै
वभगवत्याजगत्सर्जनेप्रवृत्तिः ॥ तत्रयथायथायस्यकर्मवर्ततेतथातथातस्यफलंदेयमिति नभगवत्यावैषम्यनैर्घृण्यदोषप्रसक्तिः ॥ नचप्रपंचेसतिकर्मोद्भवस्तस्मिन्सतितन्निमित्तःप्रपञ्चइत्य
न्योन्याश्रयोवैषम्यनैर्घृण्यदोषप्रसक्तिश्चतदवस्थैवेतिचेन्न ॥ बीजांकुरवत्कर्मणांप्रपंचस्यचानादित्वात ॥ यदाहुः–जीवईशोविशुद्धाचित्तथाजीवेशयोर्भिदा । अविद्यातच्चितोर्भेदःषडस्माकम
नादयइति ॥ अतएवबृहदारण्यके पूर्वजन्मनिकृतकर्मोपासनस्ययजमानस्यहिरण्यगर्भपदप्राप्तौसत्यांकर्मबद्धत्वादेवेश्वरस्याऽपिहिरण्यगर्भस्यभयारत्यादिकंसोबिभेत्सनैवरेमेइत्यादिनोक्तम्॥

रामावतारयोगेनदेवावानरतांगताः ॥ तथाकृष्णसहायार्थंदेवायादवतांगताः ॥ ३६ ॥ एवंयुगेयुगेविष्णुरवतारानेनकशः ॥ करोतिधर्मरक्षार्थंब्रह्मणाप्रेरि
तोभृशम् ॥ ३७ ॥ पुनःपुनर्हरेरेवंनानायोनिषुपार्थिव ॥ अवताराभवंत्यन्येरथचक्रवदद्भुताः ॥ ३८ ॥ दैत्यानांहननंकर्मकर्तव्यंहरिणास्वयम् ॥ अंशांशे
नपृथिव्यांवैकृत्वाजन्ममहात्मनाः ॥ ३९ ॥ तदहंसंप्रवक्ष्यामिकृष्णजन्मकथांशुभाम् ॥ सएवभगवान्विष्णुरवतीर्णोयदोःकुले ॥ ४० ॥ कश्यपस्यमुनेरं
शोवसुदेवःप्रतापवान् ॥ गोवृत्तिरभवद्राजन्पूर्वशापानुभावतः ॥ ४१ ॥ कश्यपस्यचद्वेपत्न्यौशापादत्रमहीतले ॥ अदितिःसुरसाचैवमासतुःपृथिवीपते ॥
॥ ४२ ॥ देवकीरोहिणीचोभेभगिन्यौभरतर्षभ ॥ वरुणेनमहाञ्छापोदत्तःकोपादितिश्रुतम् ॥ ४३ ॥ राजोवाच ॥ किंकृतंकश्यपेनाऽऽगोयेनशप्तोमहानृ
षिः ॥ सभार्यःसकथंजातस्तद्वदस्वमहामते ॥ ४४ ॥ कथंचभगवान्विष्णुस्तत्रजातोऽस्तिगोकुले ॥ वासीवैकुण्ठनिलयेरमापतिरखंडितः ॥४५॥ निदे
शात्कस्यभगवान्वर्ततेप्रभुरव्ययः ॥ नारायणःसुरश्रेष्ठोयुगादिःसर्वधारकः ॥४६॥ सकथंसदनंत्यक्त्वाकर्मवानिवमानुषे ॥ करोतिजननंकस्मादत्रमेसंश
योमहान् ॥ ४७ ॥ प्राप्यमानुषदेहंतुकरोतिचविडंबनम् ॥ भावान्नानाविधांस्तत्रमानुषेदुष्टजन्मनि ॥ ४८ ॥ कामःक्रोधोऽमर्षशोकौवैरंप्रीतिश्चकर्हिचि
त् ॥ सुखंदुःखंभयंनॄणांदैन्यमार्जवमेवच ॥ ४९ ॥ दुष्कृतंसुकृतंचैववचनंहननंतथा ॥ पोषणंचलनंतापोविमर्शश्चविकत्थनम् ॥ ५० ॥ लोभोदंभस्त
थामोहःकपटंशोचनंतथा ॥ एतेचान्येतथाभावामानुष्येसंभवंतिहि ॥ ५१ ॥

अनंतरंचसोवेदाहंब्रह्मास्मि इत्यनेनतत्त्वज्ञानमप्युक्तम् ॥ यदाहिरण्यगर्भस्यापिकर्मबद्धत्वंतदातदवतारेषुहरिब्रह्मादिषुतदवतारावतारेषुरामकृष्णादिषुकर्मबद्धत्वेकाकथेति ॥ अधुनाशापा
दिविशेषकर्मबद्धत्वंचवदन्पूर्वप्रश्नानामुत्तरमप्याह । कश्यपस्यमुनेरंशइति ॥ गोवृत्तिःपशुपालवृत्तिः ॥ ४१ ॥ कश्यपस्यऋषेःपत्न्यावदितिःसुरसाचेत्येवंनाम्नाबभूवतुस्तेवरुणशापाद्देवकी
रोहिण्यौजातेइत्यर्थः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ येनशप्तइति ॥ येनागसाऽपराधेनसभार्यःसऋषिःकथंशप्तोजातइत्यन्वयः ॥ ४४ ॥ गोकुलेवैकुण्ठापेक्षयाऽतिनिकृष्टे ॥ ४५ ॥ कस्यनिदेशादा
ज्ञयैतादृशोवर्ततेभवतीत्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ दुष्टत्वमेवोपपादयति कामःक्रोधइति ॥ ४९ ॥ वचनंविश्वासभाषणम् ॥ विमर्शोविचारः ॥ विकत्थनंवल्गनम् ॥ ५० ॥ ५१ ॥

॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ एवमिदंसर्वमनुभूतामत्यर्थः ॥ ५७ ॥ रक्षागृहेकारागृहे ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ नह्येतत्स्वेच्छयाकश्चित्करोतिकिंत्वन्याऽधीनतयैवेत्याह । स्वेच्छयेति
॥ ६० ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ सार्धपंचाऽधिकैःपंचाशद्भिःपद्यैरनंतरम् ॥ अदितेःशापकथनंविस्तरादिहवर्ण्यते ॥ १ ॥ देवकीकेनशापेनजाते
तिराज्ञापृष्टेव्यासउवाच । कारणानीति ॥ मुख्यंकारणंतुकर्मेत्युक्तमवांतरकारणानितुबहूनिसंतीत्यर्थः ॥ नहरेर्देवक्याएवकिंतुसर्वेषांदेवानामवतारेष्वित्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ धेनुमितिजात्ये

सकथंभगवान्विष्णुस्त्यक्त्वासुखमनश्वरम् ॥ करोतिमानुषंजन्मभावैरेतैरभिद्रुतम् ॥ ५२ ॥ किंसुखंमानुषंप्राप्यभुविजन्ममुनीश्वर ॥ किंनिमित्तंहरिः
साक्षाद्गर्भवासंकरोतिवै ॥ ५३ ॥ गर्भदुःखंजन्मदुःखंबालभावेतथापुनः ॥ यौवनेकामजंदुःखंगार्हस्थ्येऽतिमहत्तरम् ॥ ५४ ॥ दुःखान्येतान्यवाप्नोतिमा
नुषेद्विजसत्तम ॥ कथंसभगवान्विष्णुरवतारान्पुनःपुनः ॥ ५५ ॥ प्राप्यरामाऽवतारंहिहरिणाब्रह्मयोनिना ॥ दुःखंमहत्तरंप्राप्तंवनवासेऽतिदारुणे ॥ ५६ ॥
सीताविरहजंदुःखंसंग्रामश्चपुनःपुनः ॥ कांतात्यागोऽप्यनेनैवमनुभूतोमहात्मना ॥ ५७ ॥ तथाकृष्णाऽवतारेऽपिजन्मरक्षागृहेपुनः ॥ गोकुलेगमनंचैव
गवांचारणमित्युत ॥ ५८ ॥ कंसस्यहननंकष्टाद्द्वारकागमनंपुनः ॥ नानासंसारदुःखानिभुक्तवान्भगवान्कथम् ॥ ५९ ॥ स्वेच्छयाकःप्रतीक्षेतमुक्तोदुःखा
न्विज्ञानवान् ॥ संशयंछिंधिसर्वज्ञममचित्तप्रशांतये ॥ ६० ॥ इतिश्रीदे० महापुराणेचतुर्थस्कंधेद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ छ ॥ व्यासउवाच ॥ कारणा
निबहून्यत्राप्यवतारेहरेःकिल ॥ सर्वेषांचैवदेवानामंशाऽवतरणेष्वपि ॥ १ ॥ वसुदेवावतारस्यकारणंशृणुतत्त्वतः ॥ देवक्याश्चैवरोहिण्याअवतारस्य
कारणम् ॥ २ ॥ एकदाकश्यपःश्रीमान्यज्ञार्थंधेनुमाहरत् ॥ याचितोऽयंबहुविधंनददौधेनुमुत्तमाम् ॥ ३ ॥ वरुणस्तुततोगत्वाब्रह्माणंजगतःप्रभुम् ॥
प्रणम्योवाचदीनात्मास्वदुःखंविनयान्वितः ॥ ४ ॥ किंकरोमिमहाभागमत्तोऽसौनददातिगाम् ॥ शापोमयाविसृष्टोऽस्मैगोपालोभवमानुषे ॥ ५ ॥ भार्ये
द्वेअपितत्रैवभवेतांचातिदुःखिते ॥ यतोवत्सारुदंत्यत्रमातृहीनाःसुदुःखिताः ॥ ६ ॥ मृतवत्सादितिस्तस्माद्भविष्यतिधरातले ॥ कारागारनिवासाचतेना
पिबहुदुःखिता ॥ ७ ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्ययादोनाथस्यपद्मभूः ॥ समाहूयमुनिंतत्रतमुवाचप्रजापतिः ॥ ८ ॥ कस्मात्त्वयामहाभागलो
कपालस्यधेनवः ॥ हृताःपुनर्नदत्ताश्चकिमन्यायंकरोषिवै ॥ ९ ॥ जानन्न्यायंमहाभागपरवित्तापहारणम् ॥ कृतवान्कथमन्यायंसर्वज्ञोऽसिमहामते ॥
॥ १० ॥ अहोलोभस्यमहिमामहतोऽपिनमुंचति ॥ लोभंनरकदंनूनंपापाकरमसंमतम् ॥ ११ ॥

कवचनम् उत्तरत्रधेनवइतिवचनात् ॥ वरुणस्यसंबंधिनीमाहरदाहृतवान् ॥ वरुणेनस्वधेन्वर्थैयाचमानोऽपिकश्यपोनददावित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ मत्तउन्मत्तःअतोमयाशापोविसृष्टः ॥ ५ ॥
तत्रैवमानुषेएव ॥ वत्सारुदंतित्वयाऽऽदत्तानांगवामित्यर्थः ॥ ६ ॥ तस्मात तेनकारणेनेत्यर्थः ॥ तेनापितेनैवकारणेनइतिशापेदत्तेऽपिनददातीत्याश्चर्यंब्रह्माणंप्रत्युक्तवानितिभावः ॥ ७ ॥
॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अहोलोभस्येति ॥ योलोभोमहतोऽपीतिद्वितीयाबहुवचनम् ॥ तानपिनमुंचतीत्यर्थः ॥ लोभंनरकदमित्यस्योत्तरत्रतामित्यनेनाऽन्वयः ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ १३ ॥ अमेध्यवरइतिच्छेदः । यतोदुरात्मनाकृतस्नेहस्ततोदुराचारइत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ अदितेःशापांतरमप्याह । तथेति ॥ १८ ॥ शोकस्त्विति ॥ अस्मि

कश्यपोऽपिनतंत्यक्तुंसमर्थःकिंकरोम्यहम् ॥ सर्वदेवाधिकस्तस्माल्लोभोवैकलितोमया ॥ १२ ॥ धन्यास्तेमुनयःशांताजितोयैर्लोभएवच ॥ वैखानसैःशम
परैःप्रतिग्रहपराङ्मुखैः ॥ १३ ॥ संसारेबलवाञ्छत्रुर्लोभोऽमेध्यवरःसदा ॥ कश्यपोऽपिदुराचारःकृतस्नेहोदुरात्मना ॥ १४ ॥ ब्रह्मापितंशशापाऽथक
श्यपंमुनिसत्तमम् ॥ मर्यादारक्षणार्थंहिपौत्रंपरमवल्लभम् ॥ १५ ॥ अंशेनत्वंपृथिव्यांवैप्राप्यजन्मयदोःकुले ॥ भार्याभ्यांसंयुतस्तत्रगोपालत्वंकरिष्यसि
॥ १६ ॥ व्यासउवाच ॥ एवंशप्तःकश्यपोऽसौवरुणेनचब्रह्मणा ॥ अंशावतरणार्थायभूभारहरणायच ॥ १७ ॥ तथादित्याऽदितिःशप्ताशोकसंतप्तयाभृ
शम् ॥ जाताजाताविनश्येरंस्तवपुत्रास्तुसप्तवै ॥ १८ ॥ जनमेजयउवाच ॥ कस्माद्दित्याचभगिनीशप्तेंद्रजननीमुने ॥ कारणंवदशापेचशोकस्तुमुनिस
त्तम ॥ १९ ॥ सूतउवाच ॥ पारिक्षितेनपृष्टस्तुव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ राजानंप्रत्युवाचेदंकारणंसुसमाहितः ॥ २० ॥ व्यासउवाच ॥ राजन्दक्षसुतेद्वेतुदि
तिश्चाऽदितिरुत्तमे ॥ कश्यपस्यप्रियेभार्येबभूवतुरुरुक्रमे ॥ २१ ॥ अदित्यामघवापुत्रोयथाऽभूदतिवीर्यवान् ॥ तदातुताद्दशंपुत्रंचकमेदितिरोजसा ॥ २२ ॥
पतिमाहाऽसितापांगीपुत्रंमेदेहिमानद ॥ इंद्रतुल्यबलंवीरंधर्मिष्ठंवीर्यवत्तमम् ॥ २३ ॥ तामुवाचमुनिःकान्तेस्वस्थाभवमयोदिते ॥ व्रतांतेभवितातुभ्यंश
तक्रतुसमःसुतः ॥ २४ ॥ सातथेतिप्रतिश्रुत्यचकारव्रतमुत्तमम् ॥ निषिक्तंमुनिनागर्भंबिभ्राणासुमनोहरम् ॥ २५ ॥ भूमौचकारशयनंपयोव्रतपरायणा ॥
पवित्राधारणायुक्ताबभूववरवर्णिनी ॥ २६ ॥ एवंजातःसुसंपूर्णोयदागर्भोऽतिवीर्यवान् ॥ शुभ्रांशुमतिदीप्तांगींदितिंदृष्ट्वातुदुःखिता ॥ २७ ॥ मघवत्सद्दशः
पुत्रोभविष्यतिमहाबलः ॥ दित्यास्तदाममसुतस्तेजोहीनोभवेत्किल ॥ २८ ॥ इतिचिंतापरापुत्रमिंद्रंचोवाचमानिनी ॥ शत्रुस्तेऽद्यसमुत्पन्नोदितिगर्भेऽ
तिवीर्यवान् ॥ २९ ॥ उपायंकुरुनाशायशत्रोरद्यविचिंत्यच ॥ उत्पत्तिरेवहंतव्यादित्यागर्भस्यशोभन ॥ ३० ॥ वीक्ष्यतामसितापांगींसपत्नीभावमास्थि
ताम् ॥ दुनोतिहृदयेचिंतासुखमर्मविनाशिनी ॥ ३१ ॥ राजयक्ष्मेवसंवृद्धोनष्टोनैवभवेद्रिपुः ॥ तस्मादंकुरितंहन्याद्बुद्धिमानहितंकिल ॥ ३२ ॥ लोह
शंकुरिवक्षिप्तोगर्भोवैहृदयेमम ॥ येनकेनाऽप्युपायेनपातयाद्यशतक्रतो ॥ ३३ ॥ सामदामबलेनापिहिंसनीयस्त्वयासुतः ॥ दित्यागर्भोमहाभागममचेदि
च्छसिप्रियम् ॥ ३४ ॥ व्यासउवाच ॥ श्रुत्वामातृवचःशक्रोविचिन्त्यमनसाततः ॥ जगामापरमातुःससमीपममराधिपः ॥ ३५ ॥

न्विषयेममशोकोभवतीत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ मयोदितंयद्व्रतंतस्यांतेइत्यर्थः ॥ तस्याःकिंचित्पुत्रजनकंव्रतमुक्तमितितात्पर्यम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ शुभ्रांशुंश्वे
तवर्णां गर्भिणीस्वभावत्वाच्छुक्लवर्णस्य ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ अहितंशत्रुम् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ अदित्याममममात्रासहतवभेदःकिमपिमेनास्तीत्यर्थः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ पविनायकःपविधारकः ॥ ४२ ॥ मघवानमुमिति ॥ मघवाबहुलमितिसिद्धम् ॥
अमुंबालम् ॥४३॥ सप्तधेति ॥ सप्तशकलेषुमध्येएकैकंशकलंसप्तधासप्तधाकृत्वेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ मरीचिनंदनःकश्यपः ॥५०॥५१॥ मघवत्सखाः ॥
राजाहःसखिभ्यष्टजितिटच्समासांतः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ इयमदितिः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ॥ अर्धाधिकैद्विपंचाशत्पद्यैरथनिरं

ववंदेविनयात्पादौदित्याःपापमतिर्नृप ॥ प्रोवाचविनयेनाऽसौमधुरंविषगर्भितम् ॥ ३६ ॥ इंद्रउवाच ॥ मातस्त्वंव्रतयुक्ताऽसिक्षीणदेहाऽतिदुर्बला ॥ सेवा
र्थमिहसंप्राप्तःकिंकर्तव्यंवदस्वमे ॥ ३७॥ पादसंवाहनं तेऽहंकरिष्यामिपतिव्रते ॥ गुरुशुश्रूषणात्पुण्यंलभतेगतिमक्षयाम् ॥ ३८ ॥ नमेकिमपिभेदोऽस्तित
थादित्याशपेकिल ॥ इत्युक्त्वाचरणौस्पृष्ट्वासंवाहनपरोऽभवत् ॥३९॥ संवाहनसुखंप्राप्यनिद्रामापसुलोचना ॥ श्रांताव्रतकृशासुप्ताविश्वस्तापरमासती ॥
॥ ४० ॥ तांनिद्रावशमापन्नांविलोक्यप्राविशत्तनुम् ॥ रूपंकृत्वाऽतिसूक्ष्मंचशस्त्रपाणिःसमाहितः ॥ ४१ ॥ उदरंप्रविवेशाऽऽशुतस्यायोगबलेनवै ॥ गर्भंच
कर्तवज्रेणसप्तधापविनायकः ॥ ४२ ॥ रुरोदचतदाबालोवज्रेणाभिहतस्तथा ॥ मारुदेतिशनैर्वाक्यमुवाचमघवानमुम् ॥४३॥ शकलानिपुनःसप्तसप्तधाक
र्तितानिच ॥ तदाचैकोनपंचाशन्मरुतश्चाभवन्नृप ॥ ४४ ॥ तदाप्रबुद्धासुदतीज्ञात्वागर्भंतथाकृतम् ॥ इंद्रेणच्छलरूपेणचुकोपभृशदुःखिता ॥४५॥ भगिनी
कृतंतुसाबुद्ध्वाशशापकुपितातदा ॥ अदितिंमघवंतंचसत्यव्रतपरायणा ॥ ४६ ॥ यथामेकर्तितोगर्भस्तवपुत्रेणछद्मना ॥ तथातन्नाशमायातुराज्यंत्रिभुव
नस्यतु ॥४७॥ यथागुप्तेनपापेनममगर्भोनिपातितः ॥ अदित्यापापचारिण्यायथामेघातितःसुतः ॥ ४८ ॥ तस्याःपुत्रास्तुनश्यंतुजाताजाताःपुनःपुनः ॥
कारागारेवसत्वेषापुत्रशोकातुराभृशम् ॥ ४९ ॥ अन्यजन्मनिचाऽप्येवंमृतापत्याभविष्यति ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युत्सृष्टंतदाश्रुत्वाशापंमरीचिनंदनः ॥
॥ ५० ॥ उवाचप्रणयोपेतोवचनंशमयन्निव ॥ माकोपंकुरुकल्याणिपुत्रास्तेबलवत्तराः ॥ ५१ ॥ भविष्यंतिसुराःसर्वेमरुतोमघवत्सखाः ॥ शापोऽयंतव
वामोरुत्वष्टाविंशेऽथद्वापरे ॥ ५२ ॥ अंशेनमानुषंजन्मप्राप्यभोक्ष्यतिभामिनी ॥ वरुणेनाऽपिदत्तोऽस्तिशापःसंतापितेनच ॥ ५३ ॥ उभयोःशापयोगेन
मानुषीयंभविष्यति ॥ व्यासउवाच ॥ पतिनाऽऽश्वासितादेवीसंतुष्टासाऽभवत्तदा ॥ ५४ ॥ नोवाचविप्रियंकिंचित्ततःसावरवर्णिनी ॥ इतितेकथितंराज
न्पूर्वशापस्यकारणम् ॥ ५५ ॥ अदितिर्देवकीजातास्वांशेननृपसत्तम ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ ७ ॥
राजोवाच ॥ विस्मितोऽस्मिमहाभागश्रुत्वाऽऽख्यानंमहामते ॥ संसारोऽयंपापरूपःकथंमुच्येतबंधनात् ॥ १ ॥

तरम् ॥ अधर्मेचस्थितंसर्वंजगदित्येतदीर्यते ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायेइंद्रादीनामपिमहतांगर्भहननाद्यधर्माचरणंदृष्ट्वाविस्मितोराजापृच्छति । विस्मितोस्मीति ॥ अयंपापरूपःसंसारः ॥
अस्माद्बंधनात्संसाररूपान्मनुष्यःकथंमुच्येत ॥ नास्मान्मोचनाशाभवतीत्यर्थः ॥ १ ॥

कुतइतिचेत्तत्राऽऽह । कश्यपस्यापीति ॥ दायादःपुत्रःउत्तमकुलोत्पन्नोऽपीत्यर्थः ॥ त्रैलोक्याधिपत्येऽपिजुगुप्सितंकर्मकृतवांस्तदाऽन्यःकोनकुर्याज्जुगुप्सितंनिंद्यंकर्म ॥ सर्वोऽपिकुर्यादेव ॥
ततश्चसंसारान्मोक्षोदुर्लभइतिभावः ॥ २ ॥ किंतज्जुगुप्सितंकर्मकृतवांस्तत्राऽऽह । गर्भेंप्रविश्येति ॥ शपथंकृत्वाहननंकृतवानित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ नकेवलंसएवकृतवान्किंत्वन्येऽपिधर्मा
त्मानोमत्पितामहादयोऽपिदुष्टंकर्मगुरुज्येष्ठवधादिकंकृतवंतस्तदेतदाश्चर्यमित्याह। पितामहामइति ॥ ५ ॥ तथान्येऽपीत्याह। भीष्मोद्रोणइति ॥ वासुदेवेनविरुद्धधर्मेणगुरुज्येष्ठवधादिरूपे
णनोदिताःप्रेरिताः ॥ नहीश्वरस्याधर्मेप्रेरकत्वंयुक्तम् ॥ ६ ॥ तदेवाऽऽह । असारतामिति ॥ नहिसंसारेऽसारतांजानतांतदाग्रहेणाऽधर्माचरणंसांप्रतम् ॥ ७ ॥ एतादृशानांयदेत्थमाचरणं
तदाधर्मस्याऽवस्थानेकाआस्थाकाश्रद्धानकाऽपीत्यर्थः ॥ किंचप्रमाणभूतंवस्तुकिमस्तिविनिश्चितम् ॥ नकिमपीत्यर्थः ॥ धर्मस्याचरणेएतेधर्मात्मानःप्रमाणमितिस्थितम् ॥ यदात्वेतएवाऽध
र्माचरणवंतस्तदाप्रमाणंकिमवशिष्टंनाकिमपीत्यर्थः ॥ धर्मस्याऽऽचरणेएतादृशंकथानकंश्रुत्वाचलचित्तोऽस्मीत्याह । चलचित्तोऽस्मीति ॥ ८ ॥ किंचाऽऽगमोप्युच्छिन्नः ॥ एतादृशाचरण

कश्यपस्याऽपिदायादस्त्रिलोकीविभवेसति ॥ कृतवानीदृशंकर्मकोनकुर्याज्जुगुप्सितम् ॥ २ ॥ गर्भेंप्रविश्यबालस्यहननंदारुणंकिल ॥ सेवामिषेणमातुश्च
कृत्वाशपथमद्भुतम् ॥ ३ ॥ शास्ताधर्मस्यगोप्ताचत्रिलोक्याःपतिरप्युत ॥ कृतवानीदृशंकर्मकोनकुर्यादसांप्रतम् ॥ ४ ॥ पितामहामेसंग्रामेकुरुक्षेत्रेऽति
दारुणम् ॥ कृतवंतस्तथाऽऽश्चर्यंदुष्टंकर्मजगद्गुरो ॥ ५ ॥ भीष्मोद्रोणःकृपःकर्णोधर्मांशोऽपियुधिष्ठिरः ॥ सर्वेविरुद्धधर्मेणवासुदेवेननोदिताः ॥ ६ ॥ असा
रतांविजानंतःसंसारस्यसुमेधसः ॥ देवांशाश्चकथंचक्रुर्निंदितंधर्मतत्पराः ॥ ७ ॥ काऽऽस्थाधर्मस्यविप्रेंद्रप्रमाणंकिंविनिश्चितम् ॥ चलचित्तोऽस्मिसंजातः
श्रुत्वाचैतत्कथानकम् ॥ ८ ॥ आप्तवाक्यंप्रमाणंचेदाप्तःकःपरदेहवान् ॥ पुरुषोविषयासक्तोरागीभवतिसर्वथा ॥ ९ ॥ रागोद्वेषोभवेन्नूनमर्थनाशादसंशयम् ॥
द्वेषादसत्यवचनंवक्तव्यंस्वार्थसिद्धये ॥ १० ॥ जरासंधविघातार्थंहरिणासत्त्वमूर्तिना ॥ छलेनरचितंरूपंब्राह्मणस्यविजानता ॥ ११ ॥ तदाप्तःकःप्रमाणं
किंसत्त्वमूर्तिरपीदृशः ॥ अर्जुनोऽपितथैवाऽत्रकार्येयज्ञविनिर्मिते ॥ १२ ॥ कीदृशोऽयंकृतोयज्ञःकिमर्थंशमवर्जितः ॥ परलोकपदार्थंवायशसेवाऽन्यथा
किल ॥ १३ ॥ धर्मस्यप्रथमःपादःसत्यमेतच्छ्रुतेर्वचः ॥ द्वितीयस्तुतथाशौचंदयापादस्तृतीयकः ॥ १४ ॥

वतामाप्तत्वाभावादाप्तवाक्यमागमइत्यस्याविषयाभावादित्याह । आप्तवाक्यमिति ॥ आप्तःकःनकोप्यस्तीत्यर्थः ॥ योयोहिपरदेहवानुत्कृष्टदेहवान् देहतादात्म्यवानित्यर्थः ॥ ससर्वोऽपि
पुरुषोविषयासक्तोरागीसर्वथाभवति ॥ ततोनाप्तोऽस्तीत्यर्थः ॥ ९ ॥ तदेवाऽऽह । रागोद्वेषइति ॥ यतःसर्वस्यपुरुषस्याऽर्थनाशाद्द्वेषोभवेदेवासंशयम् ॥ द्वेषाच्चस्वार्थसिद्धयेअसत्यवचनं
वक्तव्यमेवेतिनियमस्ततोनाप्तोऽस्तीत्यर्थः ॥ आप्तोहिहितकारीयथार्थवक्ता ॥ यदातुसर्वेस्वहितकारिणःस्वहितार्थमनर्थमप्याचरंतितदाऽऽप्तःक्वतिष्ठतीत्यर्थः ॥ १० ॥ आप्ताऽसंभवमेवाऽऽह
जरासंधेति ॥ ११ ॥ अत्यंतसात्त्विकविष्णोरपिस्वहितार्थंच्छलकर्तृत्वादाप्तत्वाभावोयथातथाअर्जुनोऽपियज्ञरूपेविनिर्मितेउत्पादितेकार्येछलकारीभवतितस्मादाप्तोनास्तीत्यर्थः ॥ १२ ॥
कथमर्जुनस्यछलकारित्वंतदाह । कीदृशोऽयमिति ॥ यत्रशिशुपालवधादिरूपोऽनर्थोजातःसयज्ञःकीदृशः ॥ सात्त्विकोवाराजसोवाकृतः ॥ सचशमवर्जितःकिमर्थंकृतःनहि किमत्रच्छलं
नास्तीतिसचपरलोकार्थंवायशसेवाऽन्यथाऽन्यफलार्थंवाकृतःस्यादित्यर्थः ॥ १३ ॥ तदपिफलंनसंभवतीत्याह । धर्मस्यप्रथमःपादइति ॥ १४ ॥

तैःपादैः ॥ १९ ॥ धर्महीनमिति ॥ तथाच पांडवैःसत्यदयादिविवर्जितैःकृतंयज्ञरूपंकर्मकथंतत्फलदंभवेन्नकथमपीत्यर्थः ॥ तस्मात्सोऽपिदांभिकोयज्ञस्ततस्तत्कर्तारःकथमाप्ताभवेयुरि त्यर्थः ॥ १६ ॥ किंचछलार्थंचेति ॥ यदाविष्णुरपिछलार्थंवामनोभूत्तदाऽऽप्तःकोऽवशिष्टइतिभावः ॥ किंवामनेनकृतमितिचेत्तत्राऽऽह । येनेति ॥ १७ ॥ १८ ॥ सत्वेतेछलिनस्तत्रमम जातामाशंकांप्रथमंवदपश्चान्मयापृष्टस्यार्थस्योत्तरंवदेत्यभिप्रायेणाऽऽह । जितंकेनेति ॥ हेकृष्णव्यास ॥ तयोर्मध्येबलिनावाजितंवामनेनवाजितंचानयोर्मध्येकउत्कृष्टइत्यर्थः ॥ १९ ॥ २० ॥ बलिरेवस्वसत्यान्नचलितइतिसएवविष्णोरधिकइतिप्रतिभाति ॥ तथाचेश्वरस्याऽऽप्तत्वभंगश्छलकर्तृत्वाच्चेतिगूढोऽभिसंधिर्नृपस्येतिराजवाक्यंश्रुत्वाराजाऽभिप्रेतमेवव्यासआह । जितं वैबलि नेति ॥ भूमिंदास्यामीतिप्रतिज्ञातस्यसत्यस्यपरिपालनात् ॥ तदेवाऽऽह । दत्तेति ॥ २१ ॥ २२ ॥ सत्यंस्तौति ॥ सत्यादन्यतरदिति ॥ २३ ॥ २४ ॥ तस्मादिति ॥ तयामाययाच्छल

दानंपादश्चतुर्थश्चपुराणज्ञावदंतिवै ॥ तैर्विहीनःकथंधर्मस्तिष्ठेदिहसुसंमतः ॥ १५ ॥ धर्महीनंकृतंकर्मकथंतत्फलदंभवेत् ॥ धर्मेस्थिरामतिःक्वापिनकस्या पिप्रतीयते ॥ १६ ॥ छलार्थंचयदाविष्णुर्वामनोऽभूज्जगत्प्रभुः ॥ येनवामनरूपेणवंचितोऽसौबलिर्नृपः ॥ १७ ॥ विहर्ताशतयज्ञस्यवेदाऽज्ञापरिपालकः ॥ धर्मिष्ठोदानशीलश्चसत्यवादीजितेंद्रियः ॥ १८ ॥ स्थानात्प्रभ्रंशितोऽकस्माद्विष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ जितंकेनतयोःकृष्णबलिनावामनेनवा ॥ १९ ॥ छलकर्मविदाचाऽयंसंदेहोऽत्रमहान्मम ॥ वंचयित्वावंचितेनसत्यंवदद्विजोत्तम ॥ २० ॥ पुराणकर्तात्वमसिधर्मज्ञश्चमहामतिः ॥ व्यासउवाच ॥ जितंवै बलिनाराजन्दत्तायेनचमेदिनी ॥ २१ ॥ त्रिविक्रमोऽपिनाम्नायःप्रथितोवामनोऽभवत् ॥ छलनार्थमिदंराजन्वामनत्वंनराधिप ॥ २२ ॥ संप्राप्तंहरिणाभू योद्वारपालत्वमेवच ॥ सत्यादन्यतरन्नास्तिमूलंधर्मस्यपार्थिव ॥ २३ ॥ दुःसाध्यंदेहिनाराजन्सत्यंसर्वात्मनाकिल ॥ मायाबलवतीभूपत्रिगुणाबहुरूपिणी ॥ २४ ॥ ययेदंनिर्मितंविश्वंगुणैःशबलितंत्रिभिः ॥ तस्माच्छलवतासत्यंकुतोऽविद्धंभवेन्नृप ॥ २५ ॥ मिश्रेणजनितश्चैवस्थितिरेषासनातनी ॥ वैखान साश्चमुनयोनिःसंगानिष्प्रतिग्रहाः ॥ २६ ॥ सत्ययुक्ताभवंत्यत्रवीतरागागततृषः ॥ दृष्टांतदर्शनार्थायनिर्मितास्तेचतादृशाः ॥ २७ ॥ अन्यत्सर्वंशब लितंगुणैरेभिस्त्रिभिर्नृप ॥ नैकंवाक्यंपुराणेषुवेदेषुनृपसत्तम ॥ २८ ॥

वतापुरुषेणसत्यंकुतोऽविद्धमनाश्रितंभवेन्नकुतोऽपीत्यर्थः ॥ अविद्धमितिच्छेदः ॥ २५ ॥ मिश्रेणेति ॥ प्रायोऽयंजनोमिश्रेणरजोगुणेनजनितोनिर्मितः ॥ तथाचैतादृशस्यरजोगुणयुक्तस्य सत्यंदुर्लभमेवभवति ॥ यद्यपिराजन्माययाकलुषितःसर्वजनोभवति तथापितयैवमाययाछलरहिताअपिप्राणिनःसत्यपरिपालकावैखानसाद्यामुनयोदृष्टांतप्रदर्शनायकल्पितास्तथाचतादृश मायाविशिष्टपरमेश्वरस्यभगवतीपदवाच्यस्याऽऽप्तत्वंभविष्यतितस्यावाचोवेदरूपायाआप्तवाक्यत्वंतस्यप्रामाण्यंचभविष्यतीतिनकाऽपिचिंताऽस्तीतितात्पर्येणाऽऽह । वैखानसाश्चमुनयइति ॥ २६ ॥ २७ ॥ अन्यदिति ॥ तादृशऋषिभ्योऽन्यज्जीवजातमित्यर्थः ॥ नैकंवाक्यमिति ॥ यतःसर्वस्यजीवजातस्यगुणमिश्रितत्वम् ॥ ततएवतेषांमतेनाऽर्थस्यभिन्नत्वात्तदनुभवानुवा दिनांपुराणानांस्मृतीनां वेदेष्वपितदनुभवानुवादस्यार्थवादभागेसत्त्वाद्वेदवाक्यानांचनैकंवाक्यंकिंतुभिन्नंभिन्नमेवप्रतिभातीत्यर्थः ॥ २८ ॥

तदेवाह । सगुणइति ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ सानुक्रीडतीति ॥ समायातैःसहानुक्रीडतीत्यर्थः ॥ ३३ ॥ कार्यकारणभावमाह । असत्यइति ॥ कार्यवान्कार्येच्छावान्पुरुषःप्रथममसत्योभवत्यसत्येनापिकार्यसंपादयिष्यामीत्यसत्याभिसंधिमान्भवतीत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ विभवेसतीति ॥ एतादृशाऽसत्यादिस्वीकारेणाऽपिकार्यसिद्धौसत्यामहंकारोभवतिततोमोहोमोहान्मरणंनाशोभवतीत्यर्थः ॥ अन्यान्यपिमोहकार्याण्याह संकल्पाइति ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ येऽपियज्ञादिकर्तारस्तेऽपिमायाजन्याहंकारेणयुक्ताःकुर्वंतीतितेमायावशगाएवेत्याह । यज्ञदानानीति ॥ ३९ ॥ सचाहंकारोमहादुष्टइतिवैराग्यार्थमाह । अहंभावकृतमिति ॥ शौचवच्छुद्धिमन्नेत्यर्थः ॥ ४० ॥ रागलोभादिति ॥ सर्वांगमपिकर्मरागलोभात्कृतंशुद्धिवर्जितंभवति

धर्मशास्त्रेषुचांगेषुसगुणैरचितेष्विह ॥ सगुणःसगुणंकुर्यान्निर्गुणोनकरोतिवै ॥ २९ ॥ गुणास्तेमिश्रिताःसर्वेनपृथग्भावसंगताः ॥ निर्व्यलीकेस्थिरेधर्मेमतिःकस्यापिनस्थिरा ॥ ३० ॥ भवोद्भवेमहाराजमाययामोहितस्यवै ॥ इंद्रियाणिप्रमाथीनितदासक्तंमनस्तथा ॥ ३१ ॥ करोतिविविधान्भावान्गुणैस्तैःप्रेरितोभृशम् ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंताःप्राणिनःस्थिरजंगमाः ॥ ३२ ॥ सर्वेमायावशाराजन्साऽनुक्रीडतितैरिह ॥ सर्वान्वैमोहयत्येषाविकुर्वत्यानिशंजगत् ॥ ॥ ३३ ॥ असत्योजायतेराजन्कार्यवान्प्रथमंनरः ॥ इंद्रियार्थाश्रितयानोनप्राप्नोतियदानरः ॥ ३४ ॥ तदर्थंछलमादत्तेछलात्पापेप्रवर्तते ॥ कामःक्रोधश्चलोभश्चवैरिणोबलवत्तराः ॥ ३५ ॥ कृताकृतंनजानंतिप्राणिनस्तद्वशंगताः ॥ विभवेसत्यहंकारःप्रबलःप्रभवत्यपि ॥ ३६ ॥ अहंकाराद्भवेन्मोहोमोहान्मरणमेवच ॥ संकल्पाबहवस्तत्रविकल्पाःप्रभवंतिच ॥ ३७ ॥ ईर्ष्यासूयातथाद्वेषःप्रादुर्भवतिचेतसि ॥ आशातृष्णातथादैन्यंदंभोऽधर्ममतिस्तथा ॥ ॥ ३८ ॥ प्राणिनांप्रभवंत्येतेभावामोहसमुद्भवाः ॥ यज्ञदानानितीर्थानिव्रतानिनियमास्तथा ॥ ३९ ॥ अहंकाराभिभूतस्तुकरोतिपुरुषोऽन्वहम् ॥ अहंभावकृतंसर्वंप्रभवेद्वैनशौचवत् ॥ ४० ॥ रागलोभात्कृतंकर्मसर्वांगंशुद्धिवर्जितम् ॥ प्रथमंद्रव्यशुद्धिश्चद्रष्टव्याविबुधैःकिल ॥ ४१ ॥ अद्रोहेणार्जितंद्रव्यंप्रशस्तंधर्मकर्मणि॥द्रोहार्जितेनद्रव्येणयत्करोतिशुभंनरः॥४२॥ विपरीतंभवेत्तत्तुफलकालेनृपोत्तम ॥ मनोऽतिनिर्मलंह्यस्यससम्यक्फलभाग्भवेत् ॥४३॥ तस्मिन्विकारयुक्तेतुनयथार्थफलंलभेत् ॥ कर्तारःकर्मणांसर्वेआचार्यर्त्विजादयः ॥४४॥ स्युस्तेविशुद्धमनसस्तदापूर्णंभवेत्फलम् ॥ देशकालक्रियाद्रव्यकर्तॄणांशुद्धतायदि ॥४५॥ मंत्राणांचतदापूर्णंकर्मणांफलमश्नुते ॥ शत्रूणांनाशमुद्दिश्यस्ववृद्धिंपरमांतथा ॥४६॥ करोतिसुकृतंतद्वद्विपरीतंभवेत्किल॥ स्वार्थसक्तःपुमान्नित्यंनजानातिशुभाऽशुभम् ॥ ४७ ॥ दैवाऽधीनःसदाकुर्य्यात्पापमेवनसत्कृतम् ॥ प्राजापत्याःसुराःसर्वेह्यसुराश्चतदुद्भवाः ॥ ४८ ॥

ततोऽहंकारवद्रागलोभावपित्याज्यावितिभावः ॥ अतोऽहंकाररागलोभौविहायप्रथमंद्रव्यशुद्धिर्द्रष्टव्येत्याह । प्रथममिति ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ मनःशुद्धिफलमाह । मनोऽतिनिर्मलमिति ॥४३॥ कर्मशुद्धिमाह । कर्तारइति ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ तच्चकर्मपरनाशायनकर्तव्यमित्याह । शत्रूणामिति ॥ ४६ ॥ स्वार्थमपिनकर्मकुर्यात्किंत्वीश्वराराधनबुद्ध्यैवेत्याह । स्वार्थसक्तइति ॥ स्वार्थकरणेदोषमुद्भावयतिनजानातीति ॥ ४७ ॥ दैवाधीनःप्रारब्धाधीनःसत्कृतंपुण्यम् ॥ ४८ ॥

परस्परेति ॥ यतःस्वार्थपरास्ततइत्यर्थः ॥ मानुषारजोद्भवाइत्यन्वयः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ तस्माद्देवादिभिर्ममपूर्वजादिभिश्चकथंपापंकृतमितिशंकावसरएवनास्ति ॥ मायां
तःपातित्वात्सर्वस्यजीवजातस्यमायाप्रेरणयैवाऽऽचरणादतःसंसारनाशायमायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्येवभगवत्याराध्येतिभावः ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
एकाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैश्चानिखिलंजगत् ॥ माययाऽऽवृतमित्युक्त्वानारायणकथोच्यते ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायांतेरागद्वेषविहीनस्तुसकथंजायतेनृपेत्युक्तंतदेवविशदयति । अथकिमिति ॥
कश्चिदिति । शुद्धसत्त्वइत्यर्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ देवाःसेर्ष्याइत्युक्तंतत्रोदाहरणमाह । द्रोहपरेजनेद्रोहपरोभवेदितिसमानतासाम्यतासर्वत्रवर्तते ॥ अद्रोहिणिशांतेतुविद्वेषोयःसाखलतादुष्टता
साक्वचिदेवास्तिनसर्वत्रेत्यर्थः ॥ ४ ॥ इंद्रोदेवराजोऽपिसंस्तांखलतांस्वीकृतवांस्ततःपरंकिमवशिष्टमित्याह ॥ यःकश्चिदिति ॥ तापसोद्रोहाभाववांस्तस्मिञ्जपविघ्नकर्तृताखलतेंद्रस्य ॥५॥
नन्वेवंचेत्कथंधर्मस्थितिःस्यादितिचेत्तत्राऽऽह । सतामिति ॥ सर्वयुगेषुत्रिविधानराःसंतिसाधवोऽसाधवोमध्यमाश्च ॥ तत्रसतांसर्वयुगंसत्ययुगमेव ॥ असतांसर्वयुगंकलिरेव ॥ यास्मि

सर्वेतेस्वार्थनिरताःपरस्परविरोधिनः ॥ सत्त्वोद्भवाःसुराःसर्वेप्युक्तावेदेषुमानुषाः ॥ ४९ ॥ रजोद्भवास्तामसास्तुतिर्यंचःपरिकीर्तिताः ॥ सत्त्वोद्भवानान्तै
वैरंपरस्परमनारतम् ॥ ५० ॥ तिरश्चामत्रकिंचित्रंजातिवैरसमुद्भवे ॥ सदाद्रोहपरादेवास्तपोविघ्नकरास्तथा ॥ ५१ ॥ असंतुष्टाद्वेषपराःपरस्परविरोधिनः ॥
अहंकारसमुद्भूतःसंसारोऽयंयतोनृप ॥ ५२ ॥ रागद्वेषविहीनस्तुसकथंजायतेनृप ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥
व्यासउवाच ॥ अथकिंबहुनोक्तेनसंसारेऽस्मिन्नृपोत्तम ॥ धर्मात्माद्रोहबुद्धिस्तुकश्चिद्भवतिकर्हिचित् ॥ १ ॥ रागद्वेषावृतंविश्वंसर्वंस्थावरजंगमम् ॥
आद्येयुगेऽपिराजेंद्रकिमद्यकलिदूषिते ॥ २ ॥ देवाःसेर्ष्याश्चसद्रोहाश्छलकर्मरताःसदा ॥ मानुषाणांतिरश्चांचकावार्तानृपगण्यते ॥ ३ ॥ द्रोहपरेद्रोहपरो
भवेदितिसमानता ॥ अद्रोहिणितथाशान्तेविद्वेषःखलतास्मृता ॥ ४ ॥ यःकश्चित्तापसःशांतोजपध्यानपरायणः ॥ भवेत्तस्यजपेविघ्नकर्तावैमघवापरम् ॥
॥ ५ ॥ सतांसत्ययुगंसाक्षात्सर्वदैवाऽसतांकलिः ॥ मध्यमोमध्यमानांतुक्रियायोगौयुगेस्मृतौ ॥ ६ ॥ कश्चित्कदाचिद्भवतिसत्यधर्मानुवर्तकः ॥ अन्यथा
ऽन्ययुगानांवैसर्वेधर्मपरायणाः ॥ ७ ॥ वासनाकारणंराजन्सर्वत्रधर्मसंस्थितौ ॥ तस्यांवैमलिनायांतुधर्मोऽपिमलिनोभवेत् ॥ ८ ॥ मलिनावासनासत्यं
विनाशायेतिसर्वथा ॥ ब्रह्मणोहृदयाज्जातः पुत्रोधर्मइतिस्मृतः ॥ ९ ॥

न्युगेक्रियायोगौव्यवस्थितौसमध्यमःकालोद्वापरत्रेतात्मकोमध्यमानांभवति ॥ तथाच येसाधवोमध्यमाश्चतदाश्रयेणधर्मःस्थास्यतीतिभावः ॥ ६ ॥ ननुतर्हिसाधवोनैवसंतीतिकथंपूर्वमुक्त
मितिचेद्बहवोनसंतीत्यभिप्रायेणेत्याह । कश्चित्कदाचिदिति ॥ अन्यथाबहवस्त्वन्ययुगानांयेधर्मास्तत्परायणाःसर्वेभवंतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ननुकिमितिबहवस्तथाभवंतिसर्वेऽपिसत्यभाजः
साधवःकुतोनभवंतीतिचेत्तत्राह । वासनेति ॥ शुद्धवासनानांपुण्यसाध्यत्वादल्पत्वम् ॥ मलिनवासनानांस्वभावत्वाद्बहुत्वम् ॥ तथाच्चवासनाबहुत्वात्तादृशानामपिबहुत्वमित्यर्थः ॥ ८ ॥
यद्यपिबहुत्वंतेषांतथाऽपिमलिनावासनाविनाशायैवभवंतीतिनिश्चित्यतासामाचरणंकदापिनकुर्यादितिभावः ॥ इत्थमेतत्पर्यंतंकिमर्थंशापोजातो देवकीवसुदेवयोः कथंकृष्णेंद्रप्रभृतयोदेवा
श्छलेनाऽधर्माचरणवंतः पांडवादयश्चकथमधर्मशीलाइत्यस्योत्तरंदत्तमधुनानरनारायणयोर्मुक्त्यर्थंतपःकुर्वतोः कथंदेहांतरप्राप्तिर्मनुष्यदेहेनेतिप्रश्नस्योत्तरमाह । ब्रह्मणोहृदयादिति ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ प्रालेयाद्रिंहिमालयम् ॥ १३ ॥ तत्परंब्रह्मगायत्रीसंज्ञकमित्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ कुतश्चिंताकिंचकल्पितवांस्तदुभयमप्याह । किंकर्तव्यमिति ॥ १७ ॥ आसनंममेतिशेषः ॥ विघ्नइति ॥ कामंक्रोधंवोत्पाद्ययेनविघ्नेनतपोनभवेत्सतादृशोविघ्नःकथंकर्तव्यइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ दातुंयातोस्म्यहंऋषी ॥ हेऋषी

ब्राह्मणःसत्यसंपन्नोवेदधर्मरतःसदा ॥ दक्षस्यदुहितारोहिवृतादशमहात्मना ॥ १० ॥ विवाहविधिनासम्यङ्मुनिनागृहधर्मिणा ॥ तास्वजीजनयत्पुत्रान्धर्मः सत्यवतांवरः ॥ ११ ॥ हरिंकृष्णंनरंचैवतथानारायणंनृप ॥ योगाभ्यासरतोनित्यंहरिःकृष्णोबभूवह ॥ १२ ॥ नरनारायणौचैवचेरतुस्तपउत्तमम् ॥ प्रालेयाद्रिंसमागत्यतीर्थेबदरिकाश्रमे ॥ १३ ॥ तपस्विषुधुरीणौतौपुराणौमुनिसत्तमौ ॥ गृणंतौतत्परंब्रह्मगंगायाविपुलेतटे ॥ १४ ॥ हरेरंशौस्थितौतत्रनरनारायणावृषी ॥ पूर्णंवर्षसहस्रंतुचक्रातेतपउत्तमम् ॥ १५ ॥ तापितंचजगत्सर्वंतपसासचराचरम् ॥ नरनारायणाभ्यांचशक्रःक्षोभंतदाययौ ॥ १६ ॥ चिंताविष्टःसहस्राक्षोमनसासमकल्पयत् ॥ किंकर्तव्यंधर्मपुत्रौतापसौध्यानसंयुतौ ॥ १७ ॥ सिद्धार्थौसुभृशंश्रेष्ठमासनंनग्रहीष्यतः ॥ विघ्नःकथंप्रकर्तव्यस्तपोयेनभवेन्नहि ॥ १८ ॥ उत्पाद्यकामंक्रोधंचलोभंवाऽप्यतिदारुणम् ॥ इत्युद्दिश्यसहस्राक्षःसमारुह्यगजोत्तमम् ॥ १९ ॥ विघ्नकामस्तुतरसाजगामगंधमादनम् ॥ गत्वातत्राऽऽश्रमेपुण्येतावपश्यच्छतक्रतुः ॥ २० ॥ तपसादीप्तदेहौतुभास्कराविवचोदितौ ॥ ब्रह्मविष्णूकिमेतौवैप्रकटौवाविभावसू ॥ २१ ॥ धर्मपुत्रावृषीएतौतपसाकिंकरिष्यतः ॥ इतिसंचिंत्यतौदृष्ट्वातदोवाचशचीपतिः ॥ २२ ॥ किंवांकार्यंमहाभागौब्रूतंधर्मसुतौकिल ॥ ददामिवांवरंश्रेष्ठंदातुंयातोऽस्म्यहंऋषी ॥ २३ ॥ अदेयमपिदास्यामितुष्टोस्मितपसाकिल ॥ व्यासउवाच ॥ एवंपुनःपुनःशक्रस्तावुवाचपुरःस्थितः ॥ २४ ॥ नोचतुस्तावृषीध्यानसंस्थितौदृढचेतसौ ॥ ततोवैमोहिनींमायांचकारभयदांवृषः ॥ २५ ॥ वृकान्सिंहांश्चव्याघ्रांश्चसमुत्पाद्याऽबिभीषयत् ॥ वर्षंवातंतथावह्निंसमुत्पाद्यपुनःपुनः ॥ २६ ॥ भीषयामासतौशक्रोमायांकृत्वाविमोहिनीम् ॥ भयतोऽपिवशंनीतौनतौधर्मसुतौमुनी ॥ २७ ॥ नरनारायणौदृष्ट्वाशक्रःस्वभवनंगतः ॥ वरदानेप्रलुब्धौननभीतौवह्निवायुतः ॥ २८ ॥ व्याघ्रसिंहादिभिःक्रांतौचलितौनाश्रमात्स्वकात् ॥ नतयोर्ध्यानभंगंवैकर्तुंकोऽपिक्षमोऽभवत् ॥ २९ ॥ इंद्रोऽपिसदनंगत्वाचिंतयामासदुःखितः ॥ चलितौभयलोभाभ्यांनेमौमुनिवरोत्तमौ ॥ ३० ॥ चिंतयंतौमहाविद्यामादिशक्तिंसनातनीम् ॥ ईश्वरींसर्वलोकानांपरांप्रकृतिमद्भुताम् ॥ ३१ ॥ ध्यायतांकःक्षमोलोकेबहुमायाविदप्युत ॥ यन्मूलाःसकलामायादेवासुरकृताःकिल ॥ ३२ ॥

तंवरंदातुंयातःप्राप्तोऽस्मीत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ वृषइंद्रः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ नाश्रमात्स्वकादाश्रमनिमित्ततपसोनचलिताविर्थः ॥ २९ ॥ ३० ॥ कुतोनचलितौतत्रनिमित्तमाह । चिंतयंताविति ॥ महाविद्यांश्रीभुवनेश्वरींपरांप्रकृतिंसाम्यावस्थमायोपाधिकब्रह्मरूपिणीम् ॥ विद्धिमेप्रकृतिंपराम् ॥ जीवभूतांमहाबाहोययेदंधार्यतेजगदितिगीतोक्ताम् ॥ ॥ ३१ ॥ बहुमायाविस्सोपीत्यर्थः ॥ ध्यायतांमनोवशयितुमितिशेषः ॥ यन्मूलाइति ॥ यत्पराशक्तिमूलाःसकलादेवासुरकृतमायाभवंतीतितांपरांशक्तिमितिपूर्वेणान्वयः ॥ ३२ ॥

तेकथंबाधितुमिति ॥ अन्येनबाधितुमित्यर्थः ॥ येगतकल्मषाध्यायंतितेइत्यन्वयः ॥ तृतीयस्कंधोक्तंभुवनेश्वरीमंत्रमाह । वाग्बीजमिति ॥ ३३ ॥ बाधितुंकोऽपिनक्षमइति ॥ तदुक्तंमुंड
मालायाम् ॥ पार्वतीचरणद्वंद्वभजनात्किंकरोभवेत् ॥ स्वर्गभोगश्चमोक्षश्चशाक्तानांनभवेत्किमु ॥ शाक्तानांचैवनिंदांयेकुर्वंतिहिनराऽधमाः ॥ तेषांलोहितपानंवैकुर्वंतिभैरवीगणाः ॥ भैर
वाश्चैवभैरव्यःसदाहिंसंतिपामरान् ॥ शाक्तान्हिंसंतिनिंदंतिगर्जंतिबहुजल्पकाः ॥ छिनत्तितेषांदेवेशीशिरांसिहरवल्लभेति ॥ प्रतिक्रियांपरिहारम् ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ हेमन्मथ

तेकथंबाधितुंशक्ताध्यायंतिगतकल्मषाः ॥ वाग्बीजंकामबीजंचमायाबीजंतथैवच ॥ ३३ ॥ चित्तेयस्यभवेत्तंतुबाधितुंकोऽपिनक्षमः ॥ माययामोहितःश
क्रोभूयस्तस्यप्रतिक्रियाम् ॥ ३४ ॥ कर्तुंकामवसंतौतुसमाहूयाऽब्रवीद्वचः ॥ मनोभववसंतेनरत्यायुक्तोव्रजाधुना ॥ ३५ ॥ अप्सरोभिःसमायुक्तस्तर
सागंधमादनम् ॥ नरनारायणौतत्रपुराणावृषिसत्तमौ ॥ ३६ ॥ कुरुतस्तपएकांतेस्थितौबदरिकाऽऽश्रमे ॥ गत्वातत्रसमीपेतुतयोर्मन्मथमार्गणैः ॥३७॥
चित्तंकामातुरंकार्यंकुरुकार्यंममाऽधुना ॥ मोहयित्वोच्चाटयित्वाविशिखैस्ताडयाऽऽशुच ॥ ३८ ॥ वशीकुरुमहाभागमुनीधर्मसुतावपि ॥ कोह्यस्मिन्सर्व
संसारेदेवोदैत्योऽथमानवः ॥ ३९ ॥ यस्तेबाणवशंप्राप्तोनयातिभृशताडितः ॥ ब्रह्माऽऽहंगिरिजानाथश्चंद्रोवह्निर्विमोहितः ॥ ४० ॥ गणनाकाऽन्योःकाम
त्वद्बाणानांपराक्रमे ॥ वारांगनागणोऽयंतेसहायार्थंमयेरितः ॥ ४१ ॥ आगमिष्यतितत्रैवरंभादीनांमनोरमः ॥ एकातिलोत्तमारंभाकार्यंसाधयितुंक्षमा ॥
॥ ४२ ॥ त्वमेवैकःक्षमःकामंमिलितैःकस्तुसंशयः ॥ कुरुकार्यंमहाभागददामितववांच्छितम् ॥ ४३ ॥ प्रलोभितौमयाऽत्यर्थंवरदानैस्तपस्विनौ ॥
स्थानान्नचलितौशांतौवृथाऽयंमेगतःश्रमः ॥ ४४ ॥ तथावैमाययाकृत्वाभीषितौतापसौभृशम् ॥ तथाऽपिनोत्थितौस्थानाद्देहरक्षापरौनतौ ॥ ४५ ॥
व्यासउवाच ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाशक्रंप्राहमनोभवः ॥ वासवाऽद्यकरिष्यामिकार्यंतेमनसेप्सितम् ॥ ४६ ॥ यदिविष्णुंमहेशंवाब्राह्मणंवादिवाकरम् ॥
ध्यायंतौतौतदाऽस्माकंभवितारौवशौमुनी ॥ ४७ ॥ देवीभक्तंवशीकर्तुंनाऽहंशक्तःकथंचन ॥ कामराजंमहाबीजंचिंतयंतंमनस्यलम् ॥ ४८ ॥ तांदेवींचे
न्महाशक्तिंसंश्रितौभक्तिभावतः ॥ नतदाममबाणानांगोचरौतापसौकिल ॥ ४९ ॥ इंद्रउवाच ॥ गच्छत्वंचमहाभागसर्वैस्तत्रसमुद्यतैः ॥ कार्यंममाऽति
दुःसाध्यंकर्ताहितमनुत्तमम् ॥ ५० ॥ व्यासउवाच ॥ इतितेनसमादिष्टाययुः सर्वेसमुद्यताः ॥ यत्रतौधर्मपुत्रौद्वौतेपातेदुष्करंतपः ॥ ५१ ॥ इति
श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

मार्गणैः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ नयातीति ॥ मोहमितिशेषः ॥ ४० ॥ वारांगनेतिपृथक् ॥ वारांगनानामित्यर्थः ॥ छांदसःपूर्वसवर्णः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ तववांछितंतुभ्यंददामीत्यर्थः ॥
॥ ४३ ॥ तौनसामान्यावित्याह । प्रलोभिताविति ॥ ४४ ॥ माययाकृत्वाभयमितिशेषः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ गच्छत्वंचेति ॥ तौपराशक्तिदेवीभक्तौवर्तेतेतत्रसंदेहो
नास्तितथाऽपित्वंयत्नंतुकुरु यदग्रेभविष्यतितद्भवत्वित्यर्थः ॥ सर्वैःसमुद्यतैःसहेत्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेपंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अर्धाधिकैरष्टपंचाशद्भिःपद्यैर्नराग्रजः ॥ उर्वशींसस्रजेचेतिकथेयंसमुदीर्यते ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायांतेवसंतागमनमुपवर्णितम् ॥ तदनंतरंजातंवृत्तमाह । प्रथमंतत्रेति ॥ तेनवसंतागमनेनपुष्पिताःपादपावृक्षाःबभुःशोभिताइत्यर्थः ॥ द्विरेफालिविराजिताः भ्रमरपंक्तिविराजिताः ॥ १ ॥ २ ॥ नगोत्तमान्बृहद्वृक्षान् ॥ ३ ॥ ४ ॥ प्रमाथीनिबलवंति अस्वाधीनानीत्यर्थः ॥ ॥ ५ ॥ पूरयन्पंचमार्गणान्पंचबाणान्पूर्णान्व्यापकान्कुर्वन्नित्यर्थः ॥ पंचबाणैःसर्वास्ताडयन्नितिभावः ॥ ६ ॥ ७ ॥ भ्रमराऽलिर्भ्रमरपंक्तिः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ इतिमनसिऋतुकालविपर्यासंचिंतयित्वानारायणउवाचयत्तदाह । पश्येति ॥ १२ ॥ भीममातंगंशीतभयप्रदानेनभीमंभयंकरंमातंगंगजंशिशिरऋतुरूपंपलाशकुसुमात्मकैःस्वस्यखरैःकठिनैर्नखैर्दारय

व्यासउवाच ॥ प्रथमंतत्रसंप्राप्तोवसंतःपर्वतोत्तमे ॥ पुष्पिताःपादपाःसर्वेद्विरेफालिविराजिताः ॥ १ ॥ आम्राश्चबकुलारम्यास्तिलकाःकिंशुकाःशुभाः ॥ सालास्तालास्तमालाश्चमधूकाःपुष्पिताबभुः ॥ २ ॥ बभूवुःकोकिलाऽऽलापावृक्षाग्रेषुमनोहराः ॥ वल्ल्योऽपिपुष्पिताःसर्वाआलिलिंगुर्नगोत्तमान् ॥ ३ ॥ प्राणिनःस्वासुभार्यासुप्रेमयुक्ताःस्मराऽऽतुराः ॥ बभूवुश्चातिमत्ताश्चक्रीडासक्ताःपरस्परम् ॥ ४ ॥ ववुर्मंदाःसुगंधाश्चसुस्पर्शादक्षिणाऽनिलाः ॥ इंद्रियाणिप्रमाथीनिमुनीनामपिचाऽभवन् ॥ ५ ॥ रतियुक्तस्ततःकामःपूरयन्पंचमार्गणान् ॥ चकारत्वरितस्तत्रवासंबदरिकाऽऽश्रमे ॥ ६ ॥ रंभातिलोत्तमाद्याश्चगत्वातत्रवराऽश्रमे ॥ गानंचक्रुःसुगीतज्ञाःस्वरतानसमन्वितम् ॥ ७ ॥ तच्छ्रुत्वामधुरोद्गीतंकोकिलानांचकूजितम् ॥ भ्रमरालिविरावंचप्रबुद्धौतौमुनीश्वरौ ॥ ८ ॥ ऋतुराजमकालेतुदृष्ट्वातौपुष्पितंवनम् ॥ जातौचिंतापरौतत्रनरनारायणावृषी ॥ ९ ॥ किमद्यशिशिरापायःसंवृत्तःसमयंविना ॥ प्राणिनोविह्वलाःसर्वेलक्ष्यंतेऽतिस्मराऽऽतुराः ॥ १० ॥ कालधर्मविपर्यासःकथमद्यदुरासदः ॥ नरंनारायणःप्राहविस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ ११ ॥ नारायणउवाच ॥ पश्यभ्रातरिमेवृक्षाःपुष्पिताःप्रतिभांतिवै ॥ कोकिलाऽऽलापसंघुष्टाभ्रमरालिविराजिताः ॥ १२ ॥ शिशिरंभीममातंगंदारयन्स्वखरैर्नखैः ॥ वसंतकेसरीप्राप्तःपलाशकुसुमैर्मुने ॥ १३ ॥ रक्ताऽशोककरातन्वीदेवर्षेकिंशुकांघ्रिका ॥ नीलाऽशोककचाश्यामाविकासिकमलाऽऽनना ॥ १४ ॥ नीलेंदीवरनेत्रासबिल्ववृक्षफलस्तनी ॥ प्रोत्फुल्लकुंदरदनामंजरीकर्णशोभिता ॥ १५ ॥ बंधुजीवाऽधराशुभ्रासिंधुवारनखाद्भुता ॥ पुंस्कोकिलस्वरापुण्याकदंबवसनाशुभा ॥ १६ ॥ बर्हिवृंदकलापाचसारसस्वननूपुरा ॥ वासंतीबद्धरशनामत्तहंसगतिस्तथा ॥ १७ ॥

न्प्राप्तोवसंतकेसरीवसंतरूपःसिंहोवर्ततइत्यर्थः ॥ १३ ॥ नकेवलंस्वयमेवप्राप्तःकिंतुलक्ष्मीनृसिंहवत्तस्ययाशक्तिर्वसंतलक्ष्मीःसाऽपिप्राप्तेतिवदन्वसंतलक्ष्मींवर्णयति । रक्ताशोकेति ॥ रक्तोनवीनपल्लवयोगाद्योऽशोकवृक्षःसएवकरौयस्याःसा ॥ किंशुकःपुष्पितपलाशवृक्षःसएवांघ्रीचरणौयस्याः ॥ नीलोयोऽशोकोहरितपल्लवयोगात्सएवकचाःकेशायस्याः ॥ १४ ॥ बिल्ववृक्षफलान्येवस्तनौयस्याःमंजर्यएवकर्णौयस्याः ॥ १५ ॥ सिंधुवारमेवनखानियस्याः ॥ १६ ॥ बर्हिवृंदोमयूरवृंदःसएवकलापोभूषणंयस्याः ॥ सारसः पुष्कराह्वस्तुसारसइतिकोशः तस्यस्वनएवनूपुरेयस्याः ॥ वासंतीमाधवीलता तद्रूपाबद्धारशनाकटिसूत्रंययासा ॥ चलंतोयेमत्ताहंसास्तएवगतिर्यस्याः ॥ १७ ॥

कदंबवृक्षाधोयेपुत्रजीवावृक्षास्तएवकदंबवृक्षरूपंयत्पूर्वोक्तमंशुकंवस्त्रंतस्मिन्न्यस्ताक्षिप्ताआच्छादितायारोमराजीरोमपंक्तिस्तयाविराजिता ॥ कदंबवृक्षाणांवस्त्रत्वकल्पनात्तदधःस्थितपुत्रजी
वानांरोमराजिकल्पनेतिबोध्यम् ॥१८॥१९॥ तपिभंगायतपिस्तपिक्रिया तपश्चर्येत्यर्थः । तस्याभंगाय ॥ २० ॥ ऋतुराडिति ॥ अन्यथामदुक्तार्थाऽभावेऽकालेसमयाभावेऽतिऋतुराड्वसंतः
कथंप्रीतिंजनयेन्नकथमपीत्यर्थः ॥ असुरशत्रुणेंद्रेण ॥ २१ ॥ २२ ॥ विप्राग्र्येद्विजश्रेष्ठे ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ विद्युन्मालाचसाचांबुजाक्षीचेति ॥ क्वचित्तुविद्युन्मालांबुजाक्ष्यौ
चेतिपाठस्तदास्त्रीद्वयम् ॥ २७ ॥ २८ ॥ देववारांगनाअप्सरसः ॥ २९ ॥ यथाशास्त्रेणोक्तंतथाऽवस्थितमित्यर्थः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ अभिमानस्वरूपमाह । वराक्यइति

पुत्रजीवांशुकन्यस्तरोमराजिविराजिता ॥ वसंतलक्ष्मीःसंप्राप्ताब्रह्मन्बदरिकाश्रमे ॥ १८ ॥ अकालेकिमियंप्राप्ताविस्मयोऽयंममाऽधुना ॥ तपोविघ्नकरा
नूनंदेवर्षेपरिचिंतय ॥ १९ श्रूयतेसुरनारीणांगानंध्यानविनाशनम् ॥ आवयोस्तपिभंगायकृतंमघवताकिल ॥ २० ॥ ऋतुराडन्यथाकालेप्रीतिंसंजनये
त्कथम् ॥ विघ्नोऽयंविहितोभातिभीतेनाऽसुरशत्रुणा ॥२१॥ वाताःसुगंधाःशीताश्चसमायांतिमनोहराः ॥ नान्यत्कारणमस्तीहशतक्रतुकृतिंविना ॥२२॥
इतिब्रुवतिविप्राऽग्र्येदेवेनारायणेविभौ ॥ सर्वेदृष्टिपथंप्राप्तामन्मथप्रमुखास्तदा ॥ २३ ॥ ददर्शभगवान्सर्वान्नरोनारायणस्तथा ॥ विस्मयाऽऽविष्टमनसौ
बभूवतुरुभावपि ॥ २४ ॥ मन्मथंमेनकांचैवरंभांचैवतिलोत्तमाम् ॥ पुष्पगंधांसुकेशींचमहाश्वेतांमनोरमाम् ॥ २५ ॥ प्रमद्वरांघृताचींचगीतज्ञांचारुहा
सिनीम् ॥ चंद्रप्रभांचसोमांचकोकिलाऽऽलापमंडिताम् ॥ २६ ॥ विद्युन्मालांबुजाक्षींचतथाकांचनमालिनीम् ॥ एताश्चान्यावरारोहादृष्टास्ताभ्यांतदाऽ
तिके ॥ २७ ॥ तासांद्व्यष्टसहस्राणिपंचाशदधिकानिच ॥ वीक्ष्यतौविस्मितौजातौकामसैन्यंसुविस्तरम् ॥ २८ ॥ प्रणम्याऽग्रेस्थिताःसर्वा देववारांगना
स्तदा ॥ दिव्याऽऽभरणभूषाढ्यादिव्यमाल्योपशोभिताः ॥ २९ ॥ जगुश्छलेनताःसर्वाःपृथिव्यामतिदुर्लभम् ॥ तत्तथाऽवस्थितंदिव्यंमन्मथादिविवर्ध
नम् ॥ ३० ॥ शुश्रावभगवान्विष्णुर्नरोनारायणस्तदा ॥ श्रुत्वाप्रोवाचतास्तत्रप्रीत्यानारायणोमुनिः ॥ ३१ ॥ आस्यतांसुखमत्रैवकरोम्यातिथ्यमद्भु
तम् ॥ भवंत्योऽतिथिधर्मेणप्राप्ताःस्वर्गात्सुमध्यमाः ॥ ३२ ॥ व्यासउवाच ॥ साभिमानस्तुसंजातस्तदानारायणोमुनिः ॥ इंद्रेणप्रेषितानूनंतथाविघ्न
चिकीर्षया ॥ ३३ ॥ वराक्यः काइमाः सर्वाःसृजाम्यद्यनवाःकिल ॥ एताभ्योदिव्यरूपाश्चदर्शयामितपोबलम् ॥ ३४ ॥ इतिसंचिंत्यमनसाकरेणोरुं
प्रताड्यवै ॥ तरसोत्पादयामासनारींसर्वांगसुंदरीम् ॥ ३५ ॥ नारायणोरुसंभूताह्युर्वशीतिततःशुभा ॥ ददृशुस्ताःस्थितास्तत्रविस्मयंपरमंययुः ॥३६॥
तासांचपरिचर्यार्थंतावतीश्चातिसुंदरीः ॥ प्रादुश्चकारतरसातदामुनिरसंभ्रमः ॥ ३७ ॥

॥ ३४ ॥ इतिसंचिंत्येति । तरसावेगेनोरुंकरेणप्रताड्यसर्वांगसुंदरींनारीमुत्पादयामास ॥ ३५ ॥ नारायणेति ॥ हियतोनारायणोरुसंभूताततस्तस्माद्धेतोरुर्वशीतिनाम्नाऽभवदित्यर्थः ॥
ऊरुमस्नात्याश्रयत्युत्पत्तिस्थानत्वेनेत्युर्वशीतिव्युत्पत्तेः ॥ पृषोदरादित्वाद्ध्रस्वत्वम् ॥ ददृशुरिति ॥ ताइंद्रेणप्रेषितास्तामुर्वशींददृशुःदृष्ट्वापरमंविस्मयंययुःप्रापुः ॥ ३६ ॥ तासांचेतिइंद्रप्रेषि
तानांस्त्रीणांपरिचर्यार्थंतावतीःपंचाशदधिकषोडशसहस्रसंख्याकाअतिसुंदरीस्ताभ्योऽप्यतिसुंदरीः ॥ ३७ ॥

प्रणेमुरिति ॥ तानारायणोत्पन्नाःस्त्रियोऽञ्जलिंकृत्वापुरःस्थितास्तौमुनीनरनारायणौप्रणेमुरित्यर्थः ॥ ३८ ॥ तदनंतरमिंद्रप्रेषिताःस्तुतिंचक्रुरित्याह । तांवीक्ष्येति ॥ अन्यान्प्रविमोहयंत्योऽपि देवानांविभ्रमकरींस्वस्यापिमोहकरींतपसोविभूतिंदृष्ट्वातौनरनारायणौप्रत्यूचुः ॥ कथंभूतारोमोद्गमेनरोमांचोद्गमेनचार्व्यःसुंदरानिजांगवल्योनिजांगलतायासांताः ॥ ३९ ॥ कुर्युःकथमिति ॥ हेदेवौवयंबालामूढाभवतांतपसोमहत्त्वंतथैवधैर्यमनसोप्यविषयमभिवीक्ष्यस्तुतिंकथंकुर्युर्नकथमपीत्यर्थः ॥ अस्मत्कटाक्षएवकज्जलरूपविषेणदिग्धोयुक्तःशरस्तेनदग्धःकोवापृथिव्यांनभवति अपितुसर्वोभवत्येव ॥ तत्रतस्मिन्सत्यपिभवतांमनसोव्यथाविकारोनेतिपरमाश्चर्यभवतामितिभावः ॥ ४० ॥ अतएवयुवांनसाधारणौकिंतुपरमेश्वरस्यांशभूतावेवेत्यस्माभिर्ज्ञातावित्याहुः । ज्ञाताविति ॥ नरहरेर्विष्णोः ॥ हेभगवंतौकपटेनाऽऽगतानामप्यस्माकंकोवाभाग्योदयोजातोयेनभवद्दर्शनमस्माभिर्लब्धमित्याहुः । सेवानिमित्तमिति ॥ नोऽस्माकंगमनमा

गायंत्यश्चहसंत्यश्चनानोपायनपाणयः ॥ प्रणेमुस्तामुनीसर्वाःस्थिताःकृत्वांऽजलिंपुरः ॥ ३८ ॥ तांवीक्ष्यविभ्रमकरींतपसोविभूतिंदेवांगनाहिमुमुहुः प्रविमोहयंत्यः ॥ ऊचुश्चतौप्रमुदिताऽऽननपद्मशोभारोमोद्गमोल्लसितचारुनिजांगवल्ल्यः ॥ ३९ ॥ कुर्युःकथंस्तुतिमहोतपसोमहत्त्वंधैर्यंतथैवभवतामभिवीक्ष्यबालाः ॥ अस्मत्कटाक्षविषदिग्धशरेणदग्धः कोवानतत्रभवतांमनसोव्यथान ॥ ४० ॥ ज्ञातौयुवांनरहरेःपरमांशभूतौदेवौमुनीशमदमादिनिधीसदैव ॥ सेवानिमित्तमिहनोगमनंनकामंकार्यंहरेःशतमखस्यविधातुमेव ॥ ४१ ॥ भाग्येनकेनयुवयोःकिलदर्शनंनःसंपादितंनविदितंखलुसंचितंतत् ॥ चित्तंक्षमंनिजजनेविहितंयुवाभ्यामस्मद्विधेकिलकृतागसितापमुक्तम् ॥ ४२ ॥ कुर्वंतिनैवविबुधास्तपसोव्ययंवैशापेनतुच्छफलदेनमहानुभावाः ॥ व्यासउवाच ॥ इत्थंनिशम्यवचनंसुरकामिनीनांतावूचतुर्मुनिवरौविनयानतानाम् ॥ ४३ ॥ प्रीतौप्रसन्नवदनौजितकामलोभौधर्मात्मजौनिजतपोरुचिशोभितांगौ ॥ नरनारायणावूचतुः ॥ ब्रुवंतुवांछितान्कामान्ददावस्तुष्टमानसौ ॥ ४४ ॥ यांतुस्वर्गंगृहीत्वेमामुर्वशींचारुलोचनाम् ॥ उपायनमियंबालागच्छत्वद्यमनोहरा ॥ ४५ ॥ दत्ताऽऽवाभ्यांमघवतःप्रीणनायोरुसंभवा ॥ स्वस्त्यस्तुसर्वदेवेभ्योयथेष्टंप्रव्रजंतुच ॥ ४६ ॥ "नकस्यापितपोविघ्नंप्रकर्तव्यमतःपरम्" ॥ देव्यऊचुः ॥ क्वगच्छामोमहाभागप्राप्तास्तेपादपंकजम् ॥ नारायणसुरश्रेष्ठभक्त्यापरमयामुदा ॥ ४७ ॥ वांछितंचेद्वरंनाथददासिमधुसूदन ॥ तुष्टःकमलपत्राक्षब्रवीमोमनसेप्सितम् ॥ ४८ ॥ पतिस्त्वंभवदेवेशवरमेनंपरंतप ॥ भवामःप्रीतियुक्तास्त्वांसेवितुंजगदीश्वर ॥ ४९ ॥

गमनमिहभवत्सेवानिमित्तंनकिंतुकामंयथेच्छंहरेरिंद्रस्यशतमखस्यकार्यंभवत्तपोविघातरूपंविधातुंकर्तुमेव ॥ ४१ ॥ तादृशदुष्टानामस्माकंयुवयोर्दर्शनंकेनभाग्येनसंपादितंतत्संचितंभाग्यंखलुनविदितमस्माभिः ॥ किंचाऽस्मद्विधेऽस्मत्सदृशेनिजजनेकृतागसिकृताऽपराधेचित्तंक्षमंशापादिकर्तुंसमर्थमपियुवाभ्यांतापमुक्तंसंतापरहितंकृतम् ॥ अहोऽतिधन्याभवतांक्षमेतिभावः ॥ ४२ ॥ इयंचरीतिर्भवद्विधानांमहानुभावानांकेनाभिप्रायेणेतितमभिप्रायमाह ॥ कुर्वंतीति ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ इयंबालराजानमिंद्रंप्रत्युपायनंगच्छतु ॥ ४५ ॥ आवाभ्यांनरनारायणाभ्याम् ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

॥ ५० ॥ त्वयापंचाशदधिकषोडशसहस्रस्त्रियउत्पादितास्ताःस्वर्गंगच्छन्तु ॥ तावत्संख्याका एववयमत्रस्थास्यामइतिभावः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥
॥ ५८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कन्धेषष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ छ ॥ ॥ पंचाधिकैश्चपञ्चाशद्भिःपद्यैःसमनन्तरम् ॥ अहंकारावृतंविश्वंवैराग्यार्थमिहोच्यते ॥ १ ॥ रमस्वाऽत्रशुभे
स्थानेप्राप्यसर्वाःसुरांगनाइत्यप्सरसांप्रार्थनांश्रुत्वानारायणोविचारंकृतवानित्याह । इत्याकर्ण्येति ॥ विमर्शंविचारम् ॥ १ ॥ इतिविचारंकृत्वाप्रथमतइदंसंकटंकस्मान्मूलादुत्पन्नमितितन्मू
लंशोधितवानित्याह । अहंकारादिदंप्राप्तमिति ॥ २ ॥ ननुकुतोधर्मविनाशस्यमूलमहंकारइतिचेत्तत्राऽऽह । मूलमिति ॥ यतःसंसारवृक्षस्यमूलमहंकारस्ततस्तस्मिन्संसारेयद्यद्भवतिशुभंवाऽ
शुभंवातस्यसर्वस्यमूलमहंकारएवेत्यर्थः ॥ काएतावराक्योऽहमेतदपेक्षयाऽप्यतिसुंदरीरुत्पादयिष्यामीत्यहंकारस्वरूपंतुपूर्वमुक्तमेवाऽत्राऽहंकारपदेनस्मारितंपुनःस्वयमेववदति। दृष्ट्वेति ॥ ३ ॥

त्वयाचोत्पादितानार्यःसंत्यन्याश्चारुलोचनाः ॥ उर्वश्याद्यास्तथायांतुस्वर्गं वैभवदाज्ञया ॥ ५० ॥ स्त्रीणांषोडशसाहस्रंतिष्ठत्वत्रशतार्धकम् ॥ सेवान्तेऽत्रक
रिष्यामोयुवयोस्तापसोत्तमौ ॥ ५१ ॥ वांछितंदेहिदेवेशसत्यवाग्भवमाधव ॥ आशाभंगोहिनारीणांहिंसनंपरिकीर्तितम् ॥ ५२ ॥ कामार्तानांचमुनिभिर्धर्मज्ञै
स्तत्त्वदर्शिभिः ॥ भाग्ययोगादिहप्राप्ताःस्वर्गात्प्रेमपरिप्लुताः ॥ ५३ ॥ त्यक्तुंनार्हसिदेवेशसमर्थोऽसिजगत्पते ॥ नारायणउवाच ॥ पूर्णवर्षसहस्रंतुतपस्ततंम
याऽत्रवै ॥ ५४ ॥ जितेंद्रियेणचार्वंग्यःकथंभंगंकरोम्यतः ॥ नेच्छाकामेसुखेकाचित्सुखधर्मविनाशके ॥ ५५ ॥ पशूनामपिसाधर्म्यैरमेतमतिमान्कथम् ॥ अप्स
रसऊचुः ॥ शब्दादीनांचपंचानांमध्येस्पर्शसुखंवरम् ॥ ५६ ॥ आनंदरसमूलंवैनान्यदस्तिसुखंकिल ॥ अतोस्माकंमहाराजवचनंकुरुसर्वथा ॥ ५७ ॥ निर्भ
रंसुखमासाद्यचरस्वगंधमादने ॥ यदिवांछसिनाकंत्वंनाऽधिकोगंधमादनात् ॥ ५८ ॥ रमस्वाऽत्रशुभेस्थानेप्राप्यसर्वाःसुरांगनाः ॥ इतिश्रीदेवीभागवते
महापुराणेचतुर्थस्कंधे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्याकर्ण्यवचस्तासांधर्मपुत्रःप्रतापवान् ॥ विमर्शमकरोच्चित्तेकिंकर्तव्यंमयाऽधुना ॥ १ ॥
"हास्योऽहंमुनिवृन्देषुभविष्याम्यद्यसंगमात् ॥" अहंकारादिदंप्राप्तंदुःखंनाऽत्रविचारणा ॥ मूलंधर्मविनाशस्यप्रथमंयदहंकृतिः ॥ २ ॥ मूलंसंसारवृक्षस्य
यतःप्रोक्तोमहात्मभिः ॥ दृष्ट्वामौनंसमाधायनस्थितोऽहंसमागतम् ॥ ३ ॥ वारांगनागणंजुष्टंतेनाऽऽसंदुःखभाजनम् ॥ उत्पादितास्तथानार्योमयाधर्मव्य
येनवै ॥ ४ ॥ तास्तुमांबाधितुंवृत्ताःकामार्ताःप्रमदोत्तमाः ॥ ऊर्णनाभिरिवाद्याऽहंजालेनस्वकृतेनवै ॥ ५ ॥ बद्धोऽस्मिसुदृढेनाऽत्रकिंकर्तव्यमितःपरम् ॥
यदिचिंतांसमुत्सृज्यसंत्यजाम्यबलाइमाः ॥ ६ ॥ शप्त्वाभ्रष्टाव्रजिष्यंतिसर्वाभग्नमनोरथाः ॥ मुक्तोऽहंसंचरिष्यामिविजनेपरमंतपः ॥ ७ ॥

वारांगनागणंजुष्टमत्रसमागतंदृष्ट्वाऽहंमौनंसमाधायनस्थितःकिंतुतेनसाकंभाषणादिकंकृतंतेनाहंदुःखभाजनंजातः ॥ किंचधर्मस्यतपसोव्ययोऽपिजातस्तपोबलात्तासामुत्पादनेनेत्याह ॥
उत्पादिताइति ॥ ४ ॥ तासामुत्पत्त्यैवस्वर्गस्यनिर्वाहोजातइतिमत्त्वाताःस्वर्गस्थादेवांगनामांबाधितुंप्रवृत्ताःयद्यहंकारमवलंब्यतानोत्पादिताःस्युस्तदाऽयंप्रसंगःकिमित्युपस्थितःस्यात् ॥
तस्मादूर्णनाभिरिवलूताकीटइवस्वकृतेनैवजालेनाऽहंबद्धइत्यर्थः ॥ ५ ॥ इतिमनसिस्वापराधंविनिश्चित्याऽतःपरंकिंकर्तव्यमितिविचारयामासेत्याह । किंकर्तव्यमितःपरमिति ॥ ततएकमु
पायंविचारितवानित्याह । यदीति ॥ यदीमास्त्यजामितर्हिशापंदत्त्वागमिष्यंति ॥ तथाप्याभिर्मुक्तोऽहंतपःसंचरिष्यामीतिमहत्फलंभविष्यतीत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥

इतिविचार्यतस्यैवनिश्चयःकृतइत्याह । तस्मात्क्रोधमिति ॥ ८ ॥ इतिनिश्चित्यमनसापुनर्नारायणोविमर्शमकरोदित्याह । विमर्शमिति ॥ कीदृशोविमर्शइत्याह । द्वितीयोऽयमिति ॥ एको ऽहंकारशत्रुरवलंबितस्तस्येदंफलंजातम् ॥ पुनर्द्वितीयस्यक्रोधस्याऽवलंबेबहुदुःखमेवभविष्यतीत्यर्थः ॥ ९ ॥ तस्यदुष्टत्वमेवाऽऽह । कामादिति ॥ १० ॥ दीर्घिकांनदीम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

तस्मात्क्रोधंसमुत्पाद्यत्यक्ष्यामिसुंदरीगणम् ॥ व्यासउवाच ॥ इतिसंचिंत्यमनसामुनिर्नारायणस्तदा ॥ ८ ॥ विमर्शमकरोच्चित्तेसुखोत्पादनसाधने ॥ द्विती योऽयंमहाशत्रुःक्रोधःसंतापकारकः ॥ ९ ॥ कामादप्यधिकोलोकेलोभादपिचदारुणः ॥ क्रोधाभिभूतःकुरुतेहिंसांप्राणविघातिनीम् ॥ १० ॥ दुःखदांसर्व भूतानांनरकारामदीर्घिकाम् ॥ यथाऽग्निर्घर्षणाज्जातःपादपंप्रदहेत्तथा ॥ ११ ॥ देहोत्पन्नस्तथाक्रोधोदेहंदहतिदारुणः ॥ व्यासउवाच ॥ इतिसंचिंत्यमा नंतंभ्रातरंदीनमानसम् ॥ १२ ॥ उवाचवचनंतथ्यंनरोधर्मसुतोऽनुजः ॥ नरउवाच ॥ नारायणमहाभागकोपंयच्छमहामते ॥ १३ ॥ शांतंभावंसमाश्रि त्यनाशयाऽहंकृतिंपराम् ॥ पुराऽहंकारदोषेणतपोनष्टंकिलाऽवयोः ॥ १४ ॥ संग्रामश्चाभवत्ताभ्यांभावाभ्यामसुरेणह ॥ दिव्यवर्षसहस्रंतुप्रह्लादेनमहाऽ द्भुतम् ॥ १५ ॥ दुःखंबहुतरंप्राप्तंतत्राऽऽवाभ्यांसुरोत्तम ॥ तस्मात्क्रोधंपरित्यज्यशांतोभवमुनीश्वर ॥ १६ ॥ “शांतत्वंतपसोमूलंमुनिभिःपरिकीर्तितम् ॥” व्यासउवाच ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाशांतोऽभूद्धर्मनंदनः ॥ जनमेजयउवाच ॥ संशयोऽयंमुनिश्रेष्ठप्रह्लादेनमहात्मना ॥ १७ ॥ विष्णुभक्तेनशांतेनकथं युद्धंकृतंपुरा ॥ कृतवंतौकथंयुद्धंनरनारायणावृषी ॥ १८ ॥ तापसौधर्मपुत्रौद्वौसुशांतमानसावुभौ ॥ समागमःकथंजातस्तयोर्दैत्यसुतस्यच ॥ १९ ॥ संग्रामस्तुकथंताभ्यांकृतस्तेनमहात्मना ॥ प्रह्लादोऽप्यतिधर्मात्माज्ञानवान्विष्णुतत्परः ॥ २० ॥ नरनारायणौतद्वत्तापसौसत्त्वसंस्थितौ ॥ तेनताभ्यांस मुद्भूतंवैरंयदिपरस्परम् ॥ २१ ॥ तदातपसिधर्मेचश्रमएवाहिकेवलम् ॥ क्वजपःक्वतपश्चर्यापुरासत्ययुगेपिच ॥ २२ ॥ तादृशैर्नजितंचित्तंक्रोधाऽहंकारसं वृतम् ॥ नक्रोधोनचमात्सर्यमहंकारांकुरंविना ॥ २३ ॥ अहंकारात्समुत्पन्नाःकामक्रोधादयःकिल ॥ वर्षकोटिसहस्रंतुतपःकृत्वाऽतिदारुणम् ॥ २४ ॥ अहंकारांकुरेजातेव्यर्थंभवतिसर्वथा ॥ यथासूर्योदयेजातेतमोरूपंनातिष्ठति ॥ २५ ॥ अहंकारांकुरस्याऽग्रेतथापुण्यंनतिष्ठति ॥ प्रह्लादोऽपिमहाभागहरि णासमयुध्यत ॥ २६ ॥ तदाव्यर्थंकृतंसर्वंसुकृतंकिलभूतले ॥ नरनारायणौशांतौविहायपरमंतपः ॥ २७ ॥ कृतवंतौयदायुद्धंक्वशमःसुकृतंपुनः ॥ ईदृ ग्भ्यांसत्त्वयुक्ताभ्यामजेयाय्यहंकृतिः ॥ २८ ॥ मादृशानांचकावार्तामुनेऽहंकारसंक्षये ॥ अहंकारपरित्यक्तःकोऽप्यस्तिभुवनत्रये ॥ २९ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ ताभ्यांभावाभ्यामहंकारक्रोधाभ्याम् ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ कथमिति ॥ सोऽपिप्रह्लादः शांतस्तावपिनरनारायणौशांतौतथाचक्रोधाहंकारयोरभावात्कथंयुद्धमित्यर्थः ॥ ॥१८॥१९॥२०॥२१॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ कोऽप्यस्तिभुवनत्रये ॥ एतादृशायदाऽहंकारयुक्तास्तदाऽहंकारविनिर्मुक्तःकोऽप्यस्तिनकोऽपीत्यर्थः ॥ २९ ॥

निगडैः शृंखलाभिः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ मीमांसकानामिति ॥ कर्मैवप्रधानंसर्वैःकर्तव्यम् ॥ नतुब्रह्मज्ञानादिकमस्तिसंभवतिवेतिमतम् ॥ ३३ ॥ इत्थंजनमेजयेनाऽहंकारमयत्वंसर्व
स्योक्तं तदेवव्यासःस्थापयति । कार्यमिति ॥ अहंकारस्यसर्वकार्यंतत्कारणादहंकारात्कथंभिन्नंभवति नहिकटकंकुंडलंवासुवर्णाद्भिन्नंभवति ॥ किंतु सुवर्णसदृशंसुवर्णमेवभवतितद्वदित्यर्थः
॥ ३४ ॥ तदेवाऽऽह ॥ अहंकारोद्भवमिति ॥ ३५ ॥ पटस्तंतुवशस्तंत्वनतिरिक्तोयथातथाताद्वियुक्तमहंकारवियुक्तंकथंचराचरंभवेन्नकथमपीत्यर्थः ॥ यद्यप्यहंकारावृतमेवसर्वंभवतितथाऽ
पिमायागुणैस्त्रिभिर्महत्तत्त्वादिकैःसर्वंरचितम् ॥ तथाचमायामयत्वात्सर्वंमिथ्याभवतीतिज्ञानिनांकापरिदेवनाखेदोनकापीत्यर्थः ॥ ३६ ॥ पुनरहंकारावृतत्वंस्थापयति । ब्रह्माविष्णुरिति
॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ शांतेपरमात्मसुखेस्थितइत्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥ कृत्वेति ॥ शास्त्राण्यप्यधीत्यतीर्थाटनादिकंचकृत्वायस्याऽहंकारस्ययोगाद्विषयासक्तःसन्सर्वकर्मकरोतिचौरवद्दां

नभूतोभवितानैवयस्त्यक्तस्तेनसर्वथा ॥ मुच्यतेलोहनिगडैर्बद्धःकाष्ठमयैस्तथा ॥३०॥ अहंकारनिबद्धस्तुनकदाचिद्विमुच्यते ॥ अहंकाराऽऽवृतंसर्वंजग
त्स्थावरजंगमम् ॥३१॥ भ्रमत्येवहिसंसारेविष्ठामूत्रप्रदूषिते ॥ ब्रह्मज्ञानंकुतस्तावत्संसारेमोहसंवृते ॥३२॥ मतंमीमांसकानांवैसंमतंभातिसुव्रत ॥ महांतो
ऽपिसदायुक्ताःकामक्रोधादिभिर्मुने ॥ ३३ ॥ मादृशानांकलावस्मिन्काकथामुनिसत्तम ॥ व्यासउवाच ॥ कार्यंवैकारणाद्भिन्नंकथंभवतिभारत ॥ ३४ ॥
कटकंकुंडलंचैवसुवर्णसदृशंभवेत् ॥ अहंकारोद्भवंसर्वंब्रह्मांडंसचराचरम् ॥३५॥ पटस्तंतुवशःप्रोक्तस्तद्वियुक्तःकथंभवेत् ॥ मायागुणैस्त्रिभिःसर्वंरचितंस्थि
रजंगमम् ॥ ३६ ॥ सतृणंस्तंबपर्यंतंकातत्रपरिदेवना ॥ ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रस्तेचाऽहंकारमोहिताः ॥३७॥ भ्रमंत्यस्मिन्महागाधेसंसारेनृपसत्तम ॥ वसि
ष्ठनारदाद्याश्चमुनयोज्ञानिनःपरम् ॥ ३८ ॥ तेऽभिभूताःसंसरंतिसंसारेऽस्मिन्पुनःपुनः ॥ नकोप्यस्तिनृपश्रेष्ठत्रिषुलोकेषुदेहभृत् ॥ ३९ ॥ एभिर्माया
गुणैर्मुक्तःशांतआत्मसुखेस्थितः ॥ कामक्रोधौतथालोभोमोहोऽहंकारसंभवः ॥ ४० ॥ नमुंचंतिनरंसर्वं देहवंतंनृपोत्तम ॥ अधीत्यवेदशास्त्राणिपुराणानि
विचिंत्यच ॥ ४१ ॥ कृत्वातीर्थाऽटनंदानंध्यानंचैवसुराऽर्चनम् ॥ करोतिविषयासक्तःसर्वकर्मचचौरवत् ॥ ४२ ॥ विचारयतिनोपूर्वंकाममोहमदान्वितः ॥
कृतेयुगेऽपित्रेतायांद्वापरेकुरुनंदन ॥ ४३ ॥ विद्रोऽत्राऽस्तिचधर्मोऽपिकाकथाऽद्यकलौपुनः ॥ स्पर्धासदैवसद्रोहालोभामर्षौचसर्वदा ॥ ४४ ॥ एवंविधो
स्तिसंसारोनाऽत्रकार्याविचारणा ॥ साधवोविरलालोकेभवंतिगतमत्सराः ॥ ४५ ॥ जितक्रोधाजितामर्षादृष्टांतार्थंव्यवस्थिताः ॥ राजोवाच ॥ तेधन्याः
कृतपुण्यास्तेमदमोहविवर्जिताः ॥ ४६ ॥ जितेंद्रियाःसदाचाराजितं तैर्भुवनत्रयम् ॥ दुनोमिपातकंस्मृत्वापितुर्ममममहात्मनः ॥ ४७ ॥

भिकःस्वांतस्थितदुर्गुणापहारकः ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ विद्रोऽत्राऽस्तीति ॥ अत्रकृतादिषुयत्रकलौस्पर्धाद्रोहलोभादयःसंतितत्रकाकथेत्यर्थः ॥ ४४ ॥ एवंविधोऽस्तीति ॥ यथात्वयाज्ञातोऽहं
कारमयःसंसारस्तथैवाऽस्तिनतत्रसंदेहइत्यर्थः ॥ तर्हिसाधवोनैवसंतीतिचेन्नतथावक्तव्यं श्रीभगवत्यनुग्रहवंतोऽहंकारादिबाधारहिताविरलाःसंत्येववैखानसादयःपूर्वमुक्तादृष्टांतदर्शनार्थ
मित्याह । साधवइति ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ सर्वप्रपंचस्याऽहंकारबाधापीडिततत्वोक्त्याऽहंकारस्यचमायाजन्यत्वोक्त्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपभगवत्याआराधनयाऽहंकारादिबाधारहितोभवतीति
मुनेर्गूढोभिसंधिः ॥ हेमुनेएतादृशींसंसाराऽवस्थांदृष्ट्वामत्पित्रादीनांचाचरणंममाचरणंचदृष्ट्वाकथमस्माकंगतिर्भविष्यतीतिभियाचित्तेऽहंदुनोमिखेदंप्राप्नोमीत्याह । दुनोमीति ॥ ४७ ॥

ममाऽग्रतोमत्संमुखम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ अस्त्वेतद्दुःखकरंकियानस्यखेदःकर्तव्यः ॥ प्रकृतांयुद्धकथांविस्तराद्वर्णयेत्याह । कथंयुद्धमिति ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥५३॥ प्रधनंयुद्धम् ॥५४॥ ॥ ५५ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ अर्धाधिकैःसप्तचत्वारिंशच्छ्लोकैरतःपरम् ॥ प्रह्लादनारायणयोःसमागमउदीर्यते ॥ १ ॥ १ ॥ राजाऽपिकिंचिद्यत्पृष्टवानितितदभिप्रायमाह । जनमेजयोऽपीति ॥ वैराटीविराटतनयोत्तरातस्याःसुतःपरीक्षित्तस्यचित्तंदुश्चरितंदुराचारंमत्वेत्यर्थः ॥ २ ॥ ३ ॥ तेनतस्येति ॥ तेनपितृत्राणेनतस्यपितृ

कृतस्तपस्विनःकंठेमृतसर्पोह्यघंविना ॥ अतस्तस्यमुनिश्रेष्ठभविताकिंममाग्रतः ॥ ४८ ॥ नजानेबुद्धिसंमोहात्किंवाकार्यंभाविष्यति ॥ मधुपश्यतिमूढात्माप्रपातंनैवपश्यति ॥ ४९ ॥ करोतिनिंदितंकर्मनरकान्नबिभेतिच ॥ कथंयुद्धंपुरावृत्तंविस्तरात्तद्वदस्वमे ॥५०॥ प्रह्लादेनयथाचोग्रंनरनारायणस्यवै ॥ प्रह्लादस्तुकथंयातःपातालात्तद्वदस्वमे ॥ ५१ ॥ सारस्वतेमहातीर्थेपुण्येबदरिकाश्रमे ॥ नरनारायणौशांतौतापसौमुनिसत्तमौ ॥ ५२ ॥ कृतवंतौतथायुद्धंहेतुनाकेनमानद ॥ वैरंभवतिवित्तार्थंदारार्थंवापरस्परम् ॥ ५३ ॥ एषणारहितौकस्माच्चक्रतुःप्रधनंमहत् ॥ प्रह्लादोऽपिचधर्मात्माज्ञात्वादेवौसनातनौ ॥ ॥ ५४ ॥ कृतवान्सकथंयुद्धंनरनारायणौमुनी ॥ एतद्विस्तरतोब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामिकारणम् ॥ ५५ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेसप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ सूतउवाच ॥ इतिपृष्टस्तदाविप्रोराज्ञापारिक्षितेनवै ॥ उवाचविस्तरात्सर्वंव्यासःसत्यवतीसुतः ॥ १ ॥ जनमेजयोऽपिधर्मात्मानिर्वेदंपरमंगतः ॥ चित्तंदुश्चरितंमत्वावैराटीतनयस्यवै ॥ २ ॥ तस्यैवोद्धरणार्थायचकारसततंमनः ॥ विप्रावमानपापेनयमलोकंगतस्यवै ॥३॥ पुन्नामनरकाद्यस्मात्त्रायतेपितरंस्वकम् ॥ पुत्रेतिनामसार्थंस्यात्तेनतस्यमुनीश्वराः ॥४॥ सर्पदष्टंनृपंश्रुत्वाहर्म्योपरिमृतंतथा ॥ विप्रशापादौत्तरेयंस्नानदानविवर्जितम् ॥ ॥५॥ पितुर्गतिंनिशम्याऽसौनिर्वेदंगतवान्नृपः ॥ पारिक्षितोमहाभागःसंतप्तोभयविह्वलः ॥६॥ पप्रच्छाऽथमुनिंव्यासंगृहागतमनिंदितः ॥ नरनारायणस्येमांकथांपरमविस्तृताम् ॥ ७ ॥ व्यासउवाच ॥ सयदानिहतोरौद्रोहिरण्यकशिपुर्नृप ॥ अभिषिक्तस्तदाराज्येप्रह्लादोनामतत्सुतः ॥८॥ तस्मिञ्छासतिदैत्येंद्रेदेवब्राह्मणपूजके ॥ मखैर्भूम्यांनृपतयोयजंतःश्रद्धयान्विताः ॥९॥ ब्राह्मणाश्चतपोधर्मतीर्थयात्राश्चकुर्वते ॥ वैश्याश्चस्वस्ववृत्तिस्थाःशूद्राःशुश्रूषणेरताः ॥ ॥ १० ॥ नृसिंहेनचपातालेस्थापितःसोऽथदैत्यराट् ॥ राज्यंचकारतत्रैवप्रजापालनतत्परः ॥ ११ ॥ कदाचिद्भृगुपुत्रोऽथच्यवनाख्योमहातपाः ॥ जगामनर्मदांस्नातुंतीर्थंवैव्याहृतीश्वरम् ॥ १२ ॥ रेवांमहानदींदृष्ट्वाततस्तस्यामवातरत् ॥ उत्तरंतंप्रजग्राहनागोविषभयंकरः ॥ १३ ॥

त्राणकर्तुःपुत्रेतिनामसार्थकमन्वर्थकंस्यान्नाऽन्यथेत्यर्थः ॥ ४ ॥ औत्तरेयमुत्तरायाअपत्यम् ॥ स्त्रीभ्योढगितिढक् ॥ ५ ॥ पितुर्गतिमिति ॥ इतिपूर्वश्लोकोक्तप्रकारेणपितुर्दुर्गतिंश्रुत्वेत्यर्थः ॥ महाभारतेऽपिपरीक्षिद्राजस्यदुर्गतिरुक्ता ॥ तद्वचनंच अपृच्छत्सतदाराजामंत्रिणस्तान्सुदुःखितः ॥ उत्तंकस्यैवसान्निध्येपितुःस्वर्गगतिंप्रतीति ॥ ६ ॥ ७ ॥ तत्प्रश्नोत्तरंव्यासोयदुक्तवांस्तदाह । सयदेति ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ व्याहृतीश्वरंव्याहृतीश्वरसंबंधितीर्थम् ॥ १२ ॥ तस्यांस्नानार्थमवातरत् ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ किंमेमघवतेति ॥ यदहंप्रेषितोदूतकार्यंकुर्वाणस्तवनगरेप्राप्तवानितिमघवतेन्द्रेणममकार्यंकिमास्तिनाकिमपीत्यर्थः ॥ २१ ॥ तर्हि

गृहीतोभयभीतस्तुपातालेमुनिसत्तमः ॥ संस्मारमनसाविष्णुंदेवदेवंजनार्दनम् ॥ १४ ॥ संस्मृतेपुण्डरीकाक्षेनिर्विषोऽभून्महोरगः ॥ नप्रापच्यवनोदुःखं नीयमानोरसातलम् ॥ १५ ॥ द्विजिह्वेनमुनिस्त्यक्तोनिर्विण्णेनाऽतिशंकिना ॥ मांशपेतमुनिःक्रुद्धस्तापसोऽयंमहानिति ॥ १६ ॥ चचारनागकन्याभिः पूजितोमुनिसत्तमः ॥ विवेशाप्यथनागानांदानवानांमहत्पुरम् ॥ १७ ॥ कदाचिद्भृगुपुत्रंतंविचरंतंपुरोत्तमे ॥ ददर्श दैत्यराजोऽसौप्रह्लादोधर्मवत्सलः ॥ १८ ॥ दृष्ट्वातंपूजयामासमुनिंदैत्यपतिस्तदा ॥ पप्रच्छकारणंकिंतेपातालागमनेवद ॥ १९ ॥ प्रेषितोऽसिकिमिंद्रेणसत्यंब्रूहिद्विजोत्तम ॥ दैत्यविद्वेषयुक्तेनममराज्य दिदृक्षया ॥ २० ॥ च्यवनउवाच ॥ किंमेमघवताराजन्यदहंप्रेषितःपुनः ॥ दूतकार्यंप्रकुर्वाणःप्राप्तवान्नगरेतव ॥ २१ ॥ विद्धिमांभृगुपुत्रंतंस्वनेत्रंधर्मतत्पं रम् ॥ माशंकांकुरुदैत्येंद्रवासवप्रेषितस्यवै ॥ २२ ॥ स्नानार्थंनर्मदांप्राप्तःपुण्यतीर्थंनृपोत्तम ॥ नद्यामेवावतीर्णोऽहंगृहीतश्चमहाऽहिना ॥ २३ ॥ जातोऽसौ निर्विषःसर्पोविष्णोःसंस्मरणादिव ॥ मुक्तोऽहंतेननागेनप्रभावात्स्मरणस्यवै ॥ २४ ॥ अत्राऽऽगतेनराजेंद्रमयाऽऽप्तंतवदर्शनम् ॥ विष्णुभक्तोऽसिदैत्येंद्र तद्भक्तंमांविचिन्तय ॥ २५ ॥ व्यासउवाच ॥ तन्निशम्यवचःश्लक्ष्णंहिरण्यकशिपोःसुतः ॥ पप्रच्छपरयाप्रीत्यातीर्थानिविविधानिच ॥ २६ ॥ प्रह्लादउ वाच ॥ पृथिव्यांकानितीर्थानिपुण्यानिमुनिसत्तम ॥ पातालेचतथाऽऽकाशेतानिनोवदविस्तरात् ॥ २७ ॥ च्यवनउवाच ॥ मनोवाक्कायशुद्धानांराजंस्ती र्थंपदेपदे ॥ तथामलिनचित्तानांगंगापिकीकटाऽधिका ॥ २८ ॥ प्रथमंचेन्मनःशुद्धंजातंपापविवर्जितम् ॥ तदातीर्थानिसर्वाणिपावनानिभवंतिवै ॥ २९ ॥ गंगातीरेहिसर्वत्रवसंतिनगराणिच ॥ व्रजाश्चैवाकराग्रामाःसर्वेखेटास्तथापरे ॥ ३० ॥ निषादानांनिवासाश्चकैवर्तानांतथापरे ॥ हूणवंगखसानांचम्लेच्छा नांदैत्यसत्तम ॥ ३१ ॥ पिबंतिसर्वदागांगंजलंब्रह्मोपमंसदा ॥ स्नानंकुर्वंतिदैत्येंद्रत्रिकालंस्वेच्छयाजनाः ॥ ३२ ॥ तत्रैकोऽपिविशुद्धात्मानभवत्येवमा रिष ॥ किंफलंतर्हितीर्थस्यविषयोपहतात्मसु ॥ ३३ ॥ कारणंमनएवाऽत्रनान्यद्राजन्विचिन्तय ॥ मनःशुद्धिःप्रकर्तव्यासततंशुद्धिमिच्छता ॥ ३४ ॥ तीर्थवासीमहापापीभवेत्तत्रान्यवंचनात् ॥ तत्रैवाऽऽचरितंपापमानंत्यायप्रकल्पते ॥ ३५ ॥ यथेंद्रवारुणंपक्वंमिष्टंनैवोपजायते ॥ भावदुष्टस्तथातीर्थेको टिस्नातोनशुध्यति ॥ ३६ ॥ प्रथमंमनसःशुद्धिःकर्तव्याशुभमिच्छता ॥ शुद्धेमनसिद्रव्यस्यशुद्धिर्भवतिनान्यथा ॥ ३७ ॥

किमर्थमागतस्तत्राऽऽह । विद्धीति ॥ स्वनेत्रंज्ञानचक्षुषम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ तद्भक्तमिति ॥ अयंशाक्तोऽपीतिसप्तमस्कंधेवक्ष्यति ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ कीकटाधिकाकीकटदेशा पेक्षयाऽधिका ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ कोटिस्नातःकोटिवारंस्नातइतिमध्यमपदलोपीसमासः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ ॥ अर्धाधिकैःपंचपंचाशद्भिःपद्यैरनंतरम् ॥ प्रह्लादनारायणयोर्युद्धमेवाऽनुवर्ण्यते ॥ १॥ प्रह्लादस्यसरस्वतीतीर्थप्राप्त्युत्तरंजातंवृत्तमाह । कुर्वंस्तीर्थविधिमिति ॥ १॥ अपरानुत्कृष्टान्नानाजातीयकान्भल्लत्वादिजातिसंभिन्नान् ॥

तथैवाऽऽचारशुद्धिःस्यात्ततस्तीर्थंप्रसिध्यति ॥ अन्यथातुकृतंसर्वंव्यर्थंभवतितत्क्षणात् ॥ ३८॥ "हीनवर्णस्यसंसर्गंतीर्थेगत्वासदात्यजेत्" ॥ भूतानुकंपनंचैवकर्तव्यंकर्मणाधिया॥ यदिपृच्छसिराजेंद्रतीर्थंवक्ष्याम्यनुत्तमम् ॥ ३९॥ प्रथमंनैमिषंपुण्यंचक्रतीर्थंचपुष्करम् ॥ अन्येषांचैवतीर्थानांसंख्यानास्तिमहीतले ॥ ४०॥ पावनानिचस्थानानिबहूनिनृपसत्तम ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छुत्वावचनंराजानैमिषंगंतुमुद्यतः ॥ ४१॥ नोदयामासदैत्यान्वैहर्षनिर्भरमानसः ॥ प्रह्लादउवाच ॥ उत्तिष्ठंतुमहाभागागमिष्यामोऽद्यनैमिषम् ॥ ४२॥ द्रक्ष्यामःपुंडरीकाक्षंपीतवाससमच्युतम् ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्ताविष्णुभक्तेनसर्वेतेदानवास्तदा ॥ ४३॥ तेनैवसहपातालान्निर्ययुःपरयामुदा ॥ तेसमेत्यचदैतेयादानवाश्चमहाबलाः ॥ ४४॥ नैमिषारण्यमासाद्यस्नानंचक्रुर्मुदान्विताः॥ प्रह्लादस्तत्रतीर्थेषुचरन्दैत्यैःसमन्वितः॥ ४५॥ सरस्वतींमहापुण्यांददर्शविमलोदकाम् ॥ तीर्थेतत्रनृपश्रेष्ठप्रह्लादस्यमहात्मनः ॥ ४६॥ मनःप्रसन्नंसंजातंस्नात्वासारस्वतेजले ॥ विधिवत्तत्रदैत्येंद्रःस्नानदानादिकंशुभे ॥ ४७॥ चकारातिप्रसन्नात्मातीर्थेपरमपावने ॥ इतिश्रीदे०भा०म०चतुर्थस्कंधेऽष्टमोध्यायः ॥ ८॥ व्यासउवाच ॥ कुर्वंस्तीर्थविधिंतत्रहिरण्यकशिपोःसुतः ॥ न्यग्रोधंसुमहच्छायमपश्यत्पुरतस्तदा॥ १॥ ददर्शबाणानपरान्नानाजातीयकांस्तदा ॥ गृध्रपक्षयुतांस्तीव्राञ्छिलाधौतान्महोज्ज्वलान् ॥ २ ॥ चिंतयामासमनसायस्येमेविशिखास्त्विह ॥ ऋषीणामाश्रमेपुण्येतीर्थेपरमपावने ॥ ३ ॥ एवंचिंतयताऽनेनकृष्णाजिनधरौमुनी ॥ समुन्नतजटाभारौदृष्टौधर्मसुतौतदा ॥ ४॥ तयोरग्रेधृतेशुभ्रेधनुषीलक्षणान्विते ॥ शार्ङ्गमाजगवंचैवतथाऽक्षय्यौमहेषुधी ॥ ५ ॥ ध्यानस्थौतौमहाभागौनरनारायणावृषी ॥ दृष्ट्वाधर्मसुतौतत्रदैत्यानामधिपस्तदा ॥ ६॥ क्रोधरक्तेक्षणस्तौतुप्रोवाचाऽसुरपालकः ॥ किंभवद्भ्यांसमारब्धोदंभोधर्मविनाशनः ॥ ७॥ नश्रुतंनैवदृष्टंहिसंसारेऽस्मिन्कदाऽपिहि ॥ तपसश्चरणंतीव्रंतथाचापस्यधारणम्॥ ८॥ विरोधोऽयंयुगेचाऽऽद्येकथंयुक्तंकलिप्रियम् ॥ ब्राह्मणस्यतपोयुक्तंतत्रकिंचापधारणम् ॥ ९॥ क्वजटाधारणंदेहेक्वेषुधीचविडंबनौ॥ धर्मस्याऽऽचरणंयुक्तंयुवयोर्दिव्यभावयोः॥ १०॥ व्यासउवाच॥ इतितस्यवचःश्रुत्वानरःप्रोवाचभारत॥ कातेचिंताऽत्रदैत्येंद्रवृथातपसिचाऽऽवयोः॥ ११॥ सामर्थ्येसतियःकुर्यात्तत्संपद्येततस्यहि ॥ आवांकार्यद्वयेमंदसमर्थौलोकविश्रुतौ ॥ १२॥

॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ आजगवंपिनाकः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ विरोधोऽयमिति ॥ तपश्चरणचापधारणयोर्ब्राह्मणक्षत्रियधर्मत्वादेकत्राऽवस्थानेविरोधइत्यर्थः ॥ अस्त्वेतत्कलिप्रियंकलौयोग्यमेतदनुष्ठानमस्मिन्नाऽऽद्येसत्ययुगेतुकथंयुक्तमित्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ विरोधोऽयमित्युक्तंतत्रकिमधिकाराभावाद्वासामर्थ्याभावाद्वा ॥ नाद्यः ॥ उभयोरप्युभयत्राधिकारात् ॥ नद्वितीयः ॥ यत्रसामर्थ्याभावस्तत्रतथाऽस्तु नाऽत्रतथाऽस्तीत्याह । सामर्थ्येसतीति ॥ १२ ॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ समीक्ष्येति ॥ नरःस्वसृष्टान्स्वेनत्यक्तान्बाणांश्छिन्नान्समीक्ष्येत्यन्वयः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अस्मि

युद्धेतपसिसामर्थ्यंत्वंपुनःकिंकरिष्यसि ॥ गच्छमार्गेयथाकामंकस्मादत्रविकत्थसे ॥ १३ ॥ ब्राह्मंतेजोदुराराध्यंनत्वंवेदविमोहितः ॥ विप्रचर्चानकर्तव्या प्राणिभिःसुखमीप्सुभिः ॥ १४ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ तापसौमंदबुद्धीस्थोमृषावांगर्वमोहितौ ॥ मयितिष्ठतिदैत्येंद्रेधर्मसेतुप्रवर्तके ॥ १५ ॥ नयुक्तमेतत्तीर्थेऽस्मिन्नधर्माऽऽचरणंपुनः ॥ काशक्तिस्तवयुद्धेऽस्तिदर्शयाऽद्यतपोधन ॥ १६ ॥ व्यासउवाच ॥ तदाऽऽकर्ण्यवचस्तस्यनरस्तंप्रत्युवाचह ॥ युध्यस्वाऽद्य मयासार्धंयदितेमतिरीदृशी ॥ १७ ॥ अद्यतेस्फोटयिष्यामिमूर्धानमसुराधम ॥ "युद्धेश्रद्धानतेपश्चाद्भविष्यतिकदाचन" ॥ व्यासउवाच ॥ तन्निशम्यव चस्तस्यदैत्येंद्रःकुपितस्तदा ॥ १८ ॥ प्रह्लादोबलवानत्रप्रतिज्ञामारुरोहसः ॥ येनकेनाप्युपायेनजेष्यामितावुभावपि ॥ १९ ॥ नरनारायणौदांतावृषीता पसमन्वितौ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वावचनंदैत्यःप्रतिगृह्यशरासनम्॥२०॥ आकृष्यतरसाचापंज्याशब्दंचचकारह ॥ नरोपिधनुरादायशरांस्तीव्राञ्छि लाशितान् ॥ २१ ॥ मुमोचबहुशःक्रोधात्प्रह्लादोपरिपार्थिव ॥२२॥ तान्दैत्यराजस्तपनीयपुंखैश्चिच्छेदबाणैस्तरसासमेत्य ॥ समीक्ष्यछिन्नांश्चनरःस्वसृ ष्टानन्यान्मुमोचाऽऽशुरुषान्वितोवै ॥ २३ ॥ दैत्याऽधिपस्तानपितीव्रवेगैश्छित्त्वाजघानोरसितंमुनींद्रम् ॥ नरोऽपितंपञ्चभिराशुगैश्चक्रुद्धोहनद्दैत्यपतिंबा हुदेशे ॥ २४ ॥ सेंद्राःसुरास्तत्रतयोर्हियुद्धंद्रष्टुंविमानैर्गगनस्थिताश्च ॥ नरस्यवीर्यंयुधिसंस्थितस्यतेतुष्टुवुर्दैत्यपतेश्चभूयः ॥२५॥ ववर्ष दैत्याधिपआत्तचा पःशिलीमुखानंबुधरोयथाऽपः ॥ आदायशार्ङ्गंधनुरप्रमेयंसुमोचबाणाञ्छितहेमपुंखान् ॥ २६ ॥ बभूवयुद्धंतुमुलंतयोस्तुजयैषिणोःपार्थिवदेवदैत्ययोः ॥ ववर्षुराकाशपथेस्थितास्तेपुष्पाणिदिव्यानिप्रहृष्टचित्ताः ॥२७॥ चुकोपदैत्याधिपतिर्हरौससुमोचबाणानतितीव्रवेगान् ॥ चिच्छेदतान्धर्मसुतःसुतीक्ष्णैर्ध नुर्विमुक्तैर्विशिखैस्तदाऽऽशु ॥ २८ ॥ ततोनारायणंबाणैःप्रह्लादश्चाऽतिकर्षितैः ॥ ववर्षसुस्थितंवीरंधर्मपुत्रंसनातनम् ॥ नारायणोऽपितंवेगान्मुक्तैर्बाणैः शिलाशितैः ॥२९॥ तुतोदाऽतीवपुरतोदैत्यानामधिपंस्थितम् ॥ सन्निपातोंऽबरेतत्रदिदृक्षूणांबभूवह॥३०॥देवानांदानवानांचकुर्वतांजयघोषणम्॥ उभयोः शरवर्षेणच्छादितेगगनेतदा ॥३१॥ दिवाऽपिरात्रिसदृशंबभूवतिमिरंमहत् ॥ ऊचुःपरस्परंदेवादैत्याश्चातीवविस्मिताः ॥३२॥ अदृष्टपूर्वंयुद्धंवैवर्ततेऽद्यसुदा रुणम् ॥ देवर्षयोऽथगंधर्वायक्षकिन्नरपन्नगाः॥३३॥विद्याधराश्चारणाश्चविस्मयंपरमंययुः ॥ नारदःपर्वतश्चैवप्रेक्षणार्थंस्थितौमुनी ॥३४॥ नारदःपर्वतंप्राहने दृशंचाभवत्पुरा ॥ तारकासुरयुद्धंचतथावृत्रासुरस्यच ॥ ३५ ॥ मधुकैटभयोर्युद्धंहरिणाचेदृशंकृतम् ॥ प्रह्लादःप्रबलःशूरोयस्मान्नारायणेनच ॥ ३६ ॥

न्नेवसमयेनारायणोऽपिधनुरादाययुद्धार्थंप्रवृत्तइत्याह । आदायेति ॥ २६ ॥ हरौनारायणे ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ नेदृशमित्यस्यतारकासु रयुद्धमित्यनेनान्वयः ॥ ३६ ॥

॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ आजगामजगादचप्रह्लादंप्रतिभाषितवानित्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ सुराणां सुरैःसाकमित्यर्थः ॥ मयाशतंसमाःशतसंवत्सरंसंग्रामःकृतएतादृशेनशूरेणमयाकस्माद्धेतोर्नजिताविति महान्विस्मयइत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतु

करोतिसदृशंयुद्धंसिद्धेनाऽद्भुतकर्मणा ॥ व्यासउवाच ॥ दिनेदिनेतथारात्रौकृत्वाकृत्वापुनःपुनः ॥ ३७ ॥ चक्रतुःपरमंयुद्धंतौतदादैत्यतापसौ ॥ नारायण स्तुचिच्छेदप्रह्लादस्यशरासनम् ॥ ३८ ॥ तरसैकेनबाणेनसचाऽन्यद्धनुराददे ॥ नारायणस्तुतरसामुक्त्वाऽन्यंचशिलीमुखम् ॥ ३९ ॥ तदैवमध्यतश्चा पंचिच्छेदलघुहस्तकः ॥ छिन्नंछिन्नंपुनर्दैत्योधनुरन्यत्समाददे ॥ ४० ॥ नारायणस्तुचिच्छेदविशिखैराशुकोपितः ॥ छिन्नेधनुषिदैत्येंद्रःपरिघंतुसमाददे ॥ ॥ ४१ ॥ जघानधर्मजंतूर्णंबाहोर्मध्येऽतिकोपनः ॥ तमायांतंसबलवान्मार्गणैर्नवभिर्मुनिः ॥ ४२ ॥ चिच्छेदपरिघंघोरंदशभिस्तमताडयत् ॥ गदामादा यदैत्येंद्रःसर्वायसमयींदृढाम् ॥ ४३ ॥ जानुदेशेजघानाऽऽशुदेवंनारायणंरुषा ॥ गदयाचापिगिरिवत्संस्थितःस्थिरमानसः ॥ ४४ ॥ धर्मपुत्रोऽतिबलवा न्मुमोचाऽऽशुशिलीमुखान् ॥ गदांचिच्छेदभगवांस्तदादैत्यपतेर्दृढाम् ॥ ४५ ॥ विस्मयंपरमंजग्मुःप्रेक्षकागगनेस्थिताः ॥ सतुशक्तिंसमादायप्रह्लादःपर वीरहा ॥ ४६ ॥ चिक्षेपतरसाक्रुद्धोबलान्नारायणोरसि ॥ तामापतंतींसंवीक्ष्यबाणेनैकेनलीलया ॥ ४७ ॥ सप्तधाकृतवानाशुसप्तभिस्तंजघानह ॥ दिव्य वर्षसहस्रंतुतद्युद्धंपरमंतयोः ॥ ४८ ॥ जातंविस्मयदंराजन्सर्वेषांतत्रचाश्रमे ॥ तदाजगामतरसापीतवासाश्चतुर्भुजः ॥ ४९ ॥ प्रह्लादस्याऽऽश्रमंतत्रजगा दचगदाधरः ॥ चतुर्भुजोरमाकांतोरथांगदरपद्मभृत् ॥ ५० ॥ दृष्ट्वातमागतंतत्रहिरण्यकशिपोःसुतः ॥ प्रणम्यपरयाभक्त्याप्रांजलिःप्रत्युवाचह ॥ प्रह्ला दउवाच ॥ देवदेवजगन्नाथभक्तवत्सलमाधव ॥ ५१ ॥ कथंनजितवानाजावहमेतौतपस्विनौ ॥ संग्रामस्तुमयादेवकृतःपूर्णंशतंसमाः ॥ ५२ ॥ सुराणांन जितौकस्मादितिमेविस्मयोमहान् ॥ विष्णुरुवाच ॥ सिद्धाविमौमदंशौचविस्मयःकोऽत्रमारिष ॥ ५३ ॥ तापसौनजितात्मानौनरनारायणौजितौ ॥ गच्छत्वंवितलंराजन्कुरुभक्तिंममाऽचलाम् ॥ ५४ ॥ नाऽऽभ्यांकुरुविरोधंत्वंतापसाभ्यांमहामते ॥ व्यासउवाच ॥ इत्याऽऽज्ञप्तोदैत्यराजोनिर्ययावसुरैः सह ॥ ५५ ॥ नरनारायणौभूयस्तपोयुक्तौबभूवतुः ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ छ ॥ जनमेजयउवाच ॥ संदेहोऽयंमहानत्रपाराशर्यकथानके ॥ नरनारायणौशांतौवैष्णवांशौतपोधनौ ॥ १ ॥ तीर्थाश्रयौसत्त्वयुक्तौवन्याशनपरौसदा ॥ धर्मपुत्रौमहात्मानौतापसौ सत्यसंस्थितौ ॥ २ ॥ कथंरागसमायुक्तौजातौयुद्धेपरस्परम् ॥ संग्रामंचक्रतुःकस्मात्त्यक्त्वातापिमनुत्तमाम् ॥ ३ ॥

र्थस्कंधेनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ ॥ पंचाशद्भिरथश्लोकैर्हरयेभृगुणापुनः ॥ शापोदत्तोयतःकृष्णोजातइत्येतदीर्यते ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायस्थकथांश्रुत्वासंभावितमेतादितिपुनःपुनर्विमृश्यसंशय वान्पृच्छतिजनमेजयःसंदेहोयमिति ॥ १ ॥ २ ॥ तपिंतपिक्रियाम् ॥ ३ ॥

वर्षशतमिति ॥ अत्रतथोत्तरत्रयुद्धस्यशतसंवत्सरपरिमाणकत्वोक्त्यापूर्वत्रदिव्यंसहस्रंत्वित्यत्रसहस्रशब्दोऽनेकपर्यायोबहूनामनुरोधस्यन्याय्यत्वात् ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ कृष्ण हेकृष्णद्वैपायनतत्रैवंसतिकारणांतराऽभावाद्युद्धंकृतंतत्केवलमहंकारेणैवकृतमितिनिश्चीयते तदप्यतिदोषकरम् ॥ अहंकारेणकृतस्याऽतिदोषाधायकत्वात् ॥ किंतत्रप्रमाणमितिचेत्तत्राऽऽह । श्रुतोमयेति ॥ १४ ॥ १५ ॥ कीदृशोऽहंकारस्तस्येतिचेतत्राऽऽह । शब्दोच्चारणमात्रेणेति ॥ मयाज्योतिष्टोमःकृतोमयाऽश्वमेधःकृतइतिसाभिनिवेशं कर्मणामभिलाषःकृतस्तादृशशब्दोच्चारणमात्रेणैवेत्यर्थः ॥ ननुतेनययातिनाहंऽकारःकृतोऽस्तुनरनारायणाभ्यांत्वहंकारोनकृतइतिचेत्तत्राऽऽह । अहंकारमृतइति ॥ निश्चयइत्यत्रइतीतिशेषः ॥

प्रह्लादेनसमंपूर्णंदिव्यवर्षशतंकिल ॥ हित्वाशांतिसुखंयुद्धंकृतवंतौकथंमुनी ॥ ४ ॥ कथंतौचक्रतुर्युद्धंप्रह्लादेनसमंमुनी ॥ कथयस्वमहाभागकारणंविग्रहस्यवै ॥ ५ ॥ "कामिनीकनकंकार्यंकारणंविग्रहस्यवै ॥" युद्धबुद्धिःकथंजातातयोश्चतद्विरक्तयोः ॥ तथाविधंतपस्तप्तंताभ्यांचकेनहेतुना ॥ ६ ॥ मोहार्थंसुखभोगार्थंस्वर्गार्थंवापरंतप ॥ कृतमत्युत्कटंताभ्यांतपःसर्वफलप्रदम् ॥ ७ ॥ मुनिभ्यांशांतचित्ताभ्यांप्राप्तंकिंफलमद्भुतम् ॥ तपसापीडितोदेहःसंग्रामेणपुनःपुनः ॥ ८ ॥ दिव्यवर्षशतंपूर्णंश्रमेणपरिपीडितौ ॥ नराज्यार्थेधनेवाऽपिनदारेषुगृहेषुच ॥ ९ ॥ किमर्थंतुकृतंयुद्धंताभ्यांतेनमहात्मना ॥ निरीहःपुरुषःकस्मात्प्रकुर्याद्युद्धमीदृशम् ॥ १० ॥ दुःखदंसर्वथादेहेजानन्धर्मंसनातनम् ॥ सुबुद्धिःसुखदानीहकर्माणिकुरुतेसदा ॥ ११ ॥ नदुःखदानिधर्मज्ञस्थितिरेषासनातनी ॥ धर्मपुत्रौहरेरंशौसर्वज्ञौसर्वभूषितौ ॥ १२ ॥ कृतवंतौकथंयुद्धंदुःखंधर्मविनाशकम् ॥ त्यक्त्वाततःसमाधीतंसुखारामंमहत्फलम् ॥ १३ ॥ संयुगंदारुणंकृष्णनैवमूर्खोऽपिवांछति ॥ श्रुतोमयाययातिस्तुच्युतःस्वर्गान्महीपतिः ॥ १४ ॥ अहंकारभवात्पापात्पातितःपृथिवीतले ॥ यज्ञकृद्दानकर्ताचधार्मिकःपृथिवीपतिः ॥ १५ ॥ शब्दोच्चारणमात्रेणपातितोवज्रपाणिना ॥ अहंकारमृतेयुद्धंनभवत्येवनिश्चयः ॥ १६ ॥ किंफलंतस्ययुद्धस्यमुनेःपुण्यविनाशनम् ॥ व्यासउवाच ॥ राजन्संसारमूलंहित्रिविधःपरिकीर्तितः ॥ १७ ॥ अहंकारस्तुसर्वज्ञैर्मुनिभिर्धर्मनिश्चये ॥ सकथंमुनिनात्यक्तुंयोग्योदेहभृताकिल ॥ ॥ १८ ॥ कारणेनविनाकार्यंनभवत्येवनिश्चयः ॥ तपोदानंतथायज्ञाःसात्त्विकात्प्रभवंतिते ॥ १९ ॥ राजसाद्वामहाभागतामसात्कलहस्तथा ॥ क्रियास्वल्पाऽपिराजेंद्रनाऽहंकारंविनाक्वचित् ॥ २० ॥ शुभावाऽप्यशुभावाऽपिप्रभवत्यपिनिश्चयः ॥ अहंकाराद्बंधकारीनान्योऽस्तिजगतीतले ॥ २१ ॥ तेनेदंरचितंविश्वंकथंतद्रहितंभवेत् ॥ ब्रह्मारुद्रस्तथाविष्णुरहंकारयुतास्त्वमी ॥ २२ ॥ अन्येषांचैवकावार्तामुनीनांवसुधाधिप ॥ अहंकाराऽऽवृतंविश्वंभ्रमतीदंचराचरम् ॥ २३ ॥ पुनर्जन्मपुनर्मृत्युःसर्वंकर्मवशाऽनुगम् ॥ देवतिर्यङ्मनुष्याणांसंसारेऽस्मिन्महीपते ॥ २४ ॥

॥ १६ ॥ किंचकिंफलमिति ॥ तपोबलेनकृतेयुद्धेपुण्यविनाशस्यस्पष्टत्वात् ॥ त्रिविधःसात्त्विकादिभेदेन ॥ १७ ॥ १८ ॥ कारणेनविनेति ॥ कारणेनाऽहंकारेणविनारहितंकार्यंजगद्रूपंनैवभवतीतिनिश्चयस्तस्माद्राजंस्त्वयायाद्विनिश्चितमहंकारमृतेयुद्धंनभवत्येवनिश्चयइतितत्सम्यगेवेतिभावः ॥ यद्यच्चेष्टितंतत्सर्वमहंकारेणैवेत्याह । तपोदानमिति ॥ १९ ॥ २० ॥ ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥

भ्रमणंसर्वदास्मृतमिति ॥ अहंकारेणैवेत्यर्थः ॥ विष्णोरप्यवताराणामिति ॥ अहंकाराऽभिनिवेशादेवविष्णोरवतारायेजातास्तेषांसंख्यामित्यर्थः ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥

रथांगवदसर्वार्थंभ्रमणंसर्वदास्मृतम् ॥ विष्णोरप्यवताराणांसंख्यांजानातिकःपुमान् ॥ २५ ॥ विततेऽस्मिंस्तुसंसारउत्तमाधमयोनिषु ॥ नारायणोहरिः साक्षान्मात्स्यंवपुरुपाश्रितः ॥ २६ ॥ कामठंसौकरंचैवनारसिंहंचवामनम् ॥ युगेयुगेजगन्नाथोवासुदेवोजनार्दनः ॥ २७ ॥ अवतारानसंख्यातान्करोति विधियंत्रितः ॥ वैवस्वतेमहाराजसप्तमेभगवान्हरिः ॥ २८ ॥ मन्वंतरेऽवतारान्वैचक्रेतान्छृणुतत्त्वतः ॥ भृगुशापान्महाराजविष्णुर्देववरःप्रभुः ॥ २९ ॥ अवताराननेकांस्तुकृतवानखिलेश्वरः ॥ राजोवाच ॥ संदेहोऽयंमहाभागहृदयेममजायते ॥ ३० ॥ भृगुणाभगवान्विष्णुःकथंशप्तःपितामह ॥ हरिणाच मुनेस्तस्यविप्रियंकिंकृतंमुने ॥ ३१ ॥ यद्दोषाद्भृगुणाशप्तोविष्णुर्देवनमस्कृतः ॥ व्यासउवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिभृगोःशापस्यकारणम् ॥ ३२ ॥ पुराकश्यपदायादोहिरण्यकशिपुर्नृपः ॥ यदातदासुरैःसार्धंकृतंसंख्यंपरस्परम् ॥ ३३ ॥ कृतेसंख्येजगत्सर्वंव्याकुलंसमजायत ॥ हतेतस्मिन्नृपेराजाप्र ह्लादःसमजायत ॥ ३४ ॥ देवान्सपीडयामासप्रह्लादःशत्रुकर्षणः ॥ संग्रामोह्यभवद्घोरःशक्रप्रह्लादयोस्तदा ॥ ३५ ॥ पूर्णंवर्षशतंराजँल्लोकविस्मयकार कम् ॥ देवैर्युद्धंकृतंचोग्रंप्रह्लादस्तुपराजितः ॥ ३६ ॥ निर्वेदंपरमंप्राप्तोज्ञात्वाधर्मंसनातनम् ॥ विरोचनसुतंराज्येप्रतिष्ठाप्यबलिंनृप ॥ ३७ ॥ जगामस तपस्तप्तुंपर्वतेगंधमादने ॥ प्राप्यराज्यंबलिःश्रीमान्सुरैर्वैरंचकारह ॥ ३८ ॥ ततःपरस्परंयुद्धंजातंपरमदारुणम् ॥ ततःसुरैर्जितादैत्याइंद्रेणाऽमिततेजसा ॥ ३९ ॥ विष्णुनाचसहायेनराज्यभ्रष्टाःकृतानृप ॥ ततःपराजितादैत्याःकाव्यस्यशरणंगताः ॥ ४० ॥ किंत्वंनकुरुषेब्रह्मन्साहाय्यंनःप्रतापवान् ॥ स्थातुं नशक्नुमोह्यत्रप्रविशामोरसातलम् ॥ ४१ ॥ यदित्वंनसहायोऽसित्रातुंमंत्रविदुत्तमः ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तःसोऽब्रवीद्दैत्यान्काव्यःकारुणिकोमुनिः ॥ ॥ ४२ ॥ माभैष्टधारयिष्यामितेजसास्वेनभोःसुराः ॥ मंत्रैस्तथौषधीभिश्चसाहाय्यंवःसदैवहि ॥ ४३ ॥ करिष्यामिकृतोत्साहाभवंतुविगतज्वराः ॥ व्यास उवाच ॥ ततस्तेनिर्भयाजातादैत्याःकाव्यस्यसंश्रयात् ॥ ४४ ॥ देवैःश्रुतस्तुवृत्तांतःसर्वश्चारमुखात्किल ॥ तत्रसंमंत्र्यतेदेवाःशक्रेणचपरस्परम् ॥ ४५ ॥ मंत्रंचक्रुःसुसंविग्नाःकाव्यमंत्रप्रभावतः ॥ योद्धुंगच्छामहेतूर्णंयावन्नच्यावयंतिवै ॥ ४६ ॥ प्रसह्यहत्वाशिष्टांस्तुपातालंप्रापयामहे ॥ दैत्याञ्जग्मुस्ततोदेवाः संरुष्टाःशस्त्रपाणयः ॥ ४७ ॥ जग्मुस्तान्विष्णुसहितादानवान्हरिणोदिताः ॥ वध्यमानास्तुतेदैत्याःसंत्रस्ताभयपीडिताः ॥ ४८ ॥ काव्यस्यशरणंजग्मू रक्षरक्षेतिचाऽब्रुवन् ॥ तान्छुक्रःपीडितान्दृष्ट्वादेवैर्दैत्यान्महाबलान् ॥ ४९ ॥

प्रश्नबीजमुपलभ्यराजोवाच। संदेहोऽयमिति ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ यदेति ॥ अभवदितिशेषः ॥ संख्यंयुद्धम् ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ यावन्नच्यावयंतिवैइति ॥ यावद्दैत्यामंत्रबलेनास्मान्नस्वस्थानाच्च्यावयंतितावदित्यर्थः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

तान्प्रयुः किलेति ॥ तान्दैत्यानित्यर्थः ॥ ५० ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ सप्ताधिकैश्चपंचाशत्पद्यैःशुक्रऋषेरथ ॥ मन्त्रलाभार्थगमनकथासम्यगिहोच्यते ॥ १ ॥ एवंकाव्यमंत्रसामर्थ्यवशाद्देवेषुगतेषुततोदैत्यानाहूयकाव्यउवाचेत्याह । तथाऽऽगतेष्विति ॥ १ ॥ २ ॥ नचाऽन्यथेत्युक्तमित्यर्थः ॥ ३ ॥ तस्मान्नैतयाविद्ययाऽनयासामग्र्या तेषांपराजयोभविष्यतीत्यभिप्रायेणाह । नमेमन्त्रबलमिति ॥ सुरानथसुरानपिजेतुंसमर्थाइत्यन्वयः ॥४॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ इतिदैत्यवाक्यंश्रुत्वाशुक्रआह । यावदहमिति ॥९॥१०॥

माभैष्टेतिवचःप्राहमंत्रौषधबलाद्विभुः ॥ दृष्ट्वाकाव्यंसुराःसर्वेत्यक्त्वातान्प्रययुःकिल ॥ ५० ॥ ॥ इतिश्रीदे०म०चतुर्थस्कंधेदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

व्यासउवाच ॥ तथागतेषुदेवेषुकाव्यस्तान्प्रत्युवाचह ॥ ब्रह्मणापूर्वमुक्तंयच्छृणुध्वंदानवोत्तमाः ॥ १ ॥ विष्णुर्दैत्यवधेयुक्तोहनिष्यतिजनार्दनः ॥ वाराहरूपंसंस्थायहिरण्याक्षोयथाहतः ॥ २ ॥ यथानृसिंहरूपेणहिरण्यकशिपुर्हतः ॥ तथासर्वान्कृतोत्साहोहनिष्यतिनचाऽन्यथा ॥ ३ ॥ नमेमंत्रबलंसम्यक्प्रतिभातियथाहरिम् ॥ जेतुंयूयंसमर्थाःस्ममयात्राताःसुरानथ ॥ ४ ॥ तस्मात्कालंप्रतीक्षध्वंकियंतंदानवोत्तमाः ॥ अहमद्यमहादेवंमंत्रार्थंप्रव्रजामिवै ॥ ५ ॥ प्राप्यमंत्रान्महादेवादागमिष्यामिसांप्रतम् ॥ युष्मभ्यंतान्प्रदास्यामियथार्थंदानवोत्तमाः ॥ ६ ॥ दैत्याऊचुः ॥ पराजिताःकथंस्थातुंपृथिव्यांमुनिसत्तम ॥ शक्ताभवामोप्यबलास्तावत्कालंप्रतीक्षितुम् ॥ ७ ॥ निहताबलिनःसर्वेकेचिच्छिष्टाश्चदानवाः ॥ नाऽद्ययुक्ताश्चसंग्रामेस्थातुमेवंसुखावहाः ॥ ८ ॥ शुक्रउवाच ॥ यांवदहंमंत्रविद्यामानयिष्यामिशंकरात् ॥ तावद्भवद्भिःस्थातव्यंतपोयुक्तैःशमान्वितैः ॥ ९ ॥ सामदानादयःप्रोक्ताविद्वद्भिःसमयोचिताः ॥ देशंकालंबलंवीरैर्ज्ञात्वाशक्तिबलंबुधैः ॥ १० ॥ सेवाऽथसमयेकार्याशत्रूणांशुभकाम्यया ॥ स्वशक्त्युपचयेकालेहंतव्यास्तेमनीषिभिः ॥ ११ ॥ तदद्यविनयंकृत्वासामपूर्वंछलेनवै ॥ तिष्ठध्वंस्वनिकेतेषुमदागमनकांक्षया ॥ १२ ॥ प्राप्यमंत्रान्महादेवादागमिष्यामिदानवाः ॥ युध्यामहेपुनर्देवान्मांत्रमास्थायवैबलम् ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वाऽथभृगुस्तेभ्योजगामकृतनिश्चयः ॥ महादेवंमहाराजमंत्रार्थंमुनिसत्तमः ॥ १४ ॥ दानवाःप्रेषयामासुःप्रह्लादंसुरसन्निधौ ॥ सत्यवादिनमव्यग्रंसुराणांप्रत्ययप्रदम् ॥ १५ ॥ प्रह्लादस्तुसुरान्प्राहप्रश्रयावनतोनृपः ॥ असुरैःसहितस्तत्रवचनंनम्रतायुतम् ॥ १६ ॥ न्यस्तशस्त्रावयंसर्वेनिःसन्नाहास्तथैवच ॥ देवास्तपश्चरिष्यामःसंवृतावल्कलैर्युताः ॥ १७ ॥ प्रह्लादस्यवचःश्रुत्वासत्याऽभिव्याहृतंतुतत् ॥ ततोदेवान्यवर्तंतविज्वरामुदिताश्चते ॥ १८ ॥ न्यस्तशस्त्रेषुदैत्येषुविनिवृत्तास्तदासुराः ॥ विश्रब्धाःस्वगृहान्गत्वाक्रीडासक्ताःसुसंस्थिताः ॥ १९ ॥

॥ ११ ॥ १२ ॥ मांत्रंमन्त्रजन्यंबलमास्थायाऽऽश्रित्येत्यर्थः ॥ १३ ॥ भृगुर्भृगुपुत्रःशुक्रइत्यर्थः ॥ १४ ॥ काव्येगतेदेवाआगत्याऽस्मान्नाशयिष्यंतीतिभियासामार्थंप्रह्लादंप्रेषयामासुरित्याह । दानवाइति ॥ १५ ॥ नम्रतायुतंनम्रमित्यर्थः ॥ १६ ॥ निःसन्नाहायुद्धार्थंनिरुद्योगाःअतोयुष्माभिर्वैरंविहायदयाविधेयेत्यर्थः ॥ १७ ॥ सत्यमभिव्याहृतंभाषणंप्रह्लादस्यतच्छ्रुत्वादेवान्यवर्तंतयुद्धादितिशेषः ॥ मुदिताश्चाभवन्नित्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥

तपसिंयुताःतपःक्रियायुक्ताः ॥ २० ॥ २१ ॥ असुराणांजयायचेति ॥ प्रभुःशुक्राचार्यउवाचेतिशेषः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ अवाक्शिराःसन्कणधूमंयदिपास्यसीत्यर्थः ॥ एत
द्व्रतंकठिनमयंनकरिष्यति ततोमंत्रानपिनदास्यामीतिभावः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ मंत्रतत्पराविचारनिष्ठाः ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ उत्पेतुर्देवान्प्रत्याजग्मुः ॥ सन्नद्धाञ्छस्त्रास्त्रैर्यु

दैत्यादंभंसमालंब्यतापसास्तपिसंयुताः ॥ कश्यपस्याऽऽश्रमेवासंचक्रुःकाव्याऽऽगमेच्छया ॥ २० ॥ काव्योगत्वाऽथकैलासंमहादेवंप्रणम्यच ॥ उवाच
विभुनापृष्टःकिंतेकार्यमितिप्रभुः ॥ २१ ॥ मंत्रानिच्छाम्यहंदेवयेनसंतिबृहस्पतौ ॥ पराजयायदेवानामसुराणांजयायच ॥ २२ ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छ्रु
त्वावचनंतस्यसर्वज्ञःशंकरःशिवः ॥ चिंतयामासमनसाकिंकर्तव्यमतःपरम् ॥२३॥ सुरेषुद्रोहबुद्ध्याऽसौमंत्रार्थमिहसांप्रतम् ॥ प्रातःकाव्योगुरुस्तेषां दैत्या
नांविजायच ॥ २४ ॥ रक्षणीयामयादेवाइतिसंचिंत्यशंकरः ॥ दुष्करंव्रतमत्युग्रंतमुवाचमहेश्वरः ॥ २५ ॥ पूर्णंवर्षसहस्रंतुकणधूममवाक्छिराः ॥ यदिपा
स्यसिभद्रंतेततोमंत्रानवाप्स्यसि ॥२६॥ इत्युक्तोऽसौप्रणम्येशंबाढमित्यब्रवीद्वचः ॥ व्रतंचराम्यहंदेवत्वयाऽऽज्ञप्तःसुरेश्वर ॥२७॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वा
शंकरंकाव्यश्चकारव्रतमुत्तमम् ॥ धूमपानरतःशांतोमंत्रार्थंकृतनिश्चयः ॥ २८ ॥ ततोदेवाःपरिज्ञात्वाकाव्यंव्रतरतंतदा ॥ दैत्यान्दंभरतांश्चैवबभूवुर्मंत्रतत्प
राः ॥२९॥ विचार्यमनसासर्वेसंग्रामायोद्यतानृप ॥ ययुर्धृतायुधास्तत्रयत्रतेदानवोत्तमाः ॥३०॥ तानागतान्समीक्ष्याऽथसायुधान्दंशितांस्तथा ॥ आसं
स्तेभयसंविग्नादैत्यादेवान्समंततः ॥३१॥ उत्पेतुःसहसातेवैसन्नद्धान्भयकर्शिताः ॥ अब्रुवन्वचनंतथ्यंतेदेवान्बलदर्पितान् ॥३२॥ न्यस्तशस्त्रेभयवतिआ
चार्येव्रतमास्थिते ॥ दत्त्वाभयंपुरादेवाःसंप्राप्तानोजिघांसया ॥३३॥ सत्यंवःक्कगतंदेवाधर्मश्चश्रुतिनोदितः ॥ न्यस्तशस्त्रानहंतव्याभीताश्चशरणंगताः ॥३४॥
देवाऊचुः ॥ भवद्भिःप्रेषितःकाव्योमंत्रार्थंकुहकेनच ॥ तपोज्ञानंहियुष्माकंतेनयुध्यामएवहि ॥३५॥ सज्जाभवंतुयुद्धायसंरब्धाःशस्त्रपाणयः ॥ शत्रुश्छिद्रेण
हंतव्यएषधर्मःसनातनः ॥ ३६ ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंदैत्याविचार्यचपरस्परम् ॥ पलायनपराः सर्वेनिर्गताभयविह्वलाः ॥३७॥ शरणंदानवाजग्मु
र्भीतास्तेकाव्यमातरम् ॥ दृष्ट्वातानतिसंतप्तानभयंचददावथ ॥३८॥ काव्यमातोवाच ॥ नभेतव्यंनभेतव्यंभयंत्यजतदानवाः ॥ मत्सन्निधौवर्तमानान्नभीर्भवितुम
र्हति ॥३९॥ तच्छ्रुत्वावचनंदैत्याःस्थितास्तत्रगतव्यथाः ॥ निरायुधाह्यसंभ्रांतास्तत्राऽऽश्रमवरेऽसुराः ॥४०॥ देवास्तान्विद्रुतान्वीक्ष्यदानवांस्तेपदानुगाः ॥
अभिजग्मुःप्रसह्यैतानविचार्यबलाबलम् ॥ ४१ ॥ तत्राऽऽगताःसुराःसर्वेहंतुंदैत्यान्समुद्यताः ॥ वारिताःकाव्यमात्राऽपिजघ्नुस्तानाश्रमस्थितान् ॥४२॥

द्धान् ॥ ३२ ॥ न्यस्तशस्त्रेइति ॥ एतेषुपुराप्रथममभयंदत्त्वापुनर्जिघांसयानोऽस्मान्प्राप्ताइदंकिमित्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ कुहकेनकपटेनतेनहेतुनाभवतांतपोदुष्टभावेनवर्ततइत्यस्माभिर्ज्ञा
तंतेनकारणेनदुष्टान्प्रतिदुष्टाभूत्वायुध्यामो युद्धंकुर्मइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ पदंपदपद्धतिमनुलक्ष्यलक्षीकृत्यगच्छंतोऽभिजग्मुः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥

सनिद्रान्निद्रायुक्तानित्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ हेइंद्र मांप्रविश त्वामहमन्यत्रनयेप्रापयामिभद्रंतेऽस्तु तवेत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ योगविद्ययातस्यायोगजशक्त्या ॥ ४९ ॥५०॥
अभिभूतोऽशक्तः ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ ॥ एकोनषष्टिश्लोकैस्तुविष्णोःशापादनंतरम् ॥

हन्यमानान्सुरैर्दृष्ट्वाकाव्यमाताऽतिवेपिता ॥ उवाचसर्वान्सानिद्रांस्तपसावैकरोम्यहम् ॥ ४३ ॥ इत्युक्त्वाप्रेरितानिद्रातानागत्यपपातच ॥ सेंद्रानिद्राव शंयातादेवामूकवदास्थिताः ॥ ४४ ॥ इंद्रंनिद्राजितंदृष्ट्वादीनंविष्णुरभाषत ॥ मांत्वंप्रविशभद्रंतेनयेत्वांचसुरोत्तम ॥ ४५ ॥ एवमुक्तस्ततोविष्णुंप्रविवेशपु रंदरः ॥ निर्भयोगतनिद्रश्चबभूवहरिरक्षितः ॥ ४६ ॥ रक्षितंहरिणादृष्ट्वाशक्रंतत्रगतव्यथम् ॥ काव्यमाताततःक्रुद्धावचनंचेदमब्रवीत् ॥ ४७ ॥ मघवंस्त्वां भक्षयामिसविष्णुंवैतपोबलात् ॥ पश्यतांसर्वदेवानामीदृशंमेतपोबलम् ॥ ४८ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तौतुतयादेवौविष्णिवद्रौयोगविद्यया ॥ अभिभूतौ महात्मानौस्तब्धौतौसंबभूवतुः ॥ ४९ ॥ विस्मितास्तुतदादेवादृष्ट्वातावतिबाधितौ ॥ चक्रुःकिलकिलाशब्दंततस्तेदीनमानसाः ॥ ५० ॥ क्रोशमानान्सु रान्दृष्ट्वाविष्णुंप्राहशचीपतिः ॥ विशेषेणाऽभिभूतोऽस्मित्वत्तोऽहंमधुसूदन ॥ ५१ ॥ जह्येनांतरसाविष्णोयावन्नौनदहेत्प्रभो ॥ तपसादर्पितांदुष्टांमाविचा रयमाधव ॥ ५२ ॥ इत्युक्तोभगवान्विष्णुःशक्रेणप्रथितेनच ॥ चक्रंसस्मारतरसाघृणांत्यक्त्वाऽथमाधवः ॥ ५३ ॥ स्मृतमात्रंतुसंप्राप्तंचक्रंविष्णुवशानु गम् ॥ दधारचकरेक्रुद्धोवधार्थंशक्रनोदितः ॥ ५४ ॥ गृहीत्वातत्करेचक्रंशिरश्चिच्छेदरंहसा ॥ हतांदृष्ट्वातुतांशक्रोमुदितश्चाभवत्तदा ॥ ५५ ॥ देवाश्चा ऽतीवसंतुष्टाहरिंजयजयेतिच ॥ तुष्टुवुर्मुदिताःसर्वेसंजाताविगतज्वराः ॥ ५६ ॥ इंद्राविष्णूतुसंजातौतत्क्षणाद्धृदयव्यथौ ॥ स्त्रीवधाच्छंकमानौतुभृगोःशापं दुरत्ययम् ॥ ५७ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेएकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ छ ॥ व्यासउवाच ॥ तंदृष्ट्वातुवधंघोरंचुक्रोधभगवान्भृगुः ॥ वेपमानोऽतिदुःखार्तःप्रोवाचमधुसूदनम् ॥ १ ॥ भृगुरुवाच ॥ अकृतंतेकृतंविष्णोजानन्पापंमहामते ॥ वधोऽयंविप्रजातायामनसाकर्तुमक्षमः ॥ २ ॥ आख्यातस्त्वंसत्त्वगुणःस्मृतोब्रह्माचराजसः ॥ तथाऽसौतामसःशंभुर्विपरीतंकथंस्मृतम् ॥ ३ ॥ तामसस्त्वंकथंजातःकृतंकर्मातिनिंदितम् ॥ अवध्यास्त्रीत्व याविष्णोहताकस्मान्निरागसा ॥ ४ ॥ शपामित्वांदुराचारंकिमन्यत्प्रकरोमिते ॥ विधुरोऽहंकृतःपापत्वयाऽहंशक्रकारणात् ॥ ५ ॥ नशपेऽहंतथाशक्रंश पेत्वांमधुसूदन ॥ सदाछलपरोऽसित्वंकीटयोनिर्दुराशयः ॥ ६ ॥ येचत्वांसात्त्विकंप्राहुस्तेमूर्खामुनयःकिल ॥ तामसस्त्वंदुराचारःप्रत्यक्षंमेजनार्दन ॥७॥ अवतारामृत्युलोकेसंतुमच्छापसंभवाः ॥ प्रायोगर्भभवंदुःखंभुंक्ष्वपापाज्जनार्दन ॥ ८ ॥

प्रेषिताशुक्रसेवार्थजयंतीतिनिगद्यते ॥ १ ॥ भृगुपत्नीवधानंतरंजातंकृत्यमाह । तंदृष्ट्वेति ॥ १ ॥ अकृतमिति ॥ तेत्वया । कृतमकार्यंकृतमित्यर्थः ॥ विप्रजातायाविप्रकन्यायाअयंवधो मनसापिकर्तुमक्षमःसत्वयासाक्षात्कृतइत्यर्थः ॥ २ ॥ कथंस्मृतंकथंजातमित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ कीटयोनिःकृष्णसर्पइत्यर्थः ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

यत्पृष्टंभृगुशापःकथंजातइतिसाकथाऽत्रसमापितातदुपसंहरति । ततस्तेनाथेति ॥ धर्मेनष्टेसतीत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ अद्यत्वामितिवाक्यंबौद्धस्त्रीविषयंप्रत्यक्षायास्तुमृतत्वादित्यु क्त्वामनसिसंकल्पंकरोति । यदीति ॥ १२ ॥ यदिसत्यमिति ॥ यदिचाऽहंसत्यंब्रवीमितेनसत्येनतेनधर्माचरणेनचेयंजीवेदितिमनसिसंकल्पंकृत्वादेवान्वदति । पश्यंत्विति ॥ १३ ॥ १४॥

व्यासउवाच ॥ ततस्तेनाऽथशापेननष्टेधर्मेपुनःपुनः ॥ लोकस्यचहितार्थायजायतेमानुषेष्विह ॥ ९ ॥ राजोवाच ॥ भृगुभार्याहतातत्रचक्रेणामिततेजसा ॥ गार्हस्थ्यंचपुनस्तस्यकथंजातंमहात्मनः ॥ १० ॥ व्यासउवाच ॥ इतिशप्त्वाहरिंरोषात्तदादायशिरस्त्वरन् ॥ कायेसंयोज्यतरसाभृगुःप्रोवाचकार्यवित् ॥ ११ ॥ अद्यत्वांविष्णुनादेविहतांसंजीवयाम्यहम् ॥ यदिकृत्स्नोमयाधर्मोज्ञायतेचरितोऽपिवा ॥ १२ ॥ तेनसत्येनजीवेतयदिसत्यंब्रवीम्यहम् ॥ पश्यंतुदेवताःसर्वाममतेजोबलंमहत् ॥ १३ ॥ अद्भिस्तांप्रोक्ष्यशीताभिर्जीवयामितपोबलात् ॥ सत्यंशौचंतथावेदायदिमेतपसोबलम् ॥ १४ ॥ व्यासउवाच ॥ अद्भिःसंप्रोक्षितादेवीसद्यःसंजीवितातदा ॥ उत्थितापरमप्रीताभृगोर्भार्याशुचिस्मिता ॥ १५ ॥ ततस्तांसर्वभूतानिदृष्ट्वासुप्तोत्थितामिव ॥ साधुसाध्वितितंतांतुतुष्टुवुःसर्वतोदिशम् ॥ १६ ॥ एवंसंजीवितातेनभृगुणावरवर्णिनी ॥ विस्मयंपरमंजग्मुर्देवाःसेंद्राविलोक्यतत् ॥ १७ ॥ इंद्रःसुरानथोवाचमुनिनाजीवितासती ॥ काव्यस्तत्त्वातपोघोरंकिंकरिष्यतिमंत्रवित् ॥ १८ ॥ व्यासउवाच ॥ गतानिद्रासुरेन्द्रस्यदेहेऽक्षेममभून्नृप ॥ स्मृत्वाकाव्यस्यवृत्तांतंमंत्रार्थमतिदारुणम् ॥ १९ ॥ विमृश्यमनसाशक्रोजयंतींस्वसुतांतदा ॥ उवाचकन्यांचार्वंगींस्मितपूर्वमिदंवचः ॥ २० ॥ गच्छपुत्रिमयादत्ताकाव्यायत्वंतपस्विने ॥ समाराधयतन्वंगिमत्कृतेतंवशंकुरु ॥ २१ ॥ उपचारैर्मुनिंतैस्तैःसमाराध्यमनःप्रियैः ॥ भयंमेतरसागत्वाहरतत्रवराश्रमे ॥ २२ ॥ सापितुर्वचनंश्रुत्वातत्राऽगच्छन्मनोरमा ॥ तमपश्यद्विशालाक्षीपिबंतंधूममाश्रमे ॥ २३ ॥ तस्यदेहंसमालोक्यस्मृत्वावाक्यंपितुस्तदा ॥ कदलीदलमादायवीजयामासतंमुनिम् ॥ २४ ॥ निर्मलंशीतलंवारिसमानीयसुवासितम् ॥ पानायकल्पयामासभक्त्यापरमयालघु ॥ २५ ॥ छायांवस्त्राऽऽतपत्रेणभास्करेमध्यगेसति ॥ रचयामासतन्वंगीस्वयंधर्मेस्थितासती ॥ २६ ॥ फलान्यानीयदिव्यानिपक्वानिमधुराणिच ॥ मुमोचाग्रेमुनेस्तस्यभक्ष्यार्थंविहितानिच ॥ २७ ॥ कुशाःप्रादेशमात्राहिहरिताःशुकसन्निभाः ॥ दधाराऽग्रेऽथपुष्पाणिनित्यकर्मसमृद्धये ॥ २८ ॥ निद्रार्थंकल्पयामाससंस्तरंपल्लवान्वितम् ॥ तस्मिन्मुनौचाऽऽदरस्थाचकारव्यजनंशनैः ॥ २९ ॥ हावभावादिकंकिंचिद्विकारजननंचतत् ॥ नचकारजयंतीसाशापभीतामुनेस्तदा ॥ ३० ॥

॥ १५ ॥ तंभृगुम् ॥ तांतत्पत्नीम् ॥ १६ ॥ १७ ॥ किंकरिष्यतीति ॥ प्रथमतोऽस्मत्क्रोधेनैवगतस्ततोमातृवधंश्रुत्वाद्विगुणितक्रोधेनकिंकरिष्यतिनजानेइत्यर्थः ॥ १८ ॥ अक्षेममितिच्छेदः ॥ मंत्रार्थंमंत्रप्राप्त्यर्थमतिदारुणमधोमुखतयाधूम्रपानादिकम् ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ तत्रगत्वामेभयंहरेत्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ यच्चकिंचिदिति ॥ हे ब्रह्मन् यच्चकिंचिदपिवस्तुविद्यतेलोके यच्चत्वंप्रतिपश्यसिचक्षुषा यच्चकस्यचित्कस्याऽपिवाच्यंवचनविषयो न तस्यसर्वस्याभि भावकत्वेनयुक्तस्त्वंभविष्यसीत्यर्थः ॥ सर्वजेताभविष्यसीतितात्पर्यम् ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ जयंतस्याऽवरजाकनिष्ठभगिनी ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

स्तुतिंचकारतन्वंगीगीर्भिस्तस्यमहात्मनः ॥ सुभाषिण्यनुकूलाभिःप्रीतिकर्त्रीभिरप्युत ॥३१॥ प्रबुद्धेजलमादायदधाराचमनायच ॥ मनोनुकूलंसततंकुर्वतीव्यचरत्तदा ॥३२॥ इंद्रोऽपिसेवकांस्तत्रप्रेषयामासचातुरः ॥ प्रवृत्तिंज्ञातुकामोवैमुनेस्तस्यजितात्मनः ॥३३॥ एवंबहूनिवर्षाणिपरिचर्यापराभवत् ॥ निर्विकाराजितक्रोधाब्रह्मचर्यपरासती ॥ ३४ ॥ पूर्णेवर्षसहस्रेतुपरितुष्टोमहेश्वरः ॥ वरेणच्छंदयामासकाव्यंप्रीतमनाहरः ॥ ३५ ॥ ईश्वरउवाच ॥ यच्चकिंचिदपिब्रह्मन्विद्यतेभृगुनंदन ॥ प्रतिपश्यसियत्सर्वंयच्चवाच्यंनकस्यचित् ॥ ३६ ॥ सर्वाभिभावकत्वेनभविष्यसिनसंशयः ॥ अवध्यःसर्वभूतानांप्रजेशश्चद्विजोत्तमः ॥ ३७॥ व्यासउवाच ॥ एवंदत्त्वावरान्छंभुस्तत्रैवांतरधीयत ॥ काव्यस्तामथसंवीक्ष्यजयंतींवाक्यमब्रवीत् ॥३८॥ काऽसिकस्यासिसुश्रोणिब्रूहिकिंतेचिकीर्षितम् ॥ किमर्थमिहसंप्राप्ताकार्यंवदवरोरुमे ॥३९॥ किंवांछसिकरोम्यद्यदुष्करंचेत्सुलोचने ॥ प्रीतोऽस्मित्वकृतेनाऽद्यवरंवरयसुव्रते ॥ ४० ॥ ततःसातुमुनिंप्राहजयंतीमुदितानना ॥ चिकीर्षितंमेभगवंस्तपसाज्ञातुमर्हसि ॥ ४१ ॥ काव्यउवाच ॥ ज्ञातंमयातथाऽपित्वंब्रूहियन्मनसेप्सितम् ॥ करोमिसर्वथाभद्रंप्रीतोऽस्मिपरिचर्यया ॥ ४२ ॥ जयंत्युवाच ॥ शक्रस्याऽहंसुताब्रह्मन्पित्रातुभ्यंसमर्पिता ॥ जयंतीनामतश्चाऽहंजयंताऽवरजामुने ॥ ४३ ॥ सकामाऽस्मित्वयिविभोवांछितंकुरुमेऽधुना ॥ रंस्येत्वयामहाभागधर्मतःप्रीतिपूर्वकम् ॥ ४४ ॥ शुक्रउवाच ॥ मयासहत्वंसुश्रोणिदशवर्षाणिभामिनि ॥ सर्वैर्भूतैरदृश्याचरमस्वेहयदृच्छया ॥ ४५ ॥ व्यासउवाच ॥ एवमुक्त्वागृहंगत्वाजयंत्याःपाणिमुद्वहन् ॥ तयासहावसद्देव्यादशवर्षाणिभार्गवः ॥ ४६ ॥ अदृश्यःसर्वभूतानांमाययासंवृतःप्रभुः ॥ दैत्यास्तमागतंश्रुत्वाकृतार्थंमंत्रसंयुतम् ॥४७॥ अभिजग्मुर्गृहेतस्यमुदितास्तेदिदृक्षवः ॥ नापश्यन्रममाणंतेजयंत्यासहसंयुतम् ॥ ४८ ॥ तदाविमनसःसर्वेजाताभग्नोद्यमाश्चते ॥ चिंतापराऽतिदीनाश्चवीक्षमाणाःपुनःपुनः ॥ ४९ ॥ अदृष्ट्वातंतुसंवृतंप्रतिजग्मुर्यथागतम् ॥ स्वगृहान्दैत्यवर्यास्तेचिंताविष्टाभयाऽऽतुराः ॥ ५० ॥ रममाणंतथाज्ञात्वाशक्रःप्रोवाचतंगुरुम् ॥ बृहस्पतिंमहाभागंकिंकर्तव्यमितःपरम् ॥ ५१ ॥ गच्छाऽद्यदानवान्ब्रह्मन्माययात्वंप्रलोभय ॥ अस्माकंकुरुकार्यंत्वंबुद्ध्यासंचिंत्यमानद ॥ ५२ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंकाव्यंरममाणंसुसंवृतम् ॥ ज्ञात्वातद्रूपमास्थायदैत्यान्प्रतिययौगुरुः ॥ ५३ ॥

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ चिंतापराश्चतेऽतिदीनाश्चेत्यर्थः ॥ ४९ ॥ संवृतंमाययाआच्छन्नम् ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ सुसंवृतंमाययाआच्छन्नं तद्रूपंशुक्राचार्यरूपमास्थायाऽऽश्रित्येत्यर्थः ॥ ५३ ॥

॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ विद्यांप्राप्तांसदाशिवादित्यर्थात् ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ छ ॥ द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुदेवानांगुरुणा तथा ॥ शुक्ररूपेणतेदैत्यावंचिताइतिकथ्यते ॥ १ ॥ इत्थंदेवगुरुणाशुक्राचार्यरूपेणदैत्येषुसंतोषितेषुतदनंतरंजातंवृत्तंपृच्छति । किंकृतमिति ॥ भृगुरूपेणलक्षणयाभृगुपुत्ररूपेणेत्यर्थः ॥ छलेनकपटेनदैत्यानांसंबंधिपौरोहित्येनयुक्तेनेतिशेषः ॥ १ ॥ इत्येकंप्रश्नंकृत्वाद्वितीयंप्रश्नमाह । गुरुःसुराणामिति ॥ नहिमुनेश्छलकर्तृत्वंयुक्तमितिभावः ॥ २ ॥ धर्मशास्त्रेष्विति ॥ येन सत्येनपरमात्मापरंब्रह्मलभ्यतेप्राप्यते ॥ तथाचश्रुतिः ॥ सत्येनलभ्यस्तपसाह्येषआत्मेति ॥ ३ ॥ ४ ॥ ननुलोभार्थमसत्यवक्ताजातइतिचेत्तत्राऽऽह । आहारादधिकमिति ॥ अतिलोभेन

गत्वातत्राऽतिभक्त्याऽसौदानवान्समुपाऽऽह्वयत् ॥ आगतास्तेऽसुराःसर्वेददृशुःकाव्यमग्रतः ॥ ५४ ॥ प्रणम्यसंस्थिताःसर्वेकाव्यंमत्वाऽतिमोहिताः ॥ नविदुस्तेगुरोर्मायांकाव्यरूपविभाविनीम् ॥५५॥ तानुवाचगुरुःकाव्यरूपःप्रच्छन्नमायया ॥ स्वागतंममयाज्यानांप्राप्तोऽहंवोहितायवै ॥ ५६ ॥ अहंवो बोधयिष्यामिविद्यांप्राप्तामममायया ॥ तपसातोषितःशंभुर्युष्मत्कल्याणहेतवे ॥ ५७ ॥ तच्छ्रुत्वाप्रीतमनसोजातास्तेदानवोत्तमाः ॥ कृतकार्यंगुरुंमत्वाज हृषुस्तेविमोहिताः ॥ ५८ ॥ प्रणेमुस्तेमुदायुक्तानिरातंकागतव्यथाः ॥ देवेभ्यश्चभयंत्यक्त्वातस्थुःसर्वेनिरामयाः ॥ ५९ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणे चतुर्थस्कन्धेद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ छ ॥ राजोवाच ॥ किंकृतंगुरुणापश्चाद्भृगुरूपेणवर्तता ॥ छलेनैवहिदैत्यानांपौरोहित्येनधीमता ॥ १ ॥ गुरुःसु राणामनिशंसर्वविद्यानिधिस्तथा ॥ सुतोंऽगिरसएवाऽसौसकथंछलकृन्मुनिः ॥२॥ धर्मशास्त्रेषुसर्वेषुसत्यंधर्मस्यकारणम् ॥ कथितंमुनिभिर्येनपरमात्मा ऽपिलभ्यते ॥ ३ ॥ वाचस्पतिस्तथामिथ्यावक्ताचेदानवान्प्रति ॥ कःसत्यवक्तासंसारेभविष्यातिगृहाश्रमी ॥ ४ ॥ आहारादधिकंभोज्यंब्रह्मांडविभवेऽपि न ॥ तदर्थंमुनयोमिथ्याप्रवर्ततेकथंमुने ॥ ५ ॥ शब्दप्रमाणमुच्छेदंशिष्टाभावेगतंनकिम् ॥ छलकर्मप्रवृत्तेवाऽविगीतत्वंगुरौकथम् ॥६॥ देवाःसत्त्वसमु द्भूताराजसामानवाःस्मृताः ॥ तिर्यंचस्तामसाःप्रोक्ताउत्पत्तौमुनिभिःकिल ॥७॥ अमराणांगुरुःसाक्षान्मिथ्यावादीस्वयंयदि ॥ तदाकःसत्यवक्तास्याद्रा जसस्तामसःपुनः ॥ ८ ॥ क्वस्थितिस्तस्यधर्मस्यसंदेहोऽयंममाऽऽत्मनः ॥ कागतिःसर्वजंतूनांमिथ्याभूतेजगत्त्रये ॥ ९ ॥ हरिर्ब्रह्माशचीकांतस्तथाऽन्येसु रसत्तमाः ॥ सर्वेछलविधौदक्षामनुष्याणांचकाकथा॥१०॥कामक्रोधाभिसंतप्तालोभोपहतचेतसः ॥ छलेदक्षाःसुराःसर्वेमुनयश्चतपोधनाः॥११॥वसिष्ठोवा मदेवश्चविश्वामित्रोगुरुस्तथा॥एतेपापरताःकात्रगतिर्धर्मस्यमानद॥१२॥इंद्रोग्निश्चंद्रमावेधाःपरदाराभिलंपटाः॥आर्यत्वंभुवनेष्वेषुस्थितंकुत्रमुनेवद॥१३॥

बहुतरेधनेसंपादितेऽपि आहारादधिकमन्नंकोऽपिनभोक्ष्यंति ॥ आहारपरिपूर्तिपर्यंतंतुप्रारब्धंदास्यत्येवेतिज्ञात्वाकिमर्थंव्यर्थायुःक्षपणार्थंलोभंकुर्वंतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ किंचाविगीतशिष्टाहितका रिणोह्याप्तास्तेषांवाक्यंप्रमाणमित्याप्तवाक्यमागमइत्यस्यार्थः ॥ तत्रमहतांसर्वेषामेवमाचरणेकाविगीतत्वमनिंदितत्वंतिष्ठतितदभावेकाप्तस्तदभावेशब्दप्रमाणमुच्छेदंनाशंप्रतिकथंनगत मित्याह । शब्दप्रमाणमिति ॥ अविगीतत्वमिति ॥ अविगीतत्वाभावेनिंदितत्वाभावेशिष्टत्वस्याप्यभावोयतोऽविगीतत्वस्यैवशिष्टत्वात् ॥ ६ ॥ तदुच्छेदमेवद्रढयति देवाःसत्त्वसमुद्भूता इति ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ आर्यत्वंशिष्टत्वम् ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ इतिजनमेजयवाक्यंश्रुत्वाव्यासस्तदुक्तमेवस्थापयति । किंविष्णुरिति ॥ विष्णुर्वास्तुब्रह्मावास्तु योयोदेहवान्सपूर्वोक्तदोषरूपविकारैर्युक्तएवभवतिनाऽन्यथेत्यन्वयः ॥ १५ ॥ चातुर्यादिति ॥ धौर्त्यादित्यर्थः ॥ १६ ॥ कथंधौर्त्यादितिज्ञातमितिचेत्तत्राह । संप्राप्तेइति ॥ संकटस्यप्रसंगेतस्यधौर्त्यंबहिर्निःसरतीत्यर्थः ॥ दृष्टाश्चैवंबहुविधाःपरोपदेशेचतुराःस्वयमेकां तेकामिनीकज्जलविषदिग्धकटाक्षशरेणताडितामोहिताजाताएवेतिभावः ॥ इदंराजन्नाश्चर्यंकिंतुस्वभावएवसर्वेषामित्याह । कारणाद्रहितमिति ॥ गुणत्रयंहिसर्वेषांकारणम् ॥ तस्यगुणत्रय स्यप्रारब्धवशतउपचयाऽपचयेसतिकचित्कदाचित्कस्यचिदपिविषयाऽऽचरणंभवत्येव नहिकारणाद्रहितंकार्यंकदापितिष्ठतीत्यर्थः ॥ १७ ॥ पंचविंशत्समुद्भूताआर्षप्रयोगः ॥ पंचविंशति

वचनंकस्यमंतव्यमुपदेशधियाऽनघ ॥ सर्वेलोभाऽभिभूतास्तेदेवाश्चमुनयस्तदा ॥ १४ ॥ व्यासउवाच ॥ किंविष्णुःकिंशिवोब्रह्मामघवाकिंबृहस्पतिः ॥ देहवान्प्रभवत्येवविकारैःसंयुतस्तदा ॥ १५॥ रागीविष्णुःशिवोरागीब्रह्माऽपिरागसंयुतः ॥ “रागवान्किमकृत्यंवैनकरोतिनराधिप ॥” रागवानपिचातुर्याद्विदेहइवलक्ष्यते ॥१६॥ संप्राप्तेसंकटेसोऽपिगुणैःसंबाध्यतेकिल ॥ कारणाद्रहितंकार्यंकथंभवितुमर्हति ॥१७॥ ब्रह्मादीनांचसर्वेषांगुणाएवहिकारणम् ॥ पंचविंशत्समुद्भूतादेहास्तेषांनचान्यथा ॥ १८ ॥ कालेमरणधर्मास्तेसंदेहःकोऽत्रतेनृप ॥ परोपदेशेविस्पष्टंशिष्टाःसर्वेभवंतिच ॥ १९ ॥ विप्लुतिर्ह्यविशेषेणस्वकार्येसमुपस्थिते ॥ कामःक्रोधस्तथालोभद्रोहाऽहंकारमत्सराः ॥ २० ॥ देहवान्कःपरित्यक्तुमीशोभवतितान्पुनः ॥ संसारोऽयंमहाराजसदैवैवंविधःस्मृतः ॥ २१ ॥ नाऽन्यथाप्रभवत्येवशुभाऽशुभमयःकिल ॥ कदाचिद्भगवान्विष्णुस्तपश्चरतिदारुणम् ॥ २२ ॥ कदाचिद्विविधान्यज्ञान्वितनोतिसुराधिपः ॥ कदाचित्तुरमारंगरंजितःपरमेश्वरः ॥ २३ ॥ रमतेकिलवैकुंठेतद्वशस्तरुणोविभुः ॥ कदाचिद्दानवैःसार्धंयुद्धंपरमदारुणम् ॥ २४ ॥ करोतिकरुणासिंधुस्तद्बाणाऽऽपीडितोभृशम् ॥ कदाचिज्जयमाप्नोतिदैवात्सोऽपिपराजयम् ॥ २५ ॥ सुखदुःखाऽभिभूतोऽसौभवत्येवनसंशयः ॥ शेषेशेतेकदाचिद्वैयोगनिद्रासमावृतः ॥ २६ ॥ कालेजागर्तिविश्वात्मास्वभावप्रतिबोधितः ॥ शर्वोब्रह्माहरिश्चेतइंद्राद्यायेसुरास्तथा ॥ २७ ॥ मुनयश्चविनिर्माणैःस्वायुषोविचरंतिहि ॥ निशाऽवसानेसंजातेजगत्स्थावरजंगमम् ॥२८॥ म्रियतेनात्रसंदेहोनृपाकिंचित्कदाऽपिच ॥ स्वायुषोंऽतेपद्मजाद्याःक्षयमृच्छंतिपार्थिव ॥२९॥ प्रभवंतिपुनर्विष्णुहरशक्रादयःसुराः ॥ तस्मात्कामादिकान्भावान्देहवान्प्रतिपद्यते ॥३०॥ नाऽत्रतेविस्मयःकार्यःकदाचिदपिपार्थिव ॥ संसारोऽयंतुसंदिग्धःकामक्रोधादिभिर्नृप ॥ ३१ ॥ दुर्लभस्तद्विनिर्मुक्तःपुरुषःपरमार्थवित् ॥ योबिभेतीहसंसारेसदाराम्नकरोत्यपि ॥ ३२ ॥ विमुक्तःसर्वसंगेभ्योविचरत्यविशंकितः ॥ तस्माद्बृहस्पतेर्भार्याशशिनालंभितापुनः ॥ ३३ ॥

तत्वसमुद्भूताइत्यर्थः ॥ १८ ॥ १९ ॥ विप्लुतिरिति ॥ स्वकार्येप्राप्तेसर्वेषांविप्लुतिःस्वभावच्युतिर्भवतीत्यर्थः ॥ अनुपदमेवैतद्व्याख्यातम् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ कालवशेनगुणव्यत्ययमेवदेवादिषुदर्शयति । कदाचिदिति ॥ रमारंगेणरंजितइत्यर्थः ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ संदिग्धःसम्यग्दिग्धोयुक्तः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ तस्मादिति गुणत्रयबद्धत्वादित्यर्थः । लंभितोपभुक्तेत्यर्थः ॥ ३३ ॥

भ्रातुर्यवीयसइति ॥ उतथ्योज्येष्ठोबृहस्पतिर्मध्यमआनर्तःकनिष्ठस्तस्यभार्यागुरुणालंभिताभुक्तेत्यर्थः ॥ ३४ ॥ गार्हस्थ्यंसंसारासक्तिमित्यर्थः ॥ नहिसंसारासक्तःसन्संसारान्मुक्तोभवेत्त स्मात्संसारासक्तिंविहायसंसारनाशायोद्योगःकर्तव्यइत्यर्थः ॥ तथाचयेसंसारासक्तिरहितास्तएवाऽऽप्ताइति नाप्तवाक्यप्रमाणोच्छेदरूपंदूषणंतवेतिभावः ॥ ननुसंसारासक्तिराहित्यंतेन संसारनाशश्चाऽत्यंतासंभाव्येवस्वभावभूतगुणानांनाशाऽसंभवादितिचेद्यस्यागुणैरयंबद्धस्तस्याएवोपासनयासर्वंभविष्यतीत्याह । तस्मात्सर्वप्रयत्नेनेति ॥ हित्वेति । वैराग्यमवलंब्येत्यर्थः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ विमृश्योपमृद्यनाशयित्वेत्यर्थः ॥ ३७ ॥ नान्यःपंथाइति ॥ तथाचश्रुतिः ॥ नान्यःपंथाविद्यतेऽयनायेति ॥ ३८ ॥ कोऽन्योऽस्तीति ॥ यासर्वकर्त्रीसायदिदयांनकरोति तदातदिच्छामुल्लंघ्याऽन्यःकःसमर्थोऽस्तिसर्वेषांतदधीनत्वादितिभावः ॥ ३९ ॥ सेवितेति । यैरित्यर्थः ॥ ४० ॥ निःश्रेणिकाग्रादिति । निःश्रेणिकासोपानपंक्तिस्तस्याअग्रंप्राप्यतस्मा

गुरुणालंभिताभार्यातथाभ्रातुर्यवीयसः ॥ एवंसंसारचक्रेऽस्मिन्रागलोभादिभिर्वृतः ॥ ३४ ॥ गार्हस्थ्यंचसमास्थायकथंमुक्तोभवेन्नरः ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनहित्वासंसारसारताम् ॥ ३५ ॥ आराधयेन्महेशानींसच्चिदानंदरूपिणीम् ॥ तन्मायागुणतश्छन्नंजगदेतच्चराचरम् ॥ ३६ ॥ भ्रमत्युन्मत्तवत्सर्वंमदिरामत्तवन्नृप ॥ तस्याआराधनेनैवगुणान्सर्वान्विमृद्यच ॥३७॥ मुक्तिंभजेतमतिमान्नान्यःपंथास्त्वितःपरः ॥ आराधितामहेशानीनयावत्कुरुतेकृपाम् ॥३८॥ तावद्भवेत्सुखंकस्मात्कोन्योऽस्तिदययायुतः ॥ करुणासागरामेतांभजेत्तस्मादमायया ॥ ३९ ॥ यस्यास्तुभजनेनैवजीवन्मुक्तत्वमश्नुते ॥ मानुष्यंदुर्लभंप्राप्यसेवितानमहेश्वरी ॥ ४० ॥ निःश्रेणिकाग्रात्पतिताअधइत्येवविद्महे ॥ अहंकाराऽऽवृतंविश्वंगुणत्रयसमन्वितम् ॥ ४१ ॥ असत्येनाऽपिसंबद्धंमुच्यतेकथमन्यथा॥हित्वासर्वंततःसर्वैःसंसेव्याभुवनेश्वरी ॥४२॥ राजोवाच॥किंकृतंगुरुणातत्रकाव्यरूपधरेणच ॥ कदाशुक्रःसमायातस्तन्मेब्रूहिपितामह ॥४३॥ व्यासउवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामियत्कृतंगुरुणातदा ॥ कृत्वाकाव्यस्वरूपंचप्रच्छन्नेनमहात्मना ॥४४॥ गुरुणाबोधितादैत्यामत्वाकाव्यंस्वकंगुरुम् ॥ विश्वासंपरमंकृत्वाबभूवुस्तन्मयास्तदा ॥ ४५ ॥ विद्यार्थंशरणंप्राप्ताभृगुंमत्वाऽतिमोहिताः ॥ गुरुणाविप्रलब्धास्तेलोभात्कोवानमुह्यति ॥ ४६ ॥ दशवर्षात्मकेकालेसंपूर्णसमयेतदा ॥ जयंत्यासहक्रीडित्वाकाव्योयाज्यानचिंतयत् ॥ ४७ ॥ आशयाममर्गतेपश्यंतःसंस्थिताः किल ॥ गत्वातान्वैप्रपश्येऽहंयाज्यानतिभयातुरान् ॥ ४८ ॥ मादेवेभ्योभयंतेषांमद्भक्तानांभवेदिति ॥ संचिंत्यबुद्धिमास्थायजयंतींप्रत्युवाचह ॥ ४९ ॥

दधःपतिताइत्येवजानीमहइत्यर्थः ॥ तदुक्तम् आसाद्यजन्ममनुजेषुचिराद्दुरापंतत्रापिपाटवमवाप्यनिजेंद्रियाणाम् ॥ नाभ्यर्चयंतिजगतांजनयित्रियेत्वांनिःश्रेणिकाग्रमधिरुह्यपुनःपतंतीति ॥ अहंकारावृतमिति ॥ यस्यामायाजन्यगुणत्रयेणतज्जन्याऽहंकारेणतज्जन्यासत्यादिदोषेणसंबद्धंजगद्भवतितस्यामायाविशिष्टब्रह्मरूपिण्याभगवत्याआराधनेनैवसर्वंगलितंनष्टंभविष्यतीतिसै वसच्चिदानंदरूपिणीभुवनेश्वरीसर्वैराराध्येतिभावः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ इत्थंजनमेजयस्यधर्मात्मनोधर्मनाशसंदर्शनक्षुभितेंद्रियांतःकरणस्यभगवत्याराधनावलंबेनस्वास्थ्यमभिधायाऽवस्थितं मुनिंप्रतितत्स्वास्थ्यश्रवणसमुद्यदानंदोजनमेजयःपुनःप्रकृतामेवकथांपृच्छति । किंकृतमिति ॥ हेपितामहश्रेष्ठ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ तन्मयास्तत्परायणाः ॥ ४५ ॥ भृगुंभृगुपुत्रंधियेत्यर्थः ॥ ॥ ४६ ॥ एतत्पर्यंतंगुरुवृत्तांतंवर्णयित्वाकाव्यवृत्तांतंवर्णयति ॥ दशवर्षात्मकेकालेइति ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥

उपसंयांतिशरणंगच्छंति ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ स्वेनबृहस्पतिनाकृतंप्रणीतंजैनंधर्मंजैनशास्त्रंतान्दैत्यांश्छलेनबोधयंतमित्यर्थः ॥ ५४ ॥ बृहस्पतिमतमाह । भोदेवरिपवइति ॥
आततायिनोऽपि अहंतव्याइतिच्छेदः ॥ नहंतव्याइत्यर्थः ॥ ५५ ॥ वेदोक्ताऽपिहिंसानकर्तव्येत्याह द्विजैरिति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ इतिश्रीदेवीभाग
वततिलकेचतुर्थस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ अर्धाऽधिकैःसप्तपंचाशद्भिःपद्यैरनंतरम् ॥ दैत्यानांशुक्रसंप्राप्तिर्वंचितानामिहोच्यते ॥ १ ॥ दैत्याऽध्ययनंबृहस्पतिकर्तृकंश्रुत्वादैत्या

देवानेवोपसंयांतिपुत्रामेचारुलोचने ॥ समयस्तेऽद्यसंपूर्णोजातोऽयंदशवार्षिकः ॥५०॥ तस्माद्गच्छाम्यहंदेविद्रष्टुंयाज्यान्सुमध्यमे ॥ पुनरेवाऽऽगमिष्या
मितवांतिकमनुद्रुतः॥५१॥तथेतितमुवाचाऽथजयंतीधर्मवित्तमा॥ यथेष्टंगच्छधर्मज्ञनतेधर्मंविलोपये ॥५२॥ तच्छ्रुत्वावचनंकाव्योजगामत्वरितस्ततः ॥
अपश्यद्दानवानांसपार्श्वेवाचस्पतिंतदा ॥५३॥ छद्मरूपधरंसौम्यंबोधयंतंछलेनतान् ॥ जैनंधर्मंकृतंस्वेनयज्ञनिंदापरंतथा ॥ ५४ ॥ भोदेवरिपवःसत्यंब्र
वीमिभवतांहितम् ॥ अहिंसापरमोधर्मोऽहंतव्याह्याततायिनः ॥५५॥ द्विजैर्भोगरतैर्वेदेदर्शितंहिंसनंपशोः ॥ जिह्वास्वादपरैःकाममहिंसैवपरामता ॥५६॥
एवंविधानिवाक्यानिवेदशास्त्रपराणिच ॥ ब्रुवाणंगुरुमाकर्ण्यविस्मितोऽसौभृगोःसुतः ॥ ५७ ॥ चिंतयामाससमनसाममद्वेष्योगुरुःकिल ॥ वंचिताःकिलधू
र्तेनयाज्यामेनाऽत्रसंशयः ॥ ५८॥ धिग्लोभंपापबीजंवैनरकद्वारमूर्जितम् ॥ गुरुरप्यनृतंब्रूतेप्रेरितोयेनपाप्मना ॥ ५९ ॥ प्रमाणंवचनंयस्यसोऽपिपाखंड
धारकः ॥ गुरुःसुराणांसर्वेषांधर्मशास्त्रप्रवर्तकः ॥६०॥ किंकिंनलभतेलोभान्मलिनीकृतमानसः ॥ अन्योऽपिगुरुरप्येवंजातःपाखंडपंडितः ॥६१॥ शैलू
षवेष्टितंसर्वंपरिगृह्यद्विजोत्तमः ॥ वंचयत्यतिसंमूढान्दैत्यान्याज्यान्ममाऽप्यसौ ॥ ६२ ॥ ॥ इतिश्रीदे०म०चतुर्थस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥
व्यासउवाच ॥ इतिसंचिंत्यमनसातानुवाचहसन्निव ॥ वंचितामत्स्वरूपेणदैत्याःकिंगुरुणाकिल ॥ १ ॥ अहंकाव्योगुरुश्चाऽयंदेवकार्यप्रसाधकः ॥ अने
नवंचितायूयंमद्याज्यानाऽत्रसंशयः ॥२॥ माश्रद्धध्वंवचोऽस्याऽऽर्यादांभिकोऽयंमदाकृतिः ॥ अनुगच्छतमांयाज्यास्त्यजतैनंबृहस्पतिम् ॥३॥ इत्याकर्ण्य
वचस्तस्यदृष्ट्वातौसदृशौपुनः ॥ विस्मयंपरमंजग्मुःकाव्योयमितिनिश्चिताः ॥४॥ सतान्वीक्ष्यासुसंभ्रांतान्गुरुर्वाक्यमुवाचह ॥ गुरुर्वोवंचयत्येवमद्रूपोऽयं
बृहस्पतिः ॥५॥ प्राप्तोवंचयितुंयुष्मान्देवकार्यार्थसिद्धये ॥ माविश्वासंवचस्यस्यकुरुध्वंदैत्यसत्तमाः ॥६॥ प्राप्ताविद्यामयाशंभोर्युष्मानध्यापयामिताम् ॥
देवेभ्योविजयंनूनंकरिष्यामिनसंशयः ॥ ७ ॥ इतिश्रुत्वागुरोर्वाक्यंकाव्यरूपधरस्यते ॥ विश्वासंपरमंजग्मुःकाव्योऽयमितिनिश्चयात् ॥ ८ ॥ काव्येनबहु
धातत्रबोधिताःकिलदानवाः ॥ बुबुधुर्नगुरोर्मायामोहिताःकालपर्ययात् ॥ ९ ॥

न्प्रतिशुक्रउवाचेत्याह । इतिसंचिंत्यमनसेति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ सतानिति ॥ सुसंभ्रांतान्मोहितान्मद्रूपेणाऽयंबृहस्पतिर्वोयुष्मान्वंचयति वंचयिष्यतीत्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥
काव्येनवास्तविकेन ॥ कालपर्ययात्कालवैपरीत्येनगुरोर्बृहस्पतेर्मायायामोहिताइत्यर्थः ॥ ९ ॥

॥ १० ॥ ११ ॥ तंगुरुंबृहस्पतिंशुक्राचार्यरूपेणजगृहुः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ततःशप्तानिति ॥ भार्गवेणशप्तान्दैत्याञ्ज्ञात्वाक्रुद्धोऽयंशुक्रोदैत्याञ्छिवात्प्राप्तान्मंत्रान्नो

एवंतेनिश्चयंकृत्वाततोभार्गवमब्रुवन् ॥ अयंगुरुर्नोधर्मात्माबुद्धिदश्चहितेरतः ॥ १० ॥ दशवर्षाणिसततमयंनःशास्तिभार्गवः ॥ गच्छत्वंकुहकोभासिनाऽस्माकंगुरुरप्युत ॥ ११ ॥ इत्युक्त्वाभार्गवंमूढानिर्भर्त्स्यचपुनःपुनः ॥ जगृहुस्तंगुरुंप्रीत्याप्रणिपत्याऽभिवाद्यच ॥१२॥ काव्यस्तुतन्मयान्दृष्ट्वाचुकोपाऽथशशापच ॥ दैत्यान्विबोधितान्मत्वागुरुणाचातिवंचितान् ॥१३॥ यस्मान्मयाबोधितावैगृह्णीयुर्नचमेवचः ॥ तस्मात्प्रनष्टसंज्ञावैपराभवमवाप्स्यथ ॥ ॥ १४ ॥ मदवज्ञाफलंकामंस्वल्पेकालेह्यवाप्स्यथ ॥ तदाऽस्यकपटंसर्वंपरिज्ञातंभविष्यति ॥ १५ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वाऽसौजगामाऽऽशुभार्गवःक्रोधसंयुतः ॥ बृहस्पतिर्मुदंप्राप्यतस्थौतत्रसमाहितः ॥ १६ ॥ ततःशप्तान्गुरुर्ज्ञात्वादैत्यांस्तान्भार्गवेणहि ॥ जगामतरसात्यक्त्वास्वरूपंस्वंविधायच ॥ ॥१७॥ गत्वोवाचतदाशक्रंकृतंकार्यंमयाध्रुवम् ॥ शप्ताःशुक्रेणतेदैत्यामयात्यक्ताःपुनःकिल ॥१८॥ निराधाराःकृतानूनंयतध्वंसुरसत्तमाः ॥ संग्रामार्थंमहाभागशापदग्धामयाकृताः ॥ १९ ॥ इतिश्रुत्वागुरोर्वाक्यंमघवामुदमाप्तवान् ॥ जहृषुश्चसुराःसर्वेप्रतिपूज्यबृहस्पतिम् ॥२०॥ संग्रामायमतिंचक्रुःसंविचार्यमिथःपुनः ॥ निर्ययुर्मिलिताःसर्वेदानवाऽभिमुखाःसुराः ॥ २१ ॥ सुरान्समुद्यताञ्ज्ञात्वाकृतोद्योगान्महाबलान् ॥ अंतर्हितंगुरुंचैवबभूवुश्चिंतयाऽन्विताः ॥ २२ ॥ परस्परमथोचुस्तेमोहितास्तस्यमायया ॥ संप्रसाद्योमहात्माचयातोऽसौरुष्टमानसः ॥२३॥ वंचयित्वागतःपापोगुरुःकपटपंडितः ॥ भ्रातृस्त्रीलंभनःप्रायोमलिनोंऽतर्बहिःशुचिः ॥ २४ ॥ किंकुर्मःक्वचगच्छामःकथंकाव्यंप्रकोपितम् ॥ कुर्वीमहिसहायार्थंप्रसन्नंहृष्टमानसम् ॥ २५ ॥ इतिसंचिंत्यतेसर्वेमिलिताभयकंपिताः ॥ प्रह्लादंपुरतःकृत्वाजग्मुस्तेभार्गवंपुनः ॥ २६ ॥ प्रणेमुश्चरणौतस्यमुनेर्मौनभृतस्तदा ॥ भार्गवस्तानुवाचाथरोषसंरक्तलोचनः ॥ २७ ॥ मयाप्रबोधितायूयंमोहितागुरुमायया ॥ नगृहीतंवचोयोग्यंतदायाज्याहितंशुचि ॥ २८ ॥ तदाऽवगणितश्चाऽहंभवद्भिस्तद्वशंगतैः ॥ प्राप्तंनूनंमदोन्मत्तैर्ममाऽवमानजंफलम् ॥ २९ ॥ तत्रगच्छतसद्भ्रष्टायत्रासौकपटाकृतिः ॥ वंचकःसुरकार्यार्थीनाऽहंतद्वद्विवंचकः ॥ ३० ॥ व्यासउवाच एवंब्रुवंतंशुक्रंतुवाक्यंसंदिग्धयागिरा ॥ प्रह्लादस्तंतदोवाचगृहीत्वाचरणौततः ॥ ३१ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ भार्गवाऽद्यसमायातान्याज्यानस्मांस्तथाऽऽतुरान् ॥ त्यक्तुंनार्हसिसर्वज्ञत्वद्धितांस्तनयान्हिनः ॥ ३२ ॥ गतेत्वयितुमंत्रार्थंशैलूषेणदुरात्मना ॥ त्वद्वेषमधुराऽऽलापैर्वयंतेनप्रवंचिताः ॥ ३३ ॥ अज्ञानकृतदोषेणनैवकुप्यतिशांतिमान् ॥ सर्वज्ञस्त्वंविजानासिचित्तंनःप्रवणंत्वयि ॥ ३४ ॥

पदेक्ष्यतीतिकृतकार्योऽहमितिमत्वाजगामेत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ अंतर्मलिनःकपटी ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ हेयाज्याः ॥ २८ ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ शैलूषेणत्वद्वेषधारिणाबृहस्पतिना ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ अद्येति ॥ यद्यप्यहंमहादेवात्प्राप्तमन्त्रस्तथाऽपिभवतामयंपराजयकालोस्त्यतःकालयोगाद्दैवैर्जिताःसंतःसकृदेकवारंपातालं प्रतिपत्स्यथ गमिष्यथेत्यर्थः ॥ ४३ ॥ तदेवस्पष्टमाह प्राप्तःपर्यायकालइति ॥ व्यत्ययकालइत्यर्थः ॥ ४४ ॥ मूर्धनिदेवानाक्रम्यतेषांमस्तकेचरणंदत्त्वेत्यर्थः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ इदंवामनरू

ज्ञात्वानस्तपसाभावंत्यजकोपंमहामते ॥ ब्रुवंतिमुनयःसर्वेक्षणकोपाहिसाधवः ॥ ३५ ॥ जलंस्वभावतःशीतंवह्न्यातपसमागमात् ॥ भवत्युष्णंवियोगाच्छीतत्वमनुगच्छति ॥३६॥ क्रोधश्चांडालरूपोवैत्यक्तव्यःसर्वथाबुधैः ॥ तस्माद्रोषंपरित्यज्यप्रसादंकुरुसुव्रत ॥३७॥ यदिनत्यजसिक्रोधंत्यजस्यस्मान्सुदुःखितान् ॥ त्वयात्यक्तामहाभागगमिष्यामोरसातलम् ॥ ३८ ॥ व्यासउवाच ॥ प्रह्लादस्यवचःश्रुत्वाभार्गवोज्ञानचक्षुषा ॥ विलोक्यसुमनाभूत्वातानुवाचहसन्निव ॥ ३९ ॥ नभेतव्यंनगंतव्यंदानवावारसातलम् ॥ रक्षयिष्यामिवोयाज्यान्मंत्रैरवितथैःकिल ॥४०॥ हितंसत्यंब्रवीम्यद्यशृणुध्वंतत्सुनिश्चयम् ॥ वचनंममधर्मज्ञाःश्रुतंयद्ब्रह्मणःपुरा ॥४१॥ अवश्यंभाविनोभावाःप्रभवंतिशुभाऽशुभाः ॥ दैवंनचाऽन्यथाकर्तुंक्षमःकोऽपिधरातले ॥४२॥ अद्यमंदबलायूयंकालयोगादसंशयम् ॥ देवैर्जिताःसकृच्चाऽपिपातालंप्रतिपत्स्यथ ॥४३॥ प्राप्तःपर्यायकालोवइतिब्रह्माऽभ्यभाषत ॥ भुक्तंराज्यंभवद्भिश्चपूर्णंसर्वसमृद्धिमत् ॥४४॥ युगानिदशपूर्णानिदेवानाक्रम्यमूर्धनि ॥ दैवयोगाच्चयुष्माभिर्भुक्तंत्रैलोक्यमूर्जितम् ॥ ४५ ॥ सावर्णिकेमनौराज्यंपुनस्तत्तुभविष्यति ॥ पौत्रस्त्रैलोक्यविजयीराज्यंप्राप्स्यतितेबलिः ॥४६॥ यदावामनरूपेणहृतंदेवेनविष्णुना ॥ तदैवचभवत्पौत्रःप्रोक्तोदेवेनजिष्णुना ॥४७॥ हृतंयेनबलेराज्यंदेववांछार्थसिद्धये ॥ त्वमिंद्रोभविताचाग्रेस्थितेसावर्णिकेमनौ ॥ ४८ ॥ भार्गवउवाच ॥ इत्युक्तोहरिणापौत्रस्तवप्रह्लादसांप्रतम् ॥ अदृश्यःसर्वभूतानांगुप्तश्चरतिभीतवत् ॥४९॥ एकदावासवेनासौबलिर्गर्दभरूपभाक् ॥ शून्येगृहेस्थितःकामंभयभीतःशतक्रतोः ॥५०॥ पृष्टश्चबहुधातेनवासवेनबलिस्तदा ॥ किमर्थंगार्दभंरूपंकृतवान्दैत्यपुंगव ॥५१॥ भोक्तात्वंसर्वलोकस्यदैत्यानांचप्रशासिता ॥ "नलज्जाखररूपेणतवराक्षससत्तम ॥" तस्यतद्वचनंश्रुत्वादैत्यराजोबलिस्तदा ॥५२॥ प्रोवाचवचनंशक्रंकोऽत्रशोकःशतक्रतो ॥ यथाविष्णुर्महातेजामत्स्यकच्छपतांगतः ॥५३॥ तथाऽहंखररूपेणसंस्थितःकालयोगतः ॥ यथात्वंकमलेलीनःसंस्थितोब्रह्महत्यया ॥५४॥ पीडितश्चतथाह्यद्यस्थितोऽहंखररूपधृक् ॥ दैवाधीनस्यकिंदुःखंकिंसुखंपाकशासन ॥ ५५ ॥ कालःकरोतिवैनूनंयदिच्छतियथातथा ॥ भार्गवउवाच ॥ इतितौबलिदेवेशौकृत्वासंविदमुत्तमाम् ॥ ५६ ॥ प्रबोधंप्रापतुःकामंयथास्थानंचजग्मतुः ॥ इत्येतत्तेसमाख्यातामयादैववलिष्ठता ॥ ५७ ॥ दैवाऽऽधीनंजगत्सर्वंसदेवासुरमानुषम् ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ छ ॥

पेणहरिणाऽपिपूर्वमुक्तमस्तीत्याह । यदेति ॥ हृतामिति ॥ राज्यमित्यर्थः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ पौत्रस्तवेति ॥ बलिरित्यर्थः ॥ इतिवामनवाक्यम् ॥ तवपौत्रोबलिःश्रुत्वाभीतवत्सर्वभूतानामदृश्यःसन्गुप्तश्चरतीत्यर्थः ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कन्धेचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अर्द्धश्लोकाऽधिकैरेकसप्ततिश्लोकवर्यकैः ॥ देवदानवयोर्युद्धशांतिर्देव्याकृतोच्यते ॥ १ ॥ युद्धेयुष्माभिःकृतेऽपिजयोनभविष्यति ॥ किन्तुपराजयएवेतिभार्गववाक्यंश्रुत्वाप्रह्लादोदैत्यानुवा चेत्याह । इतितस्येति ॥ १ ॥ २ ॥ दैवंकिमिति ॥ अनुकूलंप्रतिकूलंवेत्यर्थः ॥ ३ ॥ यत्त्वयोक्तंदैवंप्रतिकूलंवर्ततेजयोनभविष्यतीतितदेतद्भाषणंनिरुद्यमानांपौरुषहीनानांभवति पराक्रमव द्भिस्तुपौरुषमेवप्रधानतयामन्तव्यमदृष्टंतुक्ववावर्ततेकिंदृष्टंवर्ततेकेनवानिर्मितामिति केनदृष्टंनैवाऽदृष्टमस्तीतिभावः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ भवतअभवदित्यर्थः ॥ आगमशास्त्रस्यानित्य त्वादडागमाऽभावः ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ ११ ॥ शक्तिदर्शननायिकेइति ॥ शैवशाक्तसौरगाणेशवैष्णवनास्तिकमतप्रतिपादकानिषड्दर्शनानिसंति ॥ तत्रशक्तिदर्शनस्यनायिकातन्मतस्य मुख्यत्वेनप्रतिपाद्याश्रीभुवनेश्वरीदेवताऽस्तीतितदेतत्षड्दर्शनपूजायांस्पष्टं तदभिप्रायेणोच्यते । शक्तिदर्शननायिकेइति ॥ दशतत्त्वात्मिकेमातरिति ॥ शैवशाक्तसौरवैष्णवत्रैपुरादिमतभेदे नतत्त्वान्यनेकानिसंति ॥ तत्रशक्तिदर्शनमतेश्रीभुवनेश्वर्यादशतत्त्वानिसंति ॥ कचिन्नवतत्त्वान्यपि ॥ तदुक्तंशारदायाम् ॥ निवृत्त्याद्याःकलाःपश्चततोबिंदुःकलापुनः ॥ नादःशक्तिःसदा

व्यासउवाच ॥ इतितस्यवचःश्रुत्वाभार्गवस्यमहात्मनः ॥ प्रह्लादस्तुसुसंहृष्टोबभूवनृपनंदनः ॥ १ ॥ ज्ञात्वादैवंबलिष्ठंचप्रह्लादस्तानुवाचह ॥ कृतेऽपियु द्धेनजयोभविष्यतिकदाचन ॥२॥ तदातेजयिनःप्रोचुर्दानवामदगर्विताः ॥संग्रामस्तुप्रकर्तव्योदैवंकिंनविदामहे॥३॥निरुद्यमानांदैवंहिप्रधानमसुराऽधिप॥ केनदृष्टंक्ववादृष्टंकीदृशंकेननिर्मितम् ॥ ४ ॥ तस्माद्युद्धंकरिष्यामोबलमास्थायसांप्रतम् ॥ भवाग्रेदैत्यवर्यत्वंसर्वज्ञोऽसिमहामते ॥५॥ इत्युक्तस्तैस्तदारा जन्प्रह्लादःप्रबलारिहा॥सेनानीश्चतदाभूत्वादेवान्युद्धेसमाह्वयत् ॥६॥ तेऽपितत्रासुरान्दृष्ट्वासंग्रामेसमुपस्थितान्॥सर्वेसंभृतसंभारादेवास्तान्समयोधयन्॥ ॥७॥संग्रामस्तुतदाघोरःशक्रप्रह्लादयोर्भवत् ॥ पूर्णंवर्षशतंतत्रमुनीनांविस्मयावहः ॥८॥ वर्तमानेमहायुद्धेशुक्रेणप्रतिपालिताः ॥ जयमापुस्तदादैत्याःप्र ह्लादप्रमुखानृप॥९॥तदैवेंद्रोगुरोर्वाक्यात्सर्वदुःखविनाशिनीम्॥सस्मारमनसादेवींमुक्तिदांपरमांशिवाम्॥१०॥ इंद्रउवाच॥जयदेविमहामायेशूलधारिणिचां बिके ॥ शंखचक्रगदापद्मखड्गहस्तेऽभयप्रदे॥११॥नमस्तेभुवनेशानिशक्तिदर्शननायिके॥दशतत्त्वात्मिकेमातर्महाबिंदुस्वरूपिणि ॥१२॥ महाकुंडलिनी रूपेसच्चिदानंदरूपिणी ॥ प्राणाऽग्निहोत्रविद्येतेनमोदीपशिखात्मिके ॥१३॥ पंचकोशांतरगतेपुच्छब्रह्मस्वरूपिणि॥आनंदकलिकेमातःसर्वोपनिषदर्चिते॥ ॥१४॥मातःप्रसादसुमुखीभवहीनसत्त्वांस्त्रायस्वनोजननिदैत्यपराजितान्वै ॥ त्वंदेविनःशरणदाभुवनेप्रमाणाशक्ताऽसिदुःखशमनेऽखिलवीर्ययुक्ते॥१५॥

पूर्वःशिवश्चप्रकृतेर्विंदुरिति ॥ तत्त्वशब्देनसर्वप्रपंचस्ययत्रांतर्भावस्तत्तत्वमुच्यते ॥ तथाच तदभिप्रायेणोच्यते दशतत्त्वात्मिकेमातरिति ॥ महाबिन्दुस्वरूपिणि ॥ सितशोणबिन्दुयुगलमि श्रणाज्जायमानोमिश्रबिंदुर्महाबिंदुरितिकामकलारहस्येस्पष्टम् ॥ तद्व्याख्यायांचाऽस्माभिर्विशदीकृतं तदभिप्रायेणोच्यतेमहाबिंदुस्वरूपिणीति ॥ साम्यावस्थमायाविशिष्टंब्रह्ममहाबिंदुस्त त्स्वरूपिणी ॥ १२ ॥ प्राणाऽग्निहोत्रविद्येतइति ॥ प्राणाऽग्निहोत्रप्रपंचयागाख्यौद्वौयागौतयोर्द्वयोरपिदेवताभुवनेश्वरी ॥ तदेतत्तंत्रेषुस्पष्टं तदभिप्रायेणोच्यते प्राणाग्निहोत्रविद्येति ॥ तद्देवते त्यर्थः ॥ नमोदीपशिखात्मिकेइति ॥ दीपशिखावह्निशिखातदात्मिकेइत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिःतस्यमध्येवह्निशिखाअणीयोर्ध्वाव्यवस्थिता ॥ नीलतोयदमध्यस्थाविद्युल्लेखेवभास्वरेति॥१३॥ पुच्छब्रह्मस्वरूपिणीति ॥ ब्रह्मपुच्छंप्रतिष्ठेतिवाक्योक्ताऽऽनन्दमयकोशपुच्छभूतब्रह्मरूपिणीत्यर्थः ॥ सर्वोपनिषदर्चितेइति ॥ सर्वेवेदायत्पदमामनंतितपांसिसर्वाणीतिश्रुतेः ॥ १४ ॥ हीनसत्त्वान्हीनपराक्रमान् ॥ १५ ॥

दुःखान्वितेति ॥ अन्येयेनध्यायंतितेदुःखान्विताश्चतेअविगतशोकभयाश्चेतिकर्मधारयः ॥ तथाभवंति मोक्षार्थिनोयेध्यायंतीत्यनुषंगः ॥ १६ ॥ त्वंदेविविश्वेति ॥ आर्तिहरःप्रतापोयस्याः सत्त्वगुणंविनारक्षणाऽभावस्तमोगुणंविनासंहाराऽभावोमातुस्तुपुत्रविषयेसत्त्वगुणएवाऽस्तितवतुजगज्जनन्याजगतोरक्षणान्मारणाच्चोभयगुणवत्त्वमस्तीतितवैतादृशविलक्षणचरितंकोवेदनको पीत्यर्थः ॥ १७ ॥ माभून्मच्चरितंमंदबुद्धीनांविषयःसुबुद्धीनांतुविषयःस्यादितिचेत्तत्राऽह । ब्रह्माहरश्चेति ॥ एतेमहांतोऽपिनजानंतितर्हितदपेक्षयाऽधिकबुद्धिमंतःकेसंति ॥ तस्मादेतद्विषयेसर्वे

ध्यायंतियेऽपिसुखिनोनितरांभवंतिदुःखान्विताविगतशोकभयास्तथाऽन्ये ॥ मोक्षाऽर्थिनोविगतमानविमुक्तसंगाःसंसारवारिधिजलंप्रतरंतिसंतः ॥ १६ ॥ त्वंदेविविश्वजननिप्रथितप्रभावासंरक्षणार्थमुदिताऽर्तिहरप्रतापा ॥ संहर्तुमेतदखिलंकिलकालरूपाकोवेत्तितेंऽबचरितंननुमंदबुद्धिः ॥ १७ ॥ ब्रह्माहरश्च हरिदश्वरथोहरिश्चइंद्रोयमोऽथवरुणोऽग्निसमीरणौच ॥ ज्ञातुंक्षमानमुनयोऽपिमहानुभावायस्याःप्रभावमतुलंनिगमाऽऽगमाश्च ॥ १८ ॥ धन्यास्तएवत वभक्तिपरामहांतःसंसारदुःखरहिताःसुखसिंधुमग्नाः ॥ येभक्तिभावरहितानकदापिदुःखांभोधिंजनिक्षयतरंगमुमेतरंति ॥ १९ ॥ येवीज्यमानाःसितचा मरैश्चक्रीडंतिधन्याःशिबिकाधिरूढाः ॥ तैःपूजितात्वंकिलपूर्वदेहेनानोपहारैरितिचिंतयामि ॥ २० ॥ येपूज्यमानावरवारणस्थाविलासिनीवृंदविलास युक्ताः ॥ सामंतकैश्चोपनतैर्व्रजंतिमन्येहितैस्त्वंकिलपूजिताऽसि ॥ २१ ॥ व्यासउवाच ॥ एवंस्तुतामघवतादेवीविश्वेश्वरीतदा ॥ प्रादुर्बभूवतरसासिंहारू ढाचतुर्भुजा ॥ २२ ॥ शंखचक्रगदापद्मान्बिभ्रतीचारुलोचना ॥ रक्तांबरधरादेवीदिव्यमाल्यविभूषणा ॥ २३ ॥ तानुवाचसुरान्देवीप्रसन्नवदनागिरा ॥ भयंत्यजंतुभोदेवाःशंविधास्येकिलाऽधुना ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वासातदादेवीसिंहाऽऽरूढाऽतिसुंदरी ॥ जगामतरसातत्रयत्रदैत्यामदान्विताः ॥ २५ ॥ प्रह्ला दप्रमुखाःसर्वेदृष्ट्वादेवींपुरःस्थिताम् ॥ ऊचुःपरस्परंभीताःकिंकर्तव्यमितस्तदा ॥ २६ ॥ देवंनारायणंचाऽत्रसंप्राप्ताचंडिकाकिल ॥ महिषांतकरीनूनंचंडमुं डविनाशिनी ॥ २७ ॥ निहनिष्यतिनःसर्वानंबिकानाऽत्रसंशयः ॥ वक्रदृष्ट्याययापूर्वंनिहतौमधुकैटभौ ॥ २८ ॥ एवंचिंताऽऽतुरान्वीक्ष्यप्रह्लादस्तानु वाचह ॥ योद्धव्यंनाऽथगंतव्यंपलाय्यदानवोत्तमाः ॥ २९ ॥ नमुचिस्तानुवाचाऽथपलायनपरानिह ॥ हनिष्यतिजगन्मातारुषिताकिलहेतिभिः ॥ ३० ॥ तथाकुरुमहाभागयथादुःखंनजायते ॥ व्रजामोऽद्यैवपातालंतांस्तुत्वातदनुज्ञया ॥ ३१ ॥ प्रह्लादउवाच ॥ स्तौमिदेवींमहामायांसृष्टिस्थित्यंतकारिणीम् ॥ सर्वे षांजननींशक्तिंभक्तानामभयंकरीम् ॥ ३२ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वाविष्णुभक्तस्तुप्रह्लादःपरमार्थवित् ॥ तुष्टावजगतांधात्रींकृतांजलिपुटस्तदा ॥ ३३ ॥

एवमंदबुद्धय इत्यर्थः ॥ तथाचश्रुतिः यतोवाचोनिवर्ततइति ॥ १८ ॥ धन्याइति ॥ येभक्तिरहितास्ते जनिक्षयतरंगवंतंदुःखांभोधिं हेउमे नकदापितरंति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ नयोद्धव्यं किंतुपलाय्यगंतव्यमित्यन्वयः ॥ २९ ॥ ३० दैत्यान्प्रत्युक्त्वाप्रह्लादंप्रत्याह । महाभागेति ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

मालासर्पवदिति ॥ मालायांयथासर्पभ्रमस्तद्वच्चराचरंयस्यांभातितस्यैसर्वाधिष्ठानब्रह्मरूपायैर्ह्रींकारमूर्तयेश्रीभुवनेश्वर्यैनमोऽस्त्वित्यर्थः ॥ ३४ ॥ अन्येब्रह्मविष्ण्वादयः ॥ ३५ ॥ सर्वेषामिति ॥ देवादीनांदैत्यादीनांचेत्यर्थः ॥ तदास्वेनकृतेषुदैत्येषुकोभेदः ॥ भेदोनाऽपेक्षितइत्यर्थः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ नतथेति ॥ त्वयिसर्वसमुद्भवेसर्वकारणेन

मालासर्पवदाभातियस्यांसर्वंचराचरम् ॥ सर्वाधिष्ठानरूपायैतस्यैर्ह्रींमूर्तयेनमः ॥३४॥ त्वत्तःसर्वमिदंविश्वंस्थावरंजंगमंतथा ॥ अन्येनिमित्तमात्रास्तेकर्तारस्तवनिर्मिताः ॥३५॥ नमोदेविमहामायेसर्वेषांजननीस्मृता ॥ कोभेदस्तवदेवेषुदैत्येषुस्वकृतेषुच ॥ ३६ ॥ मातुःपुत्रेषुकोभेदोऽप्यशुभेषुशुभेषुच ॥ तथैवदेवेष्वस्मासुनकर्तव्यस्त्वयाऽधुना ॥ ३७ ॥ यादृशास्तादृशामातःसुतास्तेदानवाःकिल ॥ यतस्त्वंविश्वजननीपुराणेषुप्रकीर्तिता ॥३८॥ तेऽपिस्वार्थपरानूनंतथैववयमप्युत ॥ नांतरंदैत्यसुरयोर्भेदोऽयंमोहसंभवः ॥३९॥ धनदारादिभोगेषुवयंसक्तादिवानिशम् ॥ तथैवदेवादेवेशिकोभेदोऽसुरदेवयोः ॥ ॥ ४० ॥ तेपिकश्यपदायादावयंतत्संभवाःकिल ॥ कुतोविरोधसंभूतिर्जातामातस्तवाऽधुना ॥ ४१ ॥ नतथाविहितंमातस्त्वयिसर्वसमुद्भवे ॥ साम्यतैवत्वयास्थाप्यादेवेष्वस्मासुचैवहि ॥ ४२ ॥ गुणव्यतिकरात्सर्वेसमुत्पन्नाःसुराऽसुराः ॥ गुणान्विताभवेयुस्तेकथंदेहभृतोऽमराः ॥ ४३ ॥ कामःक्रोधश्चलोभश्चसर्वदेहेषुसंस्थिताः ॥ वर्ततेसर्वदातस्मात्कोऽविरोधीभवेज्जनः ॥ ४४ ॥ त्वयामिथोविरोधोऽयंकल्पितःकिलकौतुकात् ॥ मन्यामहेविभेदेननूनंयुद्धदिदृक्षया ॥४५॥ अन्यथाखलुभ्रातॄणांविरोधःकीदृशोऽनघे ॥ त्वंचेन्नेच्छसिचामुंडेवीक्षितुंकलहंकिल ॥४६॥ जानामिधर्मंधर्मज्ञेवेद्मिचाऽहंशतक्रतुम् ॥ तथाऽपिकलहोऽस्माकंभोगार्थंदेविसर्वदा ॥४७॥ एकःकोऽपिनशास्ताऽस्तिसंसारेत्वांविनांऽबिके ॥ स्पृहावतस्तुकःकर्तुंक्षमतेवचनंबुधः ॥४८॥ देवाऽसुरैर्यसिंधुर्मथितःसमयेक्वचित् ॥ विष्णुनाविहितोभेदःसुधारत्नच्छलेनवै ॥४९॥ त्वयाऽसौकल्पितःशौरिःपालकत्वेजगद्गुरुः ॥ तेनलक्ष्मीःस्वयंलोभाद्गृहीताऽमरसुंदरी ॥५०॥ ऐरावतस्तथेंद्रेणपारिजातोऽथकामधुक् ॥ उच्चैःश्रवाःसुरैःसर्वंगृहीतंवैष्णवेच्छया ॥५१॥ अनयंतादृशंकृत्वाजातादेवास्तुसाधवः ॥ "अन्यायिनःसुरानूनंपश्यत्वंधर्मलक्षणम् ॥" संस्थापिताःसुरानूनंविष्णुनाबहुमानिना ॥ ५२ ॥ नूनंदैत्याःपराभूवन्पश्यत्वंधर्मलक्षणम् ॥ क्वधर्मःकीदृशोधर्मःक्वकार्यंक्वचसाधुता ॥ ५३ ॥ कथयामिचकस्याऽग्रेसिद्धंमैमांसिकंमतम् ॥ तार्किकायुक्तिवादज्ञाविधिज्ञावेदवादकाः ॥ ५४ ॥ उक्ताः सकर्तृकंविश्वंविवदंतेजडात्मकाः ॥ कर्ताभवतिचेदस्मिन्संसारेविततेकिल ॥ ५५ ॥

तथाविरोधकर्तृत्वंविहितंशास्त्रेणेत्यर्थःतर्हिकिंतत्राऽऽह । साम्यतैवेति ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ कःअविरोधीतिच्छेदः ॥ तवगुणमहिमाएवाऽयंयद्विरोधकर्तृत्वमितिभावः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ संस्थापिताः ॥ स्वस्थानेष्विातिशेषः ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ मैमांसिकमिति ॥ निरीश्वरंमतमित्यर्थः ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

क्रोधेनाऽह । वेदेनैकमतिरिति ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ शप्तोगर्भगतोबालइति ॥ अयंभावः ॥ बृहस्पतिनाकनिष्ठबन्धोरानर्तस्यकामिनीभुक्ता ॥ चकाराज्ज्येष्ठबन्धोरुतथ्यस्यका
मिनीममतानाम्नीगर्भवतीबलाद्भुक्ता ॥ तत्रयदातांबलान्मैथुनार्थंजग्राह तदागर्भस्थबालउवाचाऽत्रस्थलमतिसंकुचितंद्वितीयोगर्भोनस्थास्यति ततोमैथुनंमाकुर्विंतितदगणयित्वातथैवमै
थुनंकृतवांस्तद्वीर्यंगर्भस्थबालःपदाघातेनबहिश्चिक्षेप ॥ ततःक्रुद्धोबृहस्पतिस्त्वमंधोभवेतिगर्भस्थबालकंशशापेतिभारतेइयंकथाप्रसिद्धा ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

विरोधःकीदृशस्तत्रचैककर्मणिवैमिथः ॥ वेदेनैकमतिःकस्माच्छास्त्रेष्वपितथापुनः ॥५६॥ नैकवाक्यंवचस्तेषामपिवेदविदांपुनः ॥ यतःस्वार्थपरंसर्वंजग
त्स्थावरजंगमम् ॥ ५७ ॥ निःस्पृहःकोऽपिसंसारेनभवेन्नभविष्यति ॥ शशिनाऽथगुरोर्भार्याहृताज्ञात्वाबलादपि ॥ ५८ ॥ गौतमस्यतथेंद्रेणजानताधर्म
निश्चयम् ॥ गुरुणाऽनुजभार्याचभुक्तागर्भवतीबलात् ॥ ५९ ॥ शप्तोगर्भगतोबालःकृतश्चांधस्तथापुनः ॥ विष्णुनाचशिरश्छिन्नंराहोश्चक्रेणवैबलात् ॥
॥ ६० ॥ अपराधंविनाकामंतदासत्त्ववतांविके ॥ पौत्रोधर्मवतांशूरःसत्यव्रतपरायणः ॥ ६१ ॥ यज्वादानपतिःशांतःसर्वज्ञःसर्वपूजकः ॥ कृत्वाऽथवाम
नरूपंहरिणाछलवेदिना ॥ ६२ ॥ वंचितोऽसौबलिःसर्वंहृतंराज्यंपुराकिल ॥ तथाऽपिदेवान्धर्मस्थान्प्रवदंतिमनीषिणः ॥ ६३ ॥ वदंतिचाटुवादांश्चधर्म
वादान्जयंगताः ॥ एवंज्ञात्वाजगन्मातर्यथेच्छसितथाकुरु ॥ ६४ ॥ शरणादानवाःसर्वेजहिवारक्षवापुनः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ सर्वेगच्छतपातालंतत्रवासंय
थेप्सितम् ॥ ६५ ॥ कुरुध्वंदानवाःसर्वेनिर्भयागतमन्यवः ॥ कालःप्रतीक्ष्योयुष्माभिःकारणंसशुभेऽशुभे ॥ ६६ ॥ सुनिर्वेदपराणांहिसुखंसर्वत्रसर्वदा ॥
त्रैलोक्यस्यचराज्येऽपिनसुखंलोभचेतसाम् ॥ ६७ ॥ कृतेऽपिनसुखंपूर्णंसस्पृहाणांफलैरपि ॥ तस्मात्त्यक्त्वामहीमेतांप्रयांत्वद्यमहीतलम् ॥ ६८ ॥
ममाऽऽज्ञांपुरतःकृत्वासर्वेविगतकल्मषाः ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंदेव्यास्तथेत्युक्त्वारसातलम् ॥६९॥ प्रणम्यदानवाःसर्वेगताःशक्त्याऽभिरक्षि
ताः ॥ अंतर्दधेततोदेवीदेवाःस्वभुवनंगताः ॥ ७० ॥ त्यक्त्वावैरंस्थिताःसर्वेतेतदादेवदानवाः ॥ एतदाख्यानमखिलंयःशृणोतिवदत्यथ ॥ ७१ ॥ सर्वदुः
खविनिर्मुक्तःप्रयातिपदमुत्तमम् ॥ ॥ इति श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कन्धेपञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ भृगुशापान्मुनि
श्रेष्ठहरेरद्भुतकर्मणः ॥ अवताराःकथंजाताःकस्मिन्मन्वन्तरेविभो ॥ १ ॥ विस्तराद्वदधर्मज्ञअवतारकथांहरेः ॥ पापनाशकरींब्रह्मञ्छ्रुतांसर्वसुखावहाम् ॥
॥ २ ॥ व्यासउवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिअवतारान्हरेर्यथा ॥ यस्मिन्मन्वन्तरेजातायुगेयस्मिन्नराधिप ॥ ३ ॥

॥ ६६ ॥ ६७ ॥ कृतेऽपिकृतयुगेऽपिसस्पृहाणांनराणांफलैःप्राप्तैरपिनसुखमित्यन्वयः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेपंचदशोऽध्यायः
॥ १५ ॥ ॥ सप्तविंशतिभिःश्लोकैःपरांबायाःपरेच्छया ॥ हरेर्नानाऽवतारास्तुजायन्तइतिकथ्यते ॥ १ ॥ भृगुशापंसोपस्करंश्रुत्वाऽनन्तरंतच्छापेनविष्णोरवताराःकस्मिन्कस्मिन्युगेक
तिजाताइतिपृच्छति । भृगुशापादिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

॥ ४ ॥ चाक्षुषेमनुसंभवेचाक्षुषमन्वन्तरे ॥ ५ ॥ अथेति ॥ द्वितीयेयुगेवैवस्वतेमन्वन्तरे इत्यर्थः ॥ अत्रेःपुत्रत्वं हरिरगमत्सदत्तात्रेयाऽवतारइत्यर्थः ॥ ६ ॥ अत्रेर्भार्यययावृताःप्रार्थिताः ॥ ७ ॥ तदेवाऽऽह अनुसूयेति ॥ ८ ॥ ९ ॥ द्विधारूपोमनुष्यसिंहात्मकः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ एतेसर्वेऽप्यवताराःश्रीभगवतीच्छयैवजायंते तदधीनैवैतेषांचेष्टेत्याह । भवंतीति ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ यस्यामायारूपायाउपाधितस्त्रिधाब्रह्मविष्णुरुद्रभेदेनसात्त्विकराजसतामसभेदेनवाभातिपरमात्मा सामा

येनरूपेणयत्कार्यंकृतंनारायणेनवै ॥ तत्सर्वंनृपवक्ष्यामिसंक्षेपेणतवाऽधुना ॥ ४ ॥ धर्मस्यैवाऽवतारोऽभूच्चाक्षुषेमनुसंभवे ॥ नरनारायणौधर्मपुत्रौख्यातौमहीतले ॥ ५ ॥ अथवैवस्वताख्येऽस्मिन्द्वितीयेतुयुगेपुनः ॥ दत्तात्रेयोऽवतारोऽत्रेःपुत्रत्वमगमद्धरिः ॥ ६ ॥ ब्रह्माविष्णुस्तथारुद्रस्त्रयोऽमीदेवसत्तमाः ॥ पुत्रत्वमगमन्देवास्तस्याऽत्रेर्भार्यययावृताः ॥ ७ ॥ अनसूयाऽत्रिपत्नीचसतीनामुत्तमासती ॥ ययासंप्रार्थितादेवाःपुत्रत्वमगमंस्त्रयः ॥ ८ ॥ ब्रह्माऽभूत्सोमरूपस्तुदत्तात्रेयोहरिःस्वयम् ॥ दुर्वासारुद्ररूपोऽसौपुत्रत्वंतेप्रपेदिरे ॥ ९ ॥ नृसिंहस्याऽवतारस्तुदेवकार्यार्थसिद्धये ॥ चतुर्थेतुयुगेजातोद्विधारूपोमनोहरः ॥ ॥ १० ॥ हिरण्यकशिपोःसम्यग्वधायभगवान्हरिः ॥ चक्रेरूपंनारसिंहंदेवानांविस्मयप्रदम् ॥ ११ ॥ बलेर्नियमनार्थायश्रेष्ठेत्रेतायुगेतथा ॥ चकाररूपंभगवान्वामनंकश्यपान्मुनेः ॥ १२ ॥ छलयित्वामखेभूपंराज्यंतस्यजहारह ॥ पातालेस्थापयामासबलिंवामनरूपधृक् ॥ १३ ॥ युगेचैकोनविंशेऽथत्रेताख्येभगवान्हरिः ॥ जमदग्निसुतोजातोरामोनाममहाबलः ॥ १४ ॥ क्षत्रियांतकरःश्रीमान्सत्यवादीजितेंद्रियः ॥ दत्तवान्मेदिनींकृत्स्नांकश्यपायमहात्मने ॥ १५ ॥ योवैपरशुरामाख्योहरेरद्भुतकर्मणः ॥ अवतारस्तुराजेंद्रकथितःपापनाशनः ॥ १६ ॥ त्रेतायुगेरघोर्वंशेरामोदशरथात्मजः ॥ नरनारायणांशौद्वौजातौभुविमहाबलौ ॥ १७ ॥ अष्टाविंशेयुगेशस्तौद्वापरेऽर्जुनशौरिणौ ॥ धराभाराऽवतारार्थंजातौकृष्णाऽर्जुनौभुवि ॥ १८ ॥ कृतवंतौमहायुद्धंकुरुक्षेत्रेऽतिदारुणम् ॥ एवंयुगेयुगेराजन्नवताराहरेःकिल ॥ १९ ॥ भवंतिबहवःकामंप्रकृतेरनुरूपतः ॥ प्रकृतेरखिलंसर्वंवशमेतज्जगत्त्रयम् ॥ २० ॥ यथेच्छतितथैवेयंभ्रामयत्यनिशंजगत् ॥ पुरुषस्यप्रियार्थंसारचयत्यखिलंजगत् ॥ २१ ॥ सृष्ट्वापुराहिभगवाञ्जगदेतच्चराचरम् ॥ सर्वादिःसर्वगश्चाऽसौदुर्ज्ञेयःपरमोऽव्ययः ॥ ॥ २२ ॥ निरालंबोनिराकारोनिःस्पृहश्चपरात्परः ॥ उपाधितस्त्रिधाभातियस्याःसाप्रकृतिःपरा ॥ २३ ॥ उत्पत्तिकालयोगात्साभिन्नाभातिशिवातदा ॥ साविश्वंकुरुतेकामंसापालयतिकामदा ॥ २४ ॥ कल्पान्तेसंहरत्येवत्रिरूपाविश्वमोहिनी ॥ तयायुक्तोऽसृजद्ब्रह्माविष्णुःपातितयाऽन्वितः ॥ २५ ॥ रुद्रःसंहरतेकामंतयासंमिलितःशिवः ॥ साचैवोत्पाद्यकाकुत्स्थंपुरावैनृपसत्तमम् ॥ २६ ॥

याप्रकृतिशब्दवाच्येत्यर्थः ॥ २३ ॥ ननुसाकिंब्रह्मणोभिन्नानेत्याह । उत्पत्तीति ॥ उत्पत्तिकालेयदासाबहिर्मुखतांप्रयाति तदासाभिन्नाभाति ॥ अन्तर्मुखातुब्रह्माऽभिन्नैववर्ततइतिभावः ॥ साविश्वमिति ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥

एवंपूर्वोक्तप्रकारेण ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलके चतुर्थस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ पंचाधिकैश्चपंचाशत्पद्यैरथसुरांगनाः ॥ नारायणाश्रमेप्राप्ताः कथातासामिहोच्यते ॥१॥
एतावत्पर्यंतंप्रासंगिकींकथांसमाप्यप्रकृतांनारायणाश्रमेप्राप्तानांवारांगनानांकथांपृच्छति । वारांगनाइति । वारांगनाभिःस्मरातुराभिःप्रार्थितोनारायणस्तावारांगनाः शप्तुंप्रवृत्तोनरेण निवारितइतिपूर्वमुक्तंतदनंतरंनारायणःकिंकृतवानितितद्ब्रूहीतिसमुदायार्थः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ आवाभ्यांनरनारायणाभ्याम् ॥ ९ ॥ १० ॥ शृंगारेऽस्मि

कुत्रचित्स्थापयामासदानवानांजयायच ॥ एवमस्मिंश्चसंसारेसुखदुःखान्विताःकिल ॥ २७ ॥ भवंतिप्राणिनःसर्वैविधितंत्रानियंत्रिताः ॥ ॥ इतिश्रीदेवी भागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेषोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ छ ॥ ॥ जनमेजयउवाच ॥ वारांगनास्त्वयाख्यातानरनारायणाऽऽश्रमे ॥ एकंनारायणंशांतं कामयानाःस्मरातुराः ॥ १ ॥ शप्तुकामस्तदाजातोमुनिर्नारायणश्चताः ॥ निवारितोनरेणाऽथभ्रात्राधर्मविदानृप ॥ २ ॥ किंकृतंमुनिनातेनव्यसनेसमुप स्थिते ॥ ताभिःसंकल्पितेनाऽर्थकामार्थाभिर्भृशंमने ॥ ३ ॥ शक्रेणोत्पादिताभिश्चबहुप्रार्थनयापुनः ॥ याचितेनविवाहार्थेकिंकृतंतेनजिष्णुना ॥ ४ ॥ इत्येतच्छ्रोतुमिच्छामिचरितंतस्यमोक्षदम् ॥ नारायणस्यमेब्रूहिविस्तरेणपितामह ॥५॥ व्यासउवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामियथातस्यमहात्मनः ॥ धर्म पुत्रस्यधर्मज्ञविस्तरेणवदामिते ॥ ६ ॥ शप्तुकामस्तुसंदृष्टोनरेणाऽथयदाहरिः ॥ वारितोऽसौसमाश्वास्यमुनिर्नारायणस्तदा ॥ ७ ॥ शांतकोपस्तदोवाच तास्तपस्वीमहामुनिः ॥ स्मितपूर्वमिदंवाक्यंमधुरंधर्मनंदनः ॥ ८ ॥ अस्मिञ्जन्मनिचावंग्यःकृतसंकल्पवानहम् ॥ आवाभ्यांचनकर्तव्यःसर्वथादारसं ग्रहः ॥ ९ ॥ तस्माद्गच्छंतुत्रिदिवंकृपांकृत्वाममोपरि ॥ धर्मज्ञानप्रकुर्वंतिव्रतभंगंपरस्यवै ॥ १० ॥ शृंगारेऽस्मिन्रसेनूनंस्थायीभावोरतिःस्मृतः ॥ कथं करोमिसंबंधंतदभावेसुलोचनाः ॥ ११ ॥ कारणेनविनाकार्यंनभवेदितिनिश्चयः ॥ कविभिःकथितंशास्त्रेस्थायीभावोरसःकिल ॥ १२ ॥ धन्यःसुचारु सर्वांगःसभाग्योऽहंधरातले ॥ प्रीतिपात्रंयतोजातोभवतीनामकृत्रिमम् ॥ १३ ॥ भवतीभिःकृपांकृत्वारक्षणीयंव्रतंमम ॥ भविष्यामिमहाभागाःपतिर प्यन्यजन्मनि ॥ १४ ॥ अष्टाविंशेविशालाक्ष्योद्वापरेऽस्मिन्धरातले ॥ देवानांकार्यसिद्ध्यर्थंप्रभविष्यामिसर्वथा ॥ १५ ॥ तदाभवत्योमद्दाराःप्राप्यज न्मपृथक्पृथक् ॥ भूपतीनांसुताभूत्वापत्नीभावंगमिष्यथ ॥१६॥ इत्याश्वास्यहरिस्तास्तुप्रतिश्रुत्यपरिग्रहम् ॥ व्यसर्जयत्सभगवाञ्जगुश्चविगतज्वराः ॥ ॥ १७ ॥ एवंविसर्जितास्तेनगताःस्वर्गंतदांगनाः ॥ शक्रायकथयामासुःकारणंसकलंपुनः ॥ १८ ॥ आश्रुत्यमघवांस्ताभ्योवृत्तांतंतस्यविस्तरात् ॥ तुष्टावतंमहात्मानंनारीर्दृष्ट्वातथोर्वशीः ॥ १९ ॥

न्निति ॥ अस्मिञ्छृंगाररसेस्थायीभावोरसस्तुरतिरेव ॥ साचमयाब्रह्मचर्यव्रतधारणेनत्यक्ता ॥ ततोभवतीनां संबंधंकथंकरोमिकरिष्येइत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ उर्वशीरितिबहुवचनेनउर्वशीसदृशत्वात्पंचाशदधिकषोडशसहस्रपरिमितास्तासांपरिचर्यार्थंयाउत्पादिताःपूर्वमुक्तास्तागृह्यंते ॥ तथाचनारायणेनोत्पादितस्त्रीभिः सहोर्वशीस्वर्गंप्रतिप्रेषितेतिभावः ॥ १९ ॥

॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ अनार्येऽश्रेष्ठे ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ चौराणांनहतःकथमिति ॥ एवंतादृशसामर्थ्यवतांचौराणांभारःकथं

इंद्रउवाच ॥ अहोधैर्यंमुनेःकामंतथैवचतपोबलम् ॥ येनोर्वश्यःस्वतपसाताहृग्रूपाःप्रकल्पिताः ॥ २० ॥ इतिस्तुत्वाप्रसन्नात्माबभूवसुरराट्ततः ॥ नारा
यणोऽपिधर्मात्मातपस्यभिरतोऽभवत् ॥ २१ ॥ इत्येतत्सर्वमाख्यातंमुनेर्वृत्तांतमद्भुतम् ॥ नारायणस्यसकलंनरस्यचमहामुने ॥ २२ ॥ तौहिकृष्णाऽर्जु
नौवीरौभूभारहरणायच ॥ जातौतौभरतश्रेष्ठभृगोःशापवशादिह ॥ २३ ॥ राजोवाच ॥ कृष्णाऽवतारचरितंविस्तरेणवदस्वमे ॥ संदेहोममचित्तेऽस्तितं
निवारयमानद ॥ २४ ॥ ययोःपुत्रत्वमापन्नौहर्यनंतौमहाबलौ ॥ देवकीवसुदेवौतौदुःखभाजौकथंमुने ॥ २५ ॥ कंसेननिगडेबद्धौपीडितौबहुवत्सरान् ॥
ययोःपुत्रोहरिःसाक्षात्तपसातोषितोऽभवत् ॥ २६ ॥ जातोऽसौमथुरायांतुगोकुलेसकथंगतः ॥ कंसंहत्वाद्वारवत्यांनिवासंकृतवान्कथम् ॥२७॥ पित्र्यादिसे
वितंदेशंसमृद्धंपावनंकिल ॥ त्यक्त्वादेशांतरेऽनार्येगतवान्सकथंहरिः ॥ २८ ॥ कुलंचद्विजशापेनकथमुत्सादितंहरेः ॥ भाराऽवतारणंकृत्वावासुदेवः
सनातनः ॥ २९ ॥ देहंमुमोचतरसाजगामचदिवंहरिः ॥ पापिष्ठानांचभारेणव्याकुलाऽभूच्चमेदिनी ॥ ३० ॥ तेहतावासुदेवेनपार्थेनामितकर्मणा ॥ लुंठि
तायैर्हरेःपत्न्यस्तेकथंननिपातिताः ॥ ३१ ॥ भीष्मोद्रोणस्तथाकर्णोबाह्लीकोप्यथपार्थिवः ॥ वैराटोऽथविकर्णश्चधृष्टद्युम्नश्चपार्थिवः ॥ ३२ ॥ सोमदत्ता
दयःसर्वेनिहताःसमरेनृप ॥ तेषामुत्तारितोभारश्चौराणांनहतःकथम् ॥ ३३ ॥ कृष्णपत्न्यःकथंदुःखंप्राप्ताःप्रांतेपतिव्रताः ॥ संदेहोऽयंमुनिश्रेष्ठचित्तेमेप
रिवर्तते ॥३४॥ वसुदेवस्तुधर्मात्मापुत्रदुःखेनतापितः ॥ त्यक्त्वान्सकथंप्राणानपमृत्युंजगामह ॥ ३५ ॥ पांडवाधर्मसंयुक्ताःकृष्णेचनिरताःसदा ॥ तेकथं
दुःखभोक्तारोह्यभवन्मुनिसत्तम ॥३६॥ द्रौपदीचमहाभागाकथंदुःखस्यभागिनी ॥ वेदीमध्याच्चसंजातालक्ष्म्यंशसंभवाकिल ॥३७॥ सभायांचसमानी
तारजोदोषसमन्विता ॥ बालादुःशासनेनाऽथकेशग्रहणकर्शिता ॥ ३८ ॥ पीडितासिंधुराज्ञाऽथवनमध्यगतासती ॥ तथैवकीचकेनाऽपिपीडितारुदती
भृशम् ॥ ३९ ॥ पुत्राःपंचैवतस्यास्तुनिहताद्रौणिनागृहे ॥ सुभद्रायाःसुतोयुद्धेबालएवनिपातितः ॥ ४० ॥ तथाचदेवकीपुत्राःषट्कंसेननिषूदिताः ॥
समर्थेनाऽपिहरिणादैवंनकृतमन्यथा ॥ ४१ ॥ यादवानांतथाशापःप्रभासेनिधनंपुनः ॥ कुलक्षयस्तथातीव्रस्तत्पत्नीनांचलुंठनम् ॥ ४२ ॥ विष्णुनाचे
श्वरेणापिसाक्षान्नारायणेनच ॥ उग्रसेनस्यसेवावैदासवत्सततंकृता ॥ ४३ ॥ संदेहोऽयंमहाभागतत्रनारायणेमुनौ ॥ सर्वजंतुसमानत्वंव्यवहारेनिरंतरम्
॥ ४४ ॥ हर्षशोकादयोभावाःसर्वेषांसदृशाःकथम् ॥ ईश्वरस्यहरेर्जाताकथमप्यन्यथागतिः ॥ ४५ ॥

नहतः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ समर्थेनेश्वरेणहरिणैतेषांदैवमन्यथाकथंनकृतं नहीश्वरस्यकिंचिद्दुर्घटमस्तीतिभावः ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥
नरनारायणेपरमेश्वरेमुनौसर्वजंतुसमानत्वंसर्वजीवसमानत्वंकथमितिसंदेहः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतातिलकेचतुर्थस्कन्धेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ छ ॥ षष्टिश्लोकैर्दुष्टराजभराक्रांता
तुमेदिनी ॥ ब्रह्माणंशरणंगत्वास्वदुःखंसान्यवेदयत् ॥ १ ॥ कृष्णावतारंवर्णयेतिराजवाक्यंश्रुत्वाव्यासआह । शृणुराजन्निति ॥ तत्रकृष्णावतारस्यकारणंनान्यदस्ति किंतुश्रीसच्चिदानन्द

तस्माद्विस्तरतोब्रूहिकृष्णस्यचरितंमहत् ॥ अलौकिकेनहरिणाकृतंकर्ममहीतले ॥४६॥ हताआयुःक्षयेदैत्याःक्लेशेनमहतापुनः ॥ कैश्वर्यशक्तिःप्रथिताहरि
णामुनिसत्तम ॥४७॥ रुक्मिणीहरणेनूनंगृहीत्वाऽथपलायनम् ॥ कृतंहिवासुदेवेनचौरवच्चारितंतदा ॥ ४८ ॥ मथुरामंडलंत्यक्त्वासमृद्धंकुलसंमतम् ॥ जरा
संधभयात्तेनद्वारकागमनंकृतम् ॥ ४९ ॥ तदाकेनाऽपिनज्ञातोभगवान्हरिरीश्वरः ॥ किंचित्प्रब्रूहिमेब्रह्मन्कारणंव्रजगोपनम् ॥ ५० ॥ एतेचान्येचबहवः
संदेहावासवीसुत ॥ नाशयाऽद्यमहाभागसर्वज्ञोऽसिद्विजोत्तम ॥५१॥ गोप्यस्तथैकःसंदेहोहृदयान्ननिवर्तते ॥ पांचाल्याःपंचभर्तृत्वंलोकेकिंनजुगुप्सितम् ॥
॥५२॥ सदाचारंप्रमाणंहिप्रवदंतिमनीषिणः ॥ पशुधर्मःकथंतैस्तुसमर्थैरपिसंश्रितः ॥५३॥ भीष्मेणापिकृतंकिंवादेवरूपेणभूतले ॥ गोलकौतौसमुत्पाद्य
यत्तुवंशस्यरक्षणम् ॥५४॥ धिग्धर्मनिर्णयःकामंमुनिभिःपरिदर्शितः ॥ येनकेनाप्युपायेनपुत्रोत्पादनलक्षणः ॥५५॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थ
स्कंधेसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ व्यासउवाच ॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामिकृष्णस्यचरितंमहत् ॥ अवतारकारणंचैवदेव्याश्चरितमद्भुतम् ॥ १ ॥ धरैकदाभरा
क्रांतारुदतीचातिकर्शिता ॥ गोरूपधारिणीदीनाभीताऽगच्छत्रिविष्टपम् ॥ २ ॥ पृष्टाशक्रेणकिंतेऽद्यवर्ततेभयमित्यथ ॥ केनवैपीडिताऽसित्वंकिंतेदुःखंवसुं
धरे ॥३॥ तच्छ्रुत्वेलातदोवाचशृणुदेवेशमेऽखिलम् ॥ दुःखंपृच्छासियत्त्वंमेभाराक्रांताऽस्मिमानद ॥४॥ जरासंधोमहापापीमागधेषुपतिर्मम ॥ शिशुपाल
स्तथाचैद्यःकाशिराजःप्रतापवान् ॥५॥ रुक्मीचबलवान्कंसोनरकश्चमहाबलः ॥ शाल्वःसौभपतिःक्रूरःकेशीधेनुकवत्सकौ ॥६॥ सर्वधर्मविहीनाश्चपरस्पर
विरोधिनः ॥ पापाचारामदोन्मत्ताःकालरूपाश्चपार्थिवाः ॥७॥ तैरहंपीडिताशक्रभाराक्रांताऽक्षमाविभो ॥ किंकरोमिक्वगच्छामिचिंतामेमहतीस्थिता ॥८॥
पीडिताऽहंवराहेणविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ शक्रजानीहिहरिणादुःखाद्दुःखतरंगता ॥९॥ यतोऽहंदुष्टदैत्येनकश्यपस्याऽत्मजेनवै ॥ हृताऽहंहिरण्याक्षेणमग्नात
स्मिन्महार्णवे ॥१०॥ तदासूकररूपेणविष्णुनानिहतोऽप्यसौ ॥ उद्धृताऽहंवराहेणस्थापिताहिस्थिराकृता ॥११॥ नोचेद्रसातलेस्वस्थास्थितास्यांसुखशायि
नी ॥ नशक्ताऽस्म्यद्यदेवेशभारंवोढुंदुरात्मनाम् ॥१२॥ अग्रेदुष्टःसमायातिह्यष्टाविंशस्तथाकलिः ॥ तदाऽहंपीडिताशक्रगंताऽस्म्याऽऽशुरसातलम् ॥१३॥

रूपिण्याःसकलजगन्नियंत्र्याःसृष्ट्यादिपञ्चकृत्यविधायिन्याःसकलांतर्यामिन्याभगवत्यालीलयैवजगत्स्रष्टुंप्रवृत्तायाःप्रेरणैवकारणमित्यभिप्रायेणैवाऽऽह । अवतारकारणंचेति ॥ देव्याश्चरितं
प्रेरणरूपम् ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ इलापृथ्वी ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ पीडिताऽहंवराहेणेति ॥ यदिव्वराहेणाऽहंजलान्नोद्धृतास्यांतदाकिमित्येतादृशंदुःखंममभवेत्तस्मात्तेनैवाऽहंपी
डितेत्यर्थः ॥ ९ ॥ तदेवाऽह । यतोऽहमिति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥

॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ हेभूर्हेधरणि ॥ १८ ॥ इतिब्रह्मवाक्यंश्रुत्वाधरोवाच । कलिरायातीति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ तथेतिइन्द्रवदित्यर्थः ॥ २२ ॥ २३ ॥- सुरश्रेष्ठेतींद्रंप्र तिब्रह्मणोवाक्यम् ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ भूतपूर्वमिति ॥ पूर्वभूतमित्यर्थः ॥ २७ ॥ कोनवेत्ति कोऽपिनवेत्तीत्यर्थः ॥ २८ ॥ २९ ॥ कारणंप्रपच्छेत्यन्वयः ॥ ३० ॥ तेत्वयेत्यर्थः

तस्मात्त्वंदेवदेवेशदुःखरूपार्णवस्यच ॥ पारदोभवभारंमेहरपादौनमामिते ॥ १४ ॥ इंद्रउवाच ॥ इलेकिंतेकरोम्यद्यब्रह्माणंशरणंव्रज ॥ अहंतत्राऽऽगमिष्यामिसतेदुःखंहरिष्यति ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वात्वरितापृथ्वीब्रह्मलोकंगतातदा ॥ शक्रोऽपिपृष्ठतःप्राप्तःसर्वदेवपुरःसरः ॥ १६ ॥ सुरभीमागतांतत्रदृष्ट्वोवाचप्रजापतिः ॥ महींज्ञात्वामहाराजध्यानेनसमुपस्थिताम् ॥ १७ ॥ कस्माद्रुदसिकल्याणिकिंतेदुःखंवदाऽधुना ॥ पीडिताऽसिचकेनत्वंपापाचारेणभूर्वद ॥ ॥ १८ ॥ धरोवाच ॥ कलिरायातिदुष्टोऽयंबिभेमितद्भयादहम् ॥ पापाचाराःप्रजास्तत्रभविष्यंतिजगत्पते ॥ १९ ॥ राजानश्चदुराचाराःपरस्परविरोधिनः ॥ चौरकर्मरताःसर्वेराक्षसाःपूर्णवैरिणः ॥ २० ॥ तान्हत्वानृपतीन्भारंहरमेऽद्यपितामह ॥ पीडिताऽस्मिमहाराजसैन्यभारेणभूभृताम् ॥ २१ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ नाऽहंशक्तस्तथादेविभारावतरणेतव ॥ गच्छावःसदनंविष्णोर्देवदेवस्यचक्रिणः ॥ २२ ॥ सतेभारापनोदंवैकरिष्यतिजनार्दनः ॥ पूर्वंमयापितेकार्यंचिंतितंसुविचार्यच ॥ २३ ॥ तत्रगच्छसुरश्रेष्ठयत्रदेवोजनार्दनः ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वावेदकर्ताऽसौपुरस्कृत्यसुरांश्चगाम् ॥ २४ ॥ जगामविष्णुसदनंहंसारूढश्चतुर्मुखः ॥ तुष्टाववेदवाक्यैश्चभक्तिप्रवणमानसः ॥ २५ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ सहस्रशीर्षात्वमसिसहस्राक्षःसहस्रपात् ॥ त्वंवेदपुरुषःपूर्वंदेवदेवःसनातनः ॥ २६ ॥ भूतपूर्वंभविष्यच्चवर्तमानंचयद्विभो ॥ अमरत्वंत्वयादत्तमस्माकंचरमापते ॥ २७ ॥ एतावान्महिमातेऽस्तिकोनवेत्तिजगत्त्रये ॥ त्वंकर्ताऽप्यविताहंतात्वंसर्वगतिरीश्वरः ॥ २८ ॥ व्यासउवाच ॥ इतीडितःप्रभुर्विष्णुःप्रसन्नोगरुडध्वजः ॥ दर्शनंचददौतेभ्योब्रह्मादिभ्योऽमलाशयः ॥ २९ ॥ पप्रच्छस्वागतंदेवान्प्रसन्नवदनोहरिः ॥ ततस्त्वागमनेतेषांकारणंचसविस्तरम् ॥ ३० ॥ तमुवाचाब्जजोनत्वाधरादुःखंचसंस्मरम् ॥ भाराऽवतरणंविष्णोकर्तव्यंतेजनार्दन ॥ ३१ ॥ भुविधृत्वाऽवतारंत्वंद्वापरान्तेसमागते ॥ हत्वादुष्टान्नृपानुर्व्याहरभारंदयानिधे ॥ ३२ ॥ विष्णुरुवाच ॥ नाऽहंस्वतंत्रएवाऽत्रनब्रह्मानशिवस्तथा ॥ नेंद्रोऽग्निर्नयमस्त्वष्टानसूर्योवरुणस्तथा ॥ ३३ ॥ योगमायावशेसर्वमिदंस्थावरजंगमम् ॥ ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतंग्रथितंगुणसूत्रतः ॥ ॥ ३४ ॥ यथासास्वेच्छयापूर्वंकर्तुमिच्छतिसुव्रत ॥ तथाकरोतिसुहितावयंसर्वेऽपितद्वशाः ॥ ३५ ॥ यद्यहंस्यांस्वतंत्रोवैचिंतयंतुधियाकिल ॥ कुतोऽभवंमत्स्यवपुःकच्छपोवामहार्णवे ॥ ३६ ॥ तिर्यग्योनिषुकोभोगःकाकीर्तिःकिंसुखंपुनः ॥ किंपुण्यंकिंफलंतत्रक्षुद्रयोनिगतस्यमे ॥ ३७ ॥

॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ योगमायेति ॥ गुणत्रयजनकसाम्यावस्थामायांऽतर्मुखायोगमायेत्युच्यते ॥ ३४ ॥३५॥ यद्यहमिति । नहिस्वतन्त्रःकश्चित्स्वेच्छयादुःखांभोधौनिमज्जति ॥३६॥ ननुभोगाद्यर्थंत्वमवतारंगृहीतवानितिचेत्तत्राऽऽह । तिर्यग्योनिष्विति ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ क्षतजैरुधिरैः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ आखेटकं मृगहननादिरूपम् ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ददात्येवमिति ॥ दैवमित्यनुषंगः ॥ दैवंवि
धिर्ददातीत्यर्थः ॥५०॥५१॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ एवंरामावतारेइति ॥ इयंकथारामायणादिषुप्रसिद्धाऽस्तीतिनविविच्यदर्शिता ॥५८॥५९॥ नह्येतादर्शीविडंब

कोलेवाऽथनृसिंहोवावामनोवाऽभवंकुतः ॥ जमदग्निसुतःकस्मात्संभवेयंपितामह ॥ ३८ ॥ नृशंसंवाकथंकर्मकृतवानस्मिभूतले ॥ क्षतजैस्तुह्रदान्सर्वा
न्पूरयेयंकथंपुनः ॥ ३९ ॥ तत्कथंजमदग्नेश्चपुत्रोभूत्वाद्विजोत्तमः ॥ क्षत्रियान्हतवानाजौनिर्दयोगर्भगानपि ॥ ४० ॥ रामोभूत्वाऽथदेवेंद्रप्राविशद्दंडकं
वनम् ॥ पदातिश्चीरवासाश्चजटावल्कलवान्पुनः ॥ ४१ ॥ असहायोह्यपाथेयोभीषणेनिर्जनेवने ॥ कुर्वन्नाखेटकंतत्रव्यचरंविगतत्रपः ॥ ४२ ॥ नज्ञात
वान्मृगंहैमंमाययापिहितस्तदा ॥ उटजेजानकींत्यक्त्वानिर्गतस्तत्पदानुगः ॥ ४३ ॥ लक्ष्मणोऽपिचतांत्यक्त्वानिर्गतोमत्पदानुगः ॥ वारितोऽपिमयाऽत्यर्थं
मोहितःप्राकृतैर्गुणैः ॥ ४४ ॥ भिक्षुरूपंततःकृत्वारावणःकपटाकृतिः ॥ जहारतरसारक्षोजानकींशोककर्शिताम् ॥ ४५ ॥ दुःखार्तेनमयातत्ररुदितंचवने
वने ॥ सुग्रीवेणचमित्रत्वंकृतंकार्यवशान्मया ॥ ४६ ॥ अन्यायेनहतोवालीशापाच्चैवनिवारितः ॥ सहायान्वानरान्कृत्वालंकायांचलितंपुनः ॥ ४७ ॥
बद्धोऽहंनागपाशैश्चलक्ष्मणश्चममानुजः ॥ विसंज्ञौपतितौदृष्ट्वावानराविस्मयंगताः ॥ ४८ ॥ गरुडेनतदाऽऽगत्यमोचितौभ्रातरौकिल ॥ चिंतामेमहतीजा
तादैवंकिंवाकरिष्यति ॥ ४९ ॥ हृतंराज्यंवनेवासोमृतस्तातःप्रियाहृता ॥ युद्धंकष्टंददात्येवमग्रेकिंवाकरिष्यति ॥५०॥ प्रथमंतुमहादुःखमराज्यस्यवना
श्रयम् ॥ राजपुत्र्याऽन्वितस्यैवधनहीनस्यमेसुराः ॥ ५१ ॥ वराटिकाऽपिपित्रामेनदत्तावननिर्गमे ॥ पदातिरसहायोऽहंधनहीनश्चनिर्गतः ॥ ५२ ॥ चतु
र्दशैववर्षाणिनीतानिचतदामया ॥ क्षात्रंधर्मंपरित्यज्यव्याधवृत्त्यामहावने ॥ ५३ ॥ दैवाद्युद्धेजयःप्राप्तोनिहतोऽसौमहासुरः ॥ आनीताचपुनःसीताप्रा
प्ताऽयोध्यामयातथा ॥५४॥ वर्षाणिकतिचित्तत्रसुखंसंसारसंभवम् ॥ प्राप्तंराज्यंचसंपूर्णंकोसलानधितिष्ठता ॥५५॥ पुरैवंवर्तमानेनप्राप्तराज्येनवैतदा ॥
लोकापवादभीतेनत्यक्तासीतावनेमया ॥ ५६ ॥ कांताविरहजंदुःखंपुनःप्राप्तंदुरासदम् ॥ पातालंसागतापश्चाद्धरांभित्त्वाधरात्मजा ॥ ५७ ॥ एवंरामाव
तारेऽपिदुःखंप्राप्तंनिरंतरम् ॥ परतंत्रेणमेनूनंस्वतंत्रःकोभवेत्तदा ॥ ५८ ॥ पश्चात्कालवशात्प्राप्तःस्वर्गोमेभ्रातृभिःसह ॥ परतंत्रस्यकावार्तावक्तव्याविबुधेन
वै॥५९॥ परतंत्रोस्म्यहंनूनंपद्मयोनेनिशामय ॥ तथात्वमपिरुद्रश्चसर्वेचान्येसुरोत्तमाः ॥६०॥ इतिश्रीदे० महापुराणेचतुर्थस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

नांस्वतंत्रःकश्चित्स्वेच्छयास्वस्यकरोति ॥ तस्मादनेकदृष्टांतैरेवंविधैर्विजानीहि हेब्रह्मन्नहंपरतंत्रएवेतिसमुदायार्थः ॥ ६० ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलकेचतुर्थस्कंधेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अर्धाधिकैश्चषट्चत्वारिंशत्पद्यैर्हविर्भुजः ॥ विष्ण्वाज्ञयापराशक्तेःस्तुतिंचक्रुःसमाहिताः ॥ १ ॥ इत्युक्त्वेति ॥ हेब्रह्मन्नहमीश्वरइतिभ्रमस्तवास्तिनासौयुक्तइत्याह । यन्मायामोहितइति ॥ यन्मायामोहितोयद्यस्मात्परमात्मनोयामायाशक्तिस्तयामोहितःसर्वोजनस्तत्त्वंपरमात्मतत्त्वंनजानाति ॥ १ ॥ तयामायया ऽऽवृत्ताआच्छादितावयम् ॥ तस्मात्तंजगद्गुरुंजगज्जनकंनस्मरामो मायाभ्रमणेनभ्रांताएवास्मेत्यर्थः ॥ ततश्चेतरजीववदस्माकंविद्यमानत्वान्नेश्वरत्वमितिभावः ॥ २ ॥ तदेवभ्रांतत्वंस्वस्याऽऽह । अहंविष्णुरिति ॥ ३ ॥ यन्मायेति ॥ यद्यस्मात्कारणादि त्यर्थः ॥ परवान्पराधीनइत्यर्थः ॥ तत्रदृष्टांतोयथादारुपांचालीकाष्ठपुत्तलीमायिकस्यवशेभवतितथाऽहंपराधीनोवर्तेइत्यर्थः ॥ ४ ॥ ननुसपरमात्माक्ववर्ततेकीदृशश्चाऽस्तीतिचेत्सव्यापकः सर्वत्रैवाऽस्तिसच्चिदानंदरूपः ॥ नचक्षुषासद्द्रष्टुंशक्योनिर्गुणत्वान्निरवयवत्वाच्च ॥ कथंतर्हितस्यध्यानादिकंकर्तव्यमितिचेत्तस्यपरमात्मनोयामुख्यामूर्तिस्तस्याध्यानेनैवेतिब्रूमः ॥ सामूर्तिः कथमस्तीतिचेत्तत्राऽऽह । भवतापीति ॥ विभूतिर्मूर्तिरित्यर्थः ॥ तथाचयामणिद्वीपेपूर्वंभवताद्दृष्टाभगवतीसैवपरमात्मनोमुख्यमूर्तिरित्यर्थः ॥ ५ ॥ श्रुतानवचसाऽपिचेति ॥ यावत्पर्यंतं सानदृष्टाऽस्थितातावत्पर्यंतंवचसाऽपिनश्रुताऽतिरहस्यभूतेत्यर्थः ॥ भक्तानुग्रहार्थंपरमात्मनैवाकारविशेषोमायाविशिष्टब्रह्मणासंगृहीतइतितत्त्वम् ॥ मंदारविटपाःसंत्यस्मिन्नितिव्युत्पत्त्याअर्श आद्यजंतोमंदारविटपशब्दः ॥ रासमंडलेरासःक्रीडाविशेषस्तस्यमंडलेस्थानेमणिद्वीपइत्यर्थः ॥ समाजेसर्वदेवतानामित्यर्थः ॥ ६ ॥ तस्मादिति ॥ यस्मादहंनेश्वरस्तस्मात्तामित्यर्थः ॥

व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वाभगवान्विष्णुःपुनराहप्रजापतिम् ॥ यन्मायामोहितःसर्वस्तत्त्वंजानातिनोजनः ॥१॥ वयंमायावृताःकामंनस्मरामोजगद्गुरुम् ॥ परमंपुरुषंशांतंसच्चिदानंदमव्ययम् ॥ २ ॥ अहंविष्णुरहंब्रह्माशिवोऽहमितिमोहिताः ॥ नजानीमोवयंधातःपरंवस्तुसनातनम् ॥ ३ ॥ यन्मायामोहित श्चाहंसदावर्तेपरात्मनः ॥ परवान्दारुपांचालीमायिकस्ययथावशे ॥ ४ ॥ भवताऽपितथादृष्टाविभूतिस्तस्यचाऽद्भुता ॥ कल्पाऽऽदौभवयुक्तेनमयाऽपिच सुधार्णवे ॥ ५ ॥ मणिद्वीपेथमंदारविटपेरासमंडले ॥ समाजेतत्रसादृष्टाश्रुतानवचसापिच ॥ ६ ॥ तस्मात्तांपरमांशक्तिंस्मरंत्वद्यसुराःशिवाम् ॥ सर्वं कामप्रदांमायामाद्यांशक्तिंपरात्मनः ॥ ७ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्ताहरिणादेवाब्रह्माद्याभुवनेश्वरीम् ॥ सस्मरुर्मनसादेवींयोगमायांसनातनीम् ॥ ८ ॥ स्मृतमात्रातदादेवीप्रत्यक्षंदर्शनंददौ ॥ पाशांकुशवराभीतिधरादेवीजपारुणा ॥ दृष्ट्वाप्रमुदितादेवास्तुष्टुवुस्तांसुदर्शनाम् ॥ ९ ॥ देवाऊचुः ॥ ऊर्णनाभाद्य थातंतुर्विस्फुलिंगाविभावसोः ॥ तथाजगद्यदेतस्यानिर्गतंतांनतावयम् ॥ १० ॥

आद्यांशक्तिंपरमात्मनइति ॥ अत्रकेवलमायायाउपास्यत्वकथनेऽपितस्याब्रह्माश्रयंविहायाऽवस्थानाऽसंभवात्केवलायाग्रहणेऽपिमायाविशिष्टब्रह्मणएवग्रहणंभविष्यतीत्यभिप्रायेणक्वचित्केव लायाउपास्यत्वोक्तिरितिबोध्यम् ॥ स्पष्टीकृतंचैतदस्माभिःशक्तितत्त्वविमर्शिन्याम् ॥ सर्वथाऽपिब्रह्मोपासनाशक्तिसहितब्रह्मणएवयथातथाशक्त्युपासनाऽपिब्रह्मविशिष्टशक्तेरेवेतिनशक्त्यु पासनायांब्रह्मांशत्यागइत्यसकृदावेदितमेवाधस्तात् ॥ मायाविशिष्टब्रह्मणएवभगवतीत्वात्तस्यचभागद्वयवत्त्वात्क्वचिद्ब्रह्मभागमादायवर्णनेक्वचिन्मायाभागमादायवर्णनेऽपिदोषाभावः ॥ अत एवसर्वत्रश्रुतिपुराणतंत्रादिषुक्वचिद्भगवत्याब्रह्मरूपत्वेनवर्णनंक्वचिन्मायारूपत्वेनवर्णनंसंगच्छते ॥७॥ भुवनेश्वरींमणिद्वीपेदृष्टांपरमात्मनोमूर्तिम् ॥८॥ पाशांकुशेति ॥ आयुधक्रमस्त्वस्माभिस्तृ तीयस्कंधव्याख्यायामुक्तोवेदितव्यः ॥९॥ ऊर्णनाभादिति ॥ यथाऊर्णनाभात्कीटविशेषाच्चेतनादनायासेनतंतुर्जडोविजातीयउत्पद्यते ॥ यथावाविभावसोरग्नेरनायासेनसजातीयाःस्फुलिंगाउ त्पद्यंते ॥ तथायज्जगच्चेतनाऽचेतनात्मकमनायासेनतस्याभगवत्याःसकाशान्निर्गतंतांश्रीभुवनेश्वरींवयंनताःस्मेत्यर्थः ॥ तथाच श्रुतिः यथोर्णनाभिःसृजतेगृह्णतेचयथापृथिव्यामोषधयःसंभवंति ॥ यथासतःपुरुषात्केशलोमानितथाऽक्षरात्संभवतीहविश्वमिति ॥ यथासुदीप्तात्पावकाद्विस्फुलिंगाःसहस्रशःप्रभवंतेसरूपाः ॥ तथाक्षराद्विविधाःसौम्यभावाःप्रजायंतेतत्रचैवाऽपियंतीतिच ॥ १० ॥

यन्मायेति ॥ यस्यामायाशक्त्याःसंक्रृतंसर्वचराचरंजगद्भवतिस्वयंतुनिर्विकारैव ॥ तांचितंचिद्रूपांभुवनाधीशांभुवनेश्वरींकरुणार्णवांस्मरामः ॥ मायाशक्तीतिपदेनजगतोमिथ्यात्वंबोधितम् मायायामिथ्यात्वात् ॥ तथाचश्रुतिः ॥ त्रयमेतत्स्वप्नंसुषुप्तंमायामात्रंचिदेकरसोह्ययमात्मेति ॥ ११ ॥ यज्ज्ञानादिति ॥ यस्याभगवत्याज्ञानाद्भवनाशनंरज्जुज्ञानात्सर्पस्यनाशनमिवभ वति तांसंविद्रूपांदेवींस्मरामः ॥ सास्मृतादेवीस्मरणेनिरंतरमस्माकंप्रचोदयात्प्रेरयतु ॥ १२ ॥ अथदेव्यथर्वशिरसिस्थितांगायत्रींस्तोत्रप्रसंगेनाऽऽह । महालक्ष्म्यैचविद्महेइति ॥ अत्रपद द्वयेचतुर्थीद्वितीयार्थेऽर्थस्तुस्पष्टएव ॥ १३ ॥ मह्याःपृथिव्याइत्यर्थः ॥ १४ ॥ यद्यंबुजाक्षिकमलाक्षि ॥ यदित्वंकदाचित्सुरान्देवान्नदयसेनदयांकरोषि तर्हितेरणमुखेशरैःप्रहर्तुंक्षमाःकिंनक थमपीत्यर्थः ॥ एतत्तवाऽनुग्रहंविनानक्षमाःकस्मिन्नपिकार्ये इत्येतत्त्वयैवगदितंबोधितम् ॥ ननुनिश्चयेन ॥ केनगदितमितिचेत्तत्राऽऽह । यक्षरूपंधृत्वेति ॥ अनेनचतलवकारोपनिषदुक्तक थास्मारिता ॥ तत्रहिदेवासुरसंग्रामेपरमेश्वरीप्रसादादेवदेवैर्जयेलब्धेतामगणय्याऽस्माकमेवाऽयंजयोस्माकमेवायंमहिमेत्यभिमानवंतोबभूवुः ॥ ततस्तेषामभिमानखंडनपुरःसरमनुग्रहं कर्तुंयक्षरूपेणभगवतीप्रादुर्भूता ॥ ततःकिमिदंयक्षमस्तीतिपरीक्षार्थंप्रथममग्निर्गतः तमग्निंयक्षरूपाभगवत्युवाच कोऽसीति ॥ तामग्निराह ॥ अग्निर्वाऽहमस्मिजातवेदावाअहमस्मीति ॥

यन्मायाशक्तिसंक्लृप्तंजगत्सर्वंचराचरम् ॥ तांचितंभुवनाधीशांस्मरामःकरुणार्णवाम् ॥ ११ ॥ यदज्ञानाद्भवोत्पत्तिर्यज्ज्ञानाद्भवनाशनम् ॥ संविद्रूपांचतां देवींस्मरामःसाप्रचोदयात् ॥ १२ ॥ महालक्ष्म्यैचविद्महेसर्वशक्त्यैचधीमहि ॥ तन्नोदेवीप्रचोदयात् ॥ १३ ॥ मातर्नताःस्मभुवनार्तिहरेप्रसीदशंनोवि धेहिकुरुकार्यमिदंदयार्द्रे ॥ भारंहरस्वविनिहत्यसुरारिवर्गंमह्यामहेश्वरिसतांकुरुशंभवानि ॥ १४ ॥ यद्यंबुजाक्षिदयसेनसुरान्कदाचित्किंतेक्षमारणमुखेऽसि शरैःप्रहर्तुम् ॥ एतत्त्वयैवगदितंननुयक्षरूपंधृत्वातृणंददहुताशपदाभिलापैः ॥१५॥ कंसःकुजोऽथयवनेंद्रसुतश्चकेशीबार्हद्रथोबकबकीखरशाल्वमुख्याः ॥ येऽन्येतथानृपतयोभुविसंतितांस्त्वंहत्वाहरस्वजगतोभरमाशुमातः ॥ १६ ॥ येविष्णुनाननिहताः किलशंकरेणयेवाविगृह्यजलजाक्षिपुरंदरेण ॥ तेते सुखंसुखकरंसुसमीक्षमाणास्संख्येशरैर्विनिहतानिजलीलयाते ॥ १७ ॥ शक्तिंविनाहरिहरप्रमुखाःसुराश्चनैवेश्वराविचलितुंतवदेवदेवि ॥ किंधारणाविर हितः प्रभुरप्यनंतोधर्तुंधरांचरजनीशकलावतंसे ॥ १८ ॥

ततोयक्षरूपिणीप्रोवाचतस्मिंस्त्वयिकिंवीर्यमिति ॥ ततोऽग्निरुवाचइत्यपिइदंसर्वंदहेयं यदिदंपृथिव्यामिति ॥ ततोयक्षरूपंतस्मिंस्तृणंनिदधौतस्याग्रेतृणंस्थापितवत् एतद्दहेतिचयक्षरूपमु वाच ॥ तत्तृणंदग्धुंजातवेदाःसर्वप्रकारेणोद्योगंकृतवांस्तथाऽपितत्तृणंदग्धुंनशशाकेत्येवंप्रकारेणवाय्विंद्रयोरप्यभिमानखंडनोत्तरमुमारूपधारणेनतेषामनुग्रहःकृतइत्युक्तम् ॥ नह्येतत्तवानु ग्रहंविनासंभवति ॥ तस्मादस्मासुतवदयाऽऽस्त्येवेतिभावः ॥ अक्षरार्थस्तुयक्षरूपंयजनीयरूपम् ॥ सर्वोत्तमतेजोमयरूपंधृत्वा हेहुताश तृणंदह इत्यादिपदाभिलापैःपदानामुच्चारणैर्गदित मित्यन्वयः ॥ स्पष्टीकृतंचैतदस्माभिःकेनोपनिषद्भाष्यटीकायांचंद्रिकाभिधानायाम् ॥१५॥ कुजोभौमः ॥ यवनेंद्रसुतः कालीययवनः ॥ बकीपूतना ॥ खरःखराऽसुराः ॥१६॥ कियांस्तवा ऽनुग्रहोऽस्मासुवर्ततइतिकियद्वर्णनीयमित्याह । येविष्णुनाननिहताइति ॥ तेतेदैत्यास्तेतवसुखकरंसुखंसुसमीक्षमाणाःसंख्येयुद्धेलीलयात्वयाशरैर्विनिहताइत्यहोभगवत्याःसामर्थ्यमस्मासु चाव्याजकरुणेतिभावः ॥ १७ ॥ शक्तिंविनेति ॥ हेदेवदेवि हेरजनीशकलावतंसेचंद्रखंडमौले सर्वेसुरास्तवशक्तिंविनाचलितुमपिनेश्वराः ॥ नन्वनंतोधारणायुक्तोधरांबिभर्तिनमच्छक्तियु क्तएवमन्येऽपि इतिचेत्सा धारणाकिंत्वच्छक्तेरन्याऽस्ति किंतुत्वच्छक्तिरेवेत्यभिप्रायेणाऽऽह । किंधारणाविरहितइति ॥ १८ ॥

इत्थंदेवसंघस्तुत्युत्तरंपृथगिंद्रःस्तौति । वाचाविनेति ॥ हेभगवति वाचासरस्वत्याविनाविधिर्ब्रह्माविश्वंकर्तुमलंसमर्थोभवतीहकिमु नकिमपीत्यर्थः ॥ किंतुतेत्रयोऽपिप्रजेशास्ताभिःसरस्वती लक्ष्मीगौरीसंज्ञकाभिस्तवशक्तिभिर्युक्ताएवप्रभवःसमर्थाइत्यर्थः ॥ १९ ॥ अथेंद्रस्तुत्यनंतरंविष्णुःस्तौति । कर्तुंप्रभुरिति ॥ जगत्कर्तुंप्रभुर्नद्रुहिणोनकदाचिदहंनापीश्वरःशिवस्तवकालरहितः सन् ॥ किंच त्रिलोक्याःप्रभुत्वमपि कर्तुंनप्रभुरितिपूर्वानुषंगेणयोजनीयम् ॥ तथाविहर्तुंनाशितुमपिनप्रभुः ॥ किंतुहेसमस्तविभवेश्वरि ॥ नूनंनिश्चयेनत्वमेवभासि ॥ सर्वशक्त्यात्मनास प्रभुत्वेनसर्वोत्कर्षेणेतिभावः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ यदुक्तंभवद्भिस्त्वयापूर्वंयथानिपातितादैत्यास्तथैवतेऽपिनाशयितव्या

इंद्रउवाच ॥ वाचाविनाविधिरलंभवतीहविश्वंकर्तुंहरिःकिमुरमारहितोऽथपातुम् ॥ संहर्तुमीशउमयोज्झितईश्वरःकिंतेताभिरेवसहिताःप्रभवःप्रजेशाः ॥ ॥ १९ ॥ विष्णुरुवाच ॥ कर्तुंप्रभुर्नद्रुहिणोनकदाचनाऽहंनाऽपीश्वरस्तवकलारहितस्त्रिलोक्याः ॥ कर्तुंप्रभुत्वमनघेऽत्रतथाविहर्तुंत्वंवैसमस्तविभवेश्वरिभा सिनूनम् ॥ २० ॥ व्यासउवाच ॥ एवंस्तुतातदादेवीतानाहविबुधेश्वरान् ॥ किंतत्कार्यंवदंत्वद्यकरोमिविगतज्वराः ॥ २१ ॥ असाध्यमपिलोकेऽस्मिंस्त त्करोमिसुरेप्सितम् ॥ शंसंतुभवतांदुःखंधरायाश्चसुरोत्तमाः ॥ २२ ॥ देवाऊचुः ॥ वसुधेयंभराक्रांतासंप्राप्ताविबुधान्प्रति ॥ रुदतीवेपमानाचपीडितादुष्ट भूभुजैः ॥ २३ ॥ भारापहरणंचास्याःकर्तव्यंभुवनेश्वरि ॥ देवानामीप्सितंकार्यमेतदेवाऽधुनाशिवे ॥ २४ ॥ घातितस्तुपुरामातस्त्वयामहिषरूपभृत् ॥ दानवोऽतिबलाक्रांतस्तत्सहायाश्चकोटिशः ॥ २५ ॥ तथाशुंभोनिशुंभश्चरक्तबीजस्तथापरः ॥ चंडमुंडौमहावीर्यौतथैवधूम्रलोचनः ॥ २६ ॥ दुर्मुखोदुः सहश्चैवकरालश्चातिवीर्यवान् ॥ अन्येचबहवःक्रूरास्त्वयैवचनिपातिताः ॥ २७ ॥ तथैवचसुरारींश्चजहिसर्वान्महीश्वरान् ॥ "भारंहरधरायाश्चदुर्धरंदुष्टभू भुजाम्" ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तासातदादेवीदेवानाहांबिकाशिवा ॥ २८ ॥ संप्रहस्याऽसितापांगीमेघगंभीरयागिरा ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ मयेदंचिंतितंपूर्व मंशावतरणंसुराः ॥ २९ ॥ भारावतरणंचैवयथास्याद्दुष्टभूभुजाम् ॥ मयासर्वेनिहंतव्यादैत्येशायेमहीभुजः ॥ ३० ॥ मागधाद्यामहाभागाःस्वशक्त्यामं दतेजसः ॥ भवद्भिरपिस्वैरंशैरवतीर्यधरातले ॥ ३१ ॥ मच्छक्तियुक्तैःकर्तव्यंभाराऽवतरणंसुराः ॥ कश्यपोभार्ययासार्धंदिविजानांप्रजापतिः ॥ ३२ ॥ यादवानांकुले पूर्वंभविताऽऽनकदुंदुभिः ॥ तथैवभृगुशापाद्वैभगवान्विष्णुरव्ययः ॥ ३३ ॥ अंशेनभवितातत्रवसुदेवसुतोहरिः ॥ तदाऽहंप्रभविष्यामिय शोदायांचगोकुले ॥ ३४ ॥ कार्यंसर्वंकरिष्यामिसुराणांसुरसत्तमाः ॥ कारागारेगतंविष्णुंप्रापयिष्यामिगोकुले ॥ ३५ ॥ शेषंचदेवकीगर्भात्प्रापयिष्यामि रोहिणीम् ॥ मच्छक्त्योपचितौतौचकर्तारौदुष्टसंक्षयम् ॥ ३६ ॥ दुष्टानांभूभुजांकामंद्वापरांतेसुनिश्चितम् ॥ इंद्रांशोऽप्यर्जुनःसाक्षात्करिष्यतिबलक्षयम् ॥ ३७ ॥

इतितत्किंनवीनमेतत्किंतुसर्वप्रपंचकृत्यंसृष्टयादिकंमदधीनमेव तस्मान्मदन्यःकोवानाशयितास्यादेतेषामतोमयैवैतेनिहंतव्याइत्यभिप्रायेणाऽऽह । मयासर्वेइति ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ मदवतारात्पूर्वंप्रथमंयादवानांकुलेआनकदुंदुभिर्वसुदेवोभविताभवत्वित्यर्थः ॥ तथैवेति ॥ सयथाशापादंशेनभवितातथैवेत्यर्थः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ उपचितौ ॥ ३६ ॥ भुभूजामिति क्विबंतोऽयंशब्दः ॥ ३७ ॥

यमौयमलौनकुलसहदेवावित्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ भगवतीवचनेनदुष्टनाशेविश्वस्ताः संतुष्टाबभूवुरित्यर्थः ॥ ४६ ॥ इतिश्रीदेवीभागवते चतुर्थस्कन्धेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ सार्धाष्टाशीतिपद्यैस्तुदेवीमाहात्म्यवर्णनम् । क्रियतेवासुदेवाद्यवतारकथोच्यते ॥ १ ॥ इत्थंदेवादिष्ववतारसंकल्पंजातमभिधायपुनरवतार कथांप्रवर्तयति । शृणुभारतेति ॥ प्रभासेकुरुक्षेत्रेचयोगमाययाक्षपितंनाशनं सैन्यस्येत्यर्थः । तदपिशृण्वित्यर्थः ॥ क्षपितमित्यत्रभावेक्तः ॥ १ ॥ २ ॥ यद्यप्यवतारेकारणद्वयमुक्तंतथापि मुख्यंकारणं महामायेच्छैवशापस्तुगौणनिमित्तत्वेनमाययैवविहितइत्याह । क्षितिभारेति ॥ क्षितिभारसमुत्तारनिमित्तंयद्धरातलेविष्णोर्जन्मतद्रूपोयंयोगःसमाययैवविहितोनान्यत्कारणंत त्रेतिमेमतिःसिद्धांतः ॥ ३ ॥ ननुमायाकिमेतादृशीसर्वनियंत्रीवर्ततेययाविष्णोरपिजन्माऽऽपादितमितिचेद्वर्ततएवसर्वनियंत्रीत्याह । किंचित्रमिति । यदाब्रह्मादीनंतर्यामिरूपेण नर्तयति

धर्मांशोऽपिमहाराजोभविष्यतियुधिष्ठिरः ॥ वाय्वंशोभीमसेनश्चाऽश्विन्यंशौचयमावपि ॥ ३८ ॥ वसोरंशोऽथगांगेयःकरिष्यतिबलक्षयम् ॥ व्रजंतुचभ वंतोऽद्यधराभवतुसुस्थिरा ॥ ३९ ॥ भाराऽवतरणंनूनंकरिष्यामिसुरोत्तमाः ॥ कृत्वानिमित्तमात्रांस्तान्स्वशक्त्याऽहंनसंशयः ॥ ४० ॥ कुरुक्षेत्रेकरिष्यामि क्षत्रियाणांचसंक्षयम् ॥ असूयेर्ष्यामतिस्तृष्णाममताभिमतास्पृहा ॥ ४१ ॥ जिगीषामदनोमोहोदोषैर्नंक्ष्यंतियादवाः ॥ ब्राह्मणस्यचशापेनवंशनाशो भविष्यति ॥ ४२ ॥ भगवानपिशापेनत्यक्ष्यत्येतत्कलेवरम् ॥ भवंतोऽपिनिजांशैश्चसहायाःशार्ङ्गधन्वनः ॥ ४३ ॥ प्रभवंतुसनारीकामथुरायांचगोकुले ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वांतर्दधेदेवीयोगमायापरात्मनः ॥ ४४ ॥ सधराविसुराःसर्वेजग्मुःस्वान्यालयानिच ॥ धराऽपिसुस्थिराजातातस्यावाक्येनतो षिता ॥ ४५ ॥ औषधीवीरुधोपेताबभूवजनमेजय ॥ प्रजाश्चसुखिनोजाताद्विजाश्चापुर्महोदयम् ॥ ४६ ॥ सन्तुष्टामुनयःसर्वेबभूवुर्धर्मतत्पराः ॥ इति श्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कन्धेएकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ शृणुभारतवक्ष्यामिभाराऽवतरणंतथा ॥ कुरुक्षेत्रेप्रभासेचक्षपि तंयोगमायया ॥ १ ॥ यदुवंशेसमुत्पत्तिर्विष्णोरमिततेजसः ॥ भृगुशापप्रतापेनमहामायाबलेनच ॥ २ ॥ क्षितिभारसमुत्तारनिमित्तामितिमेमतिः ॥ माय याविहितोयोगोविष्णोर्जन्मधरातले ॥ ३ ॥ किंचित्रंनृपदेवीसाब्रह्मविष्णुसुरानपि ॥ नर्तयत्यनिशंमायात्रिगुणानपरान्किमु ॥ ४ ॥ गर्भवासोद्भवंदुःखं विण्मूत्रस्नायुसंयुतम् ॥ विष्णोरापादितंसम्यग्ययाविगतलीलया ॥ ५ ॥ पुरारामाऽवतारेऽपिनिर्जरावानराःकृताः ॥ विदितंतेयथाविष्णुर्दुःखपाशेनमो हितः ॥ ६ ॥ अहंममेतिपाशेनसुदृढेननराधिप ॥ योगिनोमुक्तसंगाश्चमुक्तिकामामुमुक्षवः ॥ ७ ॥

तदापरांजीवान्नर्तयतीतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ययाविगतलीलयाप्रसिद्धलीलयायेत्यर्थः ॥ दुःखस्यविण्मूत्रस्नायुसंयुतत्वमेकदेहाश्रितत्वेन ॥ ५ ॥ यथाविष्णोर्जन्ममानुषंमायया ऽऽपादितंतथापुरारामावतारेपिनिर्जरादेवावानराःकृताः ॥ किंचविष्णुर्देवोरामचंद्रोदुःखपाशेनमोहितःकृतएतदुभयमपितेविदितमस्त्येवनतद्वक्तव्यमस्तीत्याह । पुरेति ॥ ६ ॥ अहंममेति पाशेनसुदृढेनेत्येतद्दुःखपाशेनेत्यनेनान्वेति ॥ यतोमायाधीनंसर्वंतस्मात्तांमायामेवसर्वयोगिनः समुपासतइत्याह । योगिनइति ॥ मुक्तसंगास्त्यक्तसर्वैषणानकेवलंमुमुक्षवएवभगवतींसमा राधयंति ॥ किंतर्हिभुक्तिकामाभोगेच्छावंतोपीत्यर्थः ॥ तदुक्तं यत्राऽस्तिमोक्षोनहितत्रभोगोयत्रास्तिभोगोनहितत्रमोक्षः ॥ श्रीसुंदरीपादयुगार्चकानांभोगश्चमोक्षश्चकरस्थएवेति ॥ शिवपु राणेपि ॥ भोगमोक्षप्रदात्रीचशिवैवपरिकीर्तितेति ॥ ७ ॥

ननुयोगिनोप्येनांकिंसमाराधयंतीतिचेत्किमेतत्तत्वाऽऽश्चर्यजातमेतादृशींकोनसेवेतेत्याह । यद्भक्तिलेशेति ॥ ८ ॥ भुवनेशीति ॥ यःकश्चनपुरुषोहेभुवनेशिमांपाहीतिविवक्षयायावद्भुवनेशीति
संबोधनांतमुच्चारयतितावदेवभुवनेशीतिनामवक्त्रेउच्चारणकर्त्रेउच्चारणकालएवभुवनत्रयंददातिपरमेश्वरंकरोति ॥ ९ ॥ पश्चात्तेनपुरुषेणमांपाहीत्युक्तेत्रैलोक्यादधिकपदार्थस्यदेयस्याभावा
त्तस्यभक्तस्यशिवाऋणीभवति ॥ एतादृशींभक्तकामदुघांभक्तफलप्रदानातुरांकोनसेवेतेत्यभिप्रायः ॥ नन्वेकस्याएवबंधकत्वंमोचकत्वंकथंसंभवतीतिचेद्रूपभेदस्वीकारेणोभयस्यापिसंभवादि
त्याह । विद्याऽविद्येति ॥ अविद्यायामंतरेवर्तमानाःस्वयंधीराःपंडितंमन्यमानाइतिश्रुतेःसंप्राप्यविद्यांगुरुवक्त्रगम्यामितिश्रुतेश्च ॥ १० ॥ यैतादृशीतदधीनंसर्ववर्ततइत्याह ब्रह्माविष्णुरिति॥
॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ अभिधानइति ॥ निर्जरादेवाअभिधानतोनाम्नैवामरानत्वर्थतइत्यर्थः ॥ प्रलयकालेमरणात् ॥ तदेवाऽऽह । उत्प

तामेवसमुपासंतेदेवींविश्वेश्वरींशिवाम् ॥ यद्भक्तिलेशलेशांशलेशलेशलवांशकम् ॥८॥ लब्ध्वामुक्तोभवेज्जंतुस्तांनसेवेतकोजनः ॥ भुवनेशीत्येववक्त्रेददाति
भुवनत्रयम् ॥ ९ ॥ मांपाहीत्यस्यवचसोदेयाभावादृणान्विता ॥ विद्याऽविद्येतितस्याद्वेरूपेजानीहिपार्थिव ॥ १० ॥ विद्ययामुच्यतेजंतुर्बध्यतेऽविद्यया
पुनः ॥ ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चसर्वेतस्यावशानुगाः ॥११॥ अवताराःसर्वएवयंत्रिताइवदामभिः ॥ कदाचिच्चसुखंभुंक्तेवैकुंठेक्षीरसागरे ॥ १२ ॥ कदाचित्कुरु
तेयुद्धंदानवैर्बलवत्तरैः ॥ हरिःकदाचिद्यज्ञान्वैविततान्प्रकरोतिच ॥१३॥ कदाचिच्चतपस्तीव्रंतीर्थैचरतिसुव्रत ॥ कदाचिच्छयनेशेतेयोगनिद्रामुपाश्रितः ॥
॥ १४ ॥ नस्वतंत्रःकदाचिच्चभगवान्मधुसूदनः ॥ तथाब्रह्मातथारुद्रस्तथेंद्रोवरुणोयमः ॥ १५ ॥ कुबेरोऽग्नीरवींदूचतथाऽन्येसुरसत्तमाः ॥ मुनयःसन
काद्याश्चवसिष्ठाद्यास्तथाऽपरे ॥ १६ ॥ सर्वेंऽबावशगानित्यंपांचालीवनरस्यच ॥ नसिप्रोतायथागावोविचरंतिवशानुगाः ॥ १७ ॥ तथैवदेवताःसर्वाः
कालपाशनियंत्रिताः ॥ हर्षशोकादयोभावानिद्रातंद्रालसादयः ॥१८॥ सर्वेषांसर्वदाराजन्देहिनांदेहसंश्रिताः ॥ अमरानिर्जराःप्रोक्तादेवाश्चग्रंथकारकैः ॥
॥ १९ ॥ अभिधानतश्चार्थतोनतेनूनंतादृशाःक्वचित् ॥ उत्पत्तिस्थितिनाशाख्याभावायेषांनिरंतरम् ॥ २० ॥ अमरास्तेकथंवाच्यानिर्जराश्चकथंपुनः ॥
कथंदुःखाभिभूतावाजायंतेविबुधोत्तमाः ॥ २१ ॥ कथंदेवाश्चवक्तव्याव्यसनेक्रीडनंकथम् ॥ क्षणादुत्पत्तिनाशश्चदृश्यतेऽस्मिन्नसंशयः ॥ २२ ॥ जलजा
नांचकीटानांमशकानांतथापुनः ॥ उपमानकथंचैषामायुषोंऽतेमराःस्मृताः ॥२३॥ ततोवर्षायुषश्चापिशतवर्षायुषस्तथा ॥ मनुष्याद्यमरादेवास्तस्माद्ब्रह्मा
परःस्मृतः ॥ २४ ॥ रुद्रस्तथातथाविष्णुःक्रमशश्चभवंतिहि ॥ नश्यंतिक्रमशश्चैववर्धंतिचोत्तरोत्तरम् ॥ २५ ॥

त्तीति ॥ २० ॥ २१ ॥ षड्भावविकाराणांदेहधर्मत्वादमरत्वंनिर्जरत्वंचयथानसंभवतितथादुःखेसतिक्रीडायाअसंभवाद्देवत्वमपिनसंभवतीत्याह । कथंदेवाश्चेति ॥ क्रीडार्थकदिवुधातो
रेतद्रूपम् ॥ २२ ॥ जलजानामिति ॥ यतोदेवाआयुषोंऽतेमराःस्मृताः ॥ म्रियंतेइतिमराः ॥ तस्मान्म्रियमाणानांजलजकीटमशकानामुपमाकथमेषांनभवतिभवत्येवेत्यर्थः ॥ २३ ॥ ततो
वर्षायुषश्चापीति ॥ ततोजन्मादिषड्भावविकाराद्यथामनुष्यावर्षायुषःकेचित्केचिच्छतवर्षायुषस्तथैवदेवाअमराअपिसंति ॥ यथायस्यतपश्चर्या ॥ तस्मान्मनुष्यामरसंघाद्ब्रह्मापरोधिकायु
ष्यवान् ॥ २४ ॥ तथारुद्रस्तथाविष्णुरप्यधिकायुष्यवान् परंतुसर्वेऽपिक्रमशोभवंत्युत्पद्यंतेनश्यंतिचेतिषड्भावविकारवंतएवसर्वेइत्यर्थः ॥ २५ ॥

तदेवाऽऽह ॥ नूनंदेहवतइति ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ सर्वेषांजन्मनाशौमायैवकरोति ॥ तत्रयस्ययथाकर्मतदनुरोधेनतस्यनिमित्तंकल्पयित्वातेननिमित्तेननाशयतितस्माद्यन्नाशेयोनिमित्तं सतंघातयतिहंतीत्यर्थः ॥ स्वार्थेणिच् ॥ तद्यद्भगवतीजनितविधिनानिर्मितंतदन्यथानैवभवेत् ॥ २९ ॥ तत्तथैवेति ॥ विधिनिर्मितप्रकारेणैवेत्यर्थः ॥ ३० ॥ तद्वैरिसंभवाराहुसंभवेत्यर्थः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ जनार्तिहाऽपिकामार्तोजातएतादृशोमहामायाप्रभावइतिभावः ॥ ३४ ॥ तन्निदाघवशात्तत्संतापवशादित्यर्थः ॥ संतापेनाऽपिश्यामवर्णत्वंकोपेनचास्यावदनंमषी

नूनंदेहवतोनाशोमृतस्योत्पत्तिरेवच ॥ चक्रवद्भ्रमणंराजन्सर्वेषांनाऽत्रसंशयः ॥ २६ ॥ मोहजालाऽऽवृतोजंतुर्मुच्यतेनकदाचन ॥ मायायांविद्यमानायां मोहजालंननश्यति ॥ २७ ॥ उत्पत्तिकालउत्पत्तिःसर्वेषांनृपजायते ॥ तथैवनाशःकल्पान्तेब्रह्मादीनांयथाक्रमम् ॥ २८ ॥ निमित्तंयस्तुयन्नाशेसघातय तितंनृप ॥ नान्यथातद्भवेन्नूनंविधिनानिर्मितंतुयत् ॥ २९ ॥ जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखंवासुखमेववा ॥ तत्तथैवभवेत्कामंनान्यथेहविनिर्णयः ॥ ३० ॥ सर्वेषांसुखदौदेवौप्रत्यक्षौशशिभास्करौ ॥ ननश्यतितयोःपीडाक्वचित्तद्वैरिसंभवा ॥ ३१ ॥ भास्करस्यसुतोमंदःक्षयीचंद्रःकलंकवान् ॥ पश्यराजन्विधेः सूत्रंदुर्वारंमहतामपि ॥ ३२ ॥ वेदकर्ताजगद्धर्ताबुद्धिदस्तुचतुर्मुखः ॥ सोऽपिविक्लवतांप्राप्तोदृष्ट्वापुत्रींसरस्वतीम् ॥ ३३ ॥ शिवस्याऽपिमृताभार्यासतीद ग्ध्वाकलेवरम् ॥ सोऽभवद्दुःखसंतप्तःकामार्तश्चजनार्तिहा ॥३४॥ कामाग्निदग्धदेहस्तुकालिंद्यांपतितःशिवः ॥ साऽपिश्यामजलाजातातन्निदाघवशान्नृप ॥ ॥ ३५ ॥ कामार्तोरममाणस्तुनग्नःसोऽपिभृगोर्वनम् ॥ गतःप्राप्तोऽथभृगुणाशप्तःकामातुरोभृशम् ॥ ३६ ॥ पततव्वैवतेलिंगंनिर्लज्जेतिभृशंकिल ॥ पपौ चामृतवापींचदानवैर्निर्मितांमुदे ॥ ३७ ॥ इंद्रोऽपिचवृषोभूत्वावाहनत्वंगतःक्षितौ ॥ आद्यस्यसर्वलोकस्यविष्णोरेवविवेकिनः ॥ ३८ ॥ सर्वज्ञत्वंगतंकुत्र प्रभुशक्तिःकुतोगता ॥ यद्धेममृगविज्ञानंनज्ञातंहरिणाकिल ॥३९॥ राजन्मायाबलंपश्यरामोहिकाममोहितः ॥ रामोविरहसंतप्तोरुरोदभृशमातुरः ॥४०॥ योपृच्छत्पादपान्मूढःक्वगताजनकात्मजा ॥ भक्षितावाहृताकेनरुदन्नुच्चतरंततः ॥ ४१ ॥ लक्ष्मणाऽहंमरिष्यामिकांताविरहदुःखितः ॥ त्वंचापिममदुःखेन मरिष्यसिवनेऽनुज ॥ ४२ ॥ आवयोर्मरणंज्ञात्वामातामममरिष्यति ॥ शत्रुघ्नोऽप्यतिदुःखार्तःकथंजीवितुमर्हति ॥ ४३ ॥ सुमित्राजीवितंजह्यात्पुत्रव्यस नकर्शिता ॥ पूर्णकामाऽथकैकेयीभवेत्पुत्रसमन्विता ॥ ४४ ॥ हासीतेक्वगताऽसित्वंमांविहायस्मरातुरा ॥ एह्येहिमृगशावाक्षिमांजीवयकृशोदरि ॥ ४५ ॥ किंकरोमिक्वगच्छामित्वदधीनंचजीवितम् ॥ समाश्वासयदीनंमांप्रियंजनकनंदिनि ॥ ४६ ॥ एवंविलपतातेनरामेणाऽमिततेजसा ॥ वनेवनेचभ्रमताने क्षिताजनकात्मजा ॥ ४७ ॥

वर्णमभूत्तदेत्यादौप्रसिद्धम् ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ हे निर्लज्ज तेलिंगमद्यैवपतत्वितिभृशंशप्तइतिपूर्वेणान्वयः ॥ पपाविति ॥ शिवएवेत्यर्थः ॥ इयंकथाशिवपुराणेस्पष्टा ॥ ३७ ॥ विष्णोः सर्व ज्ञत्वंयद्यस्तितर्हितत्कुत्रगतमित्यनेनान्वयः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥

॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ इत्थंसर्वदेवानांनानाविधादुर्दशामाययैवतत्तदनादिकर्मयोगेनकृतेत्याह । किंब्रवीमीति ॥ एतेनाऽऽदौ अध्यायारंभमध्येवाजनमेजयेनदेवादीनामित्थंदशाकिमिति जाताइतियच्छंकितंतस्यसर्वस्याप्युत्तरमिदमुक्तमितिवेदितव्यम् ॥ तस्मादेतादृशानेकदुर्दशाप्रहाणायाऽऽदिशक्तिर्मायाविशिष्टब्रह्मरूपिणीभगवतीसर्वप्रकारेणसर्वैराराध्येतिरहस्यम् ॥ ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ माधवोलक्ष्मीपतिः ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ निहत्यैनांस्थितस्येतिशेषः ॥ ६६ ॥ इत्थं

शरण्यःसर्वलोकानांरामःकमललोचनः ॥ शरणंवानराणांसगतोमायाविमोहितः ॥ ४८ ॥ सहायान्वानरान्कृत्वाबबन्धवरुणालयम् ॥ जघानरावणंवीरं कुंभकर्णमहोदरम् ॥ ४९ ॥ आनीयचततःसीतांरामोदिव्यमकारयत् ॥ सर्वज्ञोऽपिहृतांमत्वारावणेनदुरात्मना ॥ ५० ॥ किंब्रवीमिमहाराजयोगमायाब लंमहत् ॥ ययाविश्वमिदंसर्वंभ्रामितंभ्रमतेकिल ॥ ५१ ॥ एवंनानाऽवतारेऽत्रविष्णुःशापवशंगतः ॥ करोतिविविधाश्चेष्टादैवाधीनःसदैवहि ॥ ५२ ॥ तवाऽहंकथयिष्यामिकृष्णस्याऽपिविचेष्टितम् ॥ प्रभवंमानुषेलोकेदेवकार्यार्थसिद्धये ॥ ५३ ॥ कालिंदीपुलिनेरम्येह्यासीन्मधुवनंपुरा ॥ लवणोमधुपुत्र स्तुतत्राऽसीद्दानवोबली ॥ ५४ ॥ द्विजानांदुःखदःपापोवरदानेनगर्वितः ॥ निहतोऽसौमहाभागलक्ष्मणस्यानुजेनवै ॥ ५५ ॥ शत्रुघ्नेनाथसंग्रामेतंनिह त्यमदोत्कटम् ॥ वासितामथुरानामपुरीपरमशोभना ॥ ५६ ॥ सतत्रपुष्कराक्षौद्वौपुत्रौशत्रुनिषूदनः ॥ निवेश्यराज्येमतिमान्कालेप्राप्तेदिवंगतः ॥ ५७ ॥ सूर्यवंशक्षयेतांतुयादवाःप्रतिपेदिरे ॥ मथुरांमुक्तिदांराजन्ययातितनयाःपुरा ॥ ५८ ॥ शूरसेनाभिधःशूरस्तत्राभून्मेदिनीपतिः ॥ माथुराञ्छूरसेनांश्चबुभुजे विषयान्नृप ॥ ५९ ॥ तत्रोत्पन्नःकश्यपांशःशापाच्चवरुणस्यवै ॥ वसुदेवोऽतिविख्यातःशूरसेनसुतस्तदा ॥६०॥ वैश्यवृत्तिरतःसोऽभून्मृतेपितरिमाधवः ॥ उग्रसेनोबभूवाथकंसस्तस्याऽऽत्मजोमहान् ॥६१॥ अदितिर्देवकीजातादेवकस्यसुतातदा ॥ शापाद्वैवरुणस्याऽथकश्यपाऽनुगताकिल ॥६२॥ दत्तासाव सुदेवायदेवकेनमहात्मना॥विवाहेरचितेतत्रवागभूद्गगनेतदा॥६३॥ कंसकंसमहाभागदेवकीगर्भसंभवः ॥ अष्टमस्तुसुतःश्रीमांस्तवहंताभविष्यति ॥६४॥ तच्छ्रुत्वावचनंकंसोविस्मितोऽभून्महाबलः ॥ देववाचंतुतांमत्वासत्यांचिंतामवापसः ॥६५॥ किंकरोमीतिसंचिंत्यविमर्शमकरोत्तदा ॥ निहत्यैनांनमेमृत्यु र्भवेदद्यैवसत्वरम् ॥ ६६ ॥ उपायोनान्यथाचास्मिन्कार्येमृत्युभयावहे ॥ इयंपितृष्वसापूज्याकथंहन्मीत्यचिंतयत् ॥६७॥ पुनर्विचारयामासमरणंमेस्त्य होस्वसा ॥ पापेनाऽपिप्रकर्तव्यादेहरक्षाविपाश्चिता ॥ ६८ ॥ प्रायश्चित्तेनपापस्यशुद्धिर्भवतिसर्वदा ॥ प्राणरक्षाप्रकर्तव्याबुधैरप्येनसातथा ॥ ६९ ॥

विमर्शंप्रथमतःकृत्वापुनर्विचारांतरमकरोदित्याह । इयंपितृष्वसेति ॥ ममपितुःस्थानीयादेवकादुत्पन्नाममस्वसाभगिन्यस्तीत्यर्थः ॥ शाकपार्थिवादित्वात्साधुत्वम् ॥ ६७ ॥ इतिद्वितीय विचारोत्तरंतृतीयविचारंपुनरकरोदित्याह । पुनरिति ॥ यतोमेमरणंस्वसाभगिनीयंभवति ततोऽवश्यंहंतव्यैवेतिशेषः ॥ ६८ ॥ ६९ ॥

॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ भूतभाषितमात्रेणाकाशवाण्येत्यर्थः ॥ ७७ ॥ तवशत्रुणाऽस्यवसुदेवस्यवाशत्रुणांतर्हितेनोदितेतिकुतोनस्यादित्यर्थः ॥ ७८ ॥ वसुदेवस्यगृहस्यवसुदेवपत्न्याः ॥ ७९ ॥ ८० ॥ पितृष्वसेति ॥ पितृस्थानीयाद्देवकादुत्पन्नातवस्वसाभगिनीत्यर्थः ॥ पितृव्यभगिनीतिफलितम् ॥ मध्यमपदलोपीसमासः ॥ भवितव्यमिति ॥ यद्येतत्पुत्रसकाशात्तववधोदैवेनानिश्चितःस्यात्तदाऽस्यावधेनकिंभविष्यतिकेनापिप्रकारेणतववधोभविष्यत्येव नहिभवितव्यंक्वचिदन्यथाभवतीत्यर्थः ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥

विचिंत्यमनसाकंसःखड्गमादायसत्वरः ॥ जग्राहतांवरारोहांकेशेष्वाकृष्यपापकृत् ॥७०॥ कोशात्खड्गमुपाकृष्यहंतुकामोदुराशयः ॥ पश्यतांसर्वलोकानां नवोढांतांचकर्षह॥७१॥हन्यमानांचतांदृष्ट्वाहाहाकारोमहानभूत् ॥ वसुदेवानुगावीरायुद्धायोद्यतकार्मुकाः ॥७२॥ मुंचमुंचेतिप्रोचुस्तंतेतदाद्भुतसाहसाः ॥ कृपयामोचयामासुर्देवकींदेवमातरम्॥७३॥ तद्युद्धमभवद्घोरंधीराणांचपरस्परम् ॥ वसुदेवसहायानांकंसेनचमहात्मना ॥७४॥ वर्तमानेतथायुद्धेदारुणेलोमहर्षणे ॥ कंसंनिवारयामासुर्वृद्धायेयदुसत्तमाः ॥ ७५ ॥ पितृष्वसेयंतेवीरपूजनीयाचबालिशा ॥ नहंतव्यात्वयावीरविवाहोत्सवसंगमे ॥७६॥ स्त्रीहत्या दुःसहावीरकीर्तिघ्नीपापकृत्तमा ॥ भूतभाषितमात्रेणनकर्तव्याविजानता ॥ ७७ ॥ अंतर्हितेनकेनाऽपिशत्रुणातवचाऽस्यवा ॥ उदितेतिकुतोनस्याद्वागनर्थकरीविभो ॥७८॥ यशसस्तेविघातायवसुदेवगृहस्यच ॥ अरिणारचितावाणीगुणमायाविदानृप ॥७९॥ बिभेषिवीरस्त्वंभूत्वाभूतभाषितभाषया ॥ यशोमूलविघातार्थमुपायस्त्वरिणाकृतः ॥ ८० ॥ पितृष्वसानहंतव्याविवाहसमयेपुनः ॥ भवितव्यंमहाराजभवेच्चकथमन्यथा ॥ ८१ ॥ एवंतैर्बोध्यमानोसौ निवृत्तोनाऽभवद्यदा ॥ तदातंवसुदेवोऽपिनीतिज्ञःप्रत्यभाषत ॥८२॥ कंससत्यंब्रवीम्यद्यसत्याधारंजगत्त्रयम् ॥ दास्यामिदेवकीपुत्रानुत्पन्नांस्तवसर्वशः ॥ ॥८३॥ जातंजातंसुतंतुभ्यंनदास्यामियदिप्रभो ॥ कुंभीपाकेतदाघोरेपतंतुममपूर्वजाः ॥८४॥ श्रुत्वाऽथवचनंसत्यंपौरवायेपुरःस्थिताः ॥ ऊचुस्तेत्वरिताः कंसंसाधुसाधुपुनःपुनः ॥ ८५ ॥ नमिथ्याभाषतेक्काऽपिवसुदेवोमहामनाः ॥ केशंमुंचमहाभागस्त्रीहत्यापातकंतथा ॥ ८६ ॥ व्यासउवाच ॥ एवंप्रबोधितःकंसोयदुवृद्धैर्महात्मभिः॥क्रोधंत्यक्त्वास्थितस्तत्रसत्यवाक्याऽनुमोदितः ॥ ततोदुंदुभयोनेदुर्वादित्राणिचसस्वनुः ॥८७॥ "जयशब्दस्तुसर्वेषामुत्पन्नस्तत्रसंसदि ॥" प्रसाद्यकंसंप्रतिमोच्यदेवकींमहायशाःशूरसुतस्तदानीम् ॥ जगामगेहंस्वजनानुवृत्तोनवोढयावीतभयस्तरस्वी ॥ ८८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेविंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ छ ॥ व्यासउवाच ॥ अथकालेतुसंप्राप्तेदेवकीदेवरूपिणी ॥ गर्भंदधारविधिवद्वसुदेवेनसंगता ॥ १ ॥ पूर्णेऽथदशमेमासेसुषुवेसुतमुत्तमम् ॥ रूपावयवसंपन्नंदेवकीप्रथमंयदा ॥ २ ॥

॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेटी०चतुर्थस्कंधे विंशोऽध्यायः ॥२०॥ अर्धाधिकैश्चतुष्पंचाशद्भिःश्लोकैरनंतरम् ॥ देवकीतनयान्सप्तजघानेतिकथोच्यते ॥१॥ विवाहोत्तरंगृहागमनेजातेऽनंतरंजातंवृत्तमाह ॥ अथेति ॥ वसुदेवेनसंगतामिथुनीभावंप्राप्ता ॥ १ ॥ २ ॥

॥ ३ ॥ वरोरुसमयमिति ॥ हेमहाभागेमयाशपथेनयदात्वंमोचिता तदामयाकृतंस्वसुतार्पणेसमयंपणंजानासीत्यन्वयः ॥ ४ ॥ ततःकिमितिचेत्तत्राऽऽह । इमंपुत्रमिति । हेसुकेशांतेशो
भनकेशांतेततःपणसत्यतायै इमंपुत्रंतेभ्रातृसूनवे त्वत्पितृभ्रातुरुग्रसेनस्यसूनवे पुत्रायकंसायदास्यामीत्यर्थः ॥ नन्वेतत्त्वयादयालुनाकथंक्रियतइतिचेत्तत्राऽऽह विचित्रकर्मणामिति ॥ ५ ॥
॥ ६ ॥ प्रारब्धकर्माधीनत्वान्मयैतत्क्रियतइत्यभिप्रायः ॥ ७ ॥ तत्रदैवंदेवकीशंकते । तीर्थैरिति ॥ यथातीर्थादिसेवनैरन्यत्पातकंनश्यतितथाप्रारब्धमपिनक्षयंयातिकिमित्यर्थः ॥ ८ ॥
॥ ९ ॥ १० ॥ यदितदुक्तप्रायश्चित्तैःप्रारब्धंननश्यतितदातेकिंविगीतवचनामिथ्यावचनाःसंतीत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ यदिप्रारब्धाधीनमेवसर्वंतदाआयुर्वेदमंत्रशास्त्रोक्ताउपायामिथ्यै
वस्युः ॥ प्रारब्धानुकूलताभावेतैःकार्यस्याऽजायमानत्वात्सतिचानुकूलेप्रारब्धेतेनैवकार्यसिद्धौतेषामुपयोगाभावादितिभावः ॥ किंचैवंपूर्वोक्तप्रकारेणसर्वंदैवनिर्मितंप्रारब्धनिर्मितंचेत्सर्वो

तदाऽऽहवसुदेवस्तांसत्यवाक्यानुमोदितः ॥ भावित्वाच्चमहाभागोदेवकींदेवमातरम् ॥ ३ ॥ वरोरुसमयंमेत्वंजानासिस्वसुतार्पणे ॥ मोचितात्वंमहाभागे शपथेनमयातदा ॥४॥ इमंपुत्रंसुकेशांतेदास्यामिभ्रातृसूनवे ॥ "खलेकंसेविनाशार्थंदैवेकिंवाकरिष्यसि ॥" विचित्रकर्मणांपाकोदुर्ज्ञेयोह्यकृतात्मभिः ॥५॥ सर्वेषांकिलजीवानांकालपाशानुवर्तिनाम् ॥ भोक्तव्यंस्वकृतंकर्मशुभंवायदिवाऽशुभम् ॥६॥ प्रारब्धंसर्वथैवाऽत्रजीवस्यविधिनिर्मितम् ॥ देवक्युवाच ॥ स्वामिन्पूर्वकृतंकर्मभोक्तव्यंसर्वथानृभिः ॥७॥ तीर्थैस्तपोभिर्दानैर्वाकिंनयातिक्षयंहितत् ॥ लिखितोधर्मशास्त्रेषुप्रायश्चित्तविधिर्नृप ॥ ८ ॥ पूर्वार्जितानांपापानांविनाशायमहात्मभिः ॥ ब्रह्महाहेमहारीचसुरापोगुरुतल्पगः ॥९॥ द्वादशाब्दव्रतेचीर्णेशुद्धिंयातियतस्ततः ॥ मन्वादिभिर्यथोद्दिष्टंप्रायश्चित्तंविधानतः ॥ ॥ १० ॥ तथाकृत्वानरःपापान्मुच्यतेवानवाऽनघ ॥ विगीतवचनास्तेकिंमुनयस्तत्त्वदर्शिनः ॥११॥ याज्ञवल्क्यादयःसर्वेधर्मशास्त्रप्रवर्तकाः ॥ भवितव्यंभवत्येवयद्येवंनिश्चयःप्रभो ॥१२॥ आयुर्वेदःसमिथ्यैवमंत्रवादास्तथाऽखिलाः ॥ उद्यमस्तुवृथासर्वमेवंचेद्दैवनिर्मितम् ॥१३॥ भवितव्यंभवत्येवप्रवृत्तिस्तुनिरर्थिका ॥ अग्निष्टोमादिकंव्यर्थंनियतंस्वर्गसाधनम् ॥ १४ ॥ यदातदाप्रमाणंहिवृथैवपरिभाषितम् ॥ वितथेतत्प्रमाणेतुधर्मोच्छेदःकुतोनहि ॥ १५ ॥ उद्यमेचकृतेसिद्धिःप्रत्यक्षेणैवसाध्यते ॥ तस्मादत्रप्रकर्तव्यःप्रपंचश्चित्तकल्पितः ॥ १६ ॥ यथायंबालकःक्षेमंप्राप्नोतिममपुत्रकः ॥ मिथ्यायदिप्रकर्तव्यंवचनंशुभमिच्छता ॥ १७ ॥ नतत्रदूषणंकिंचित्प्रवदंतिमनीषिणः ॥ वसुदेवउवाच ॥ निशामयमहाभागेसत्यमेतद्ब्रवीमिते ॥ १८ ॥

प्युद्यमोवृथैवस्यादित्याह । उद्यमस्त्विति ॥ १३ ॥ १४ ॥ किंचप्रारब्धप्राबल्येस्वीक्रियमाणेप्रमाणंवेदरूपंपरमेश्वरेणवृथैवपरिभाषितंस्यात्पूर्वोक्तयुक्त्याप्रारब्धप्रातिकूल्येतेनवेदोक्तानुष्ठाने
नफलाजननात्तदानुकूल्येतेनैवप्रजननात्तस्योपयोगाभावादित्याह । यदातदेति ॥ यदावेदस्यमिथ्यार्थवादित्वंतदाधर्मोच्छेदएवकुतोनस्यादित्याह । वितथेइति ॥ १५ ॥ तस्मादुद्योगएव
प्रधानोयतउद्योगेनैवसिद्धिर्घटादेःसस्यादेश्चदृश्यते ॥ नहिकुलालादयोहित्वोद्योगंप्रारब्धमेवाऽऽश्रित्यतिष्ठंतोघटादिसिद्धिंप्राप्नुवंतीत्याह । उद्यमेचकृतइति ॥ तस्मादिति ॥ यतउद्योगः ॥
प्रधानस्तस्मादत्रचित्तकल्पितःकश्चनप्रपंचउपायःकर्तव्यइत्यर्थः ॥ १६ ॥ ननुमयामिथ्याकथंकृत्वापुत्रःसंरक्षणीयइतिचेत्तत्राह । मिथ्येति ॥ यदिशब्दोप्यर्थकोनिपातानामनेकार्थत्वात् ॥
तथाचशुभंजीवरक्षणादिरूपमिच्छतापुरुषेणमिथ्यापिकर्तव्यमित्यर्थः ॥ जीवरक्षणार्थंमिथ्यावदनेपिदोषाभावइतिभावः ॥ १७ ॥ १८ ॥

यदुक्तमुद्योगः प्रधानइतितन्नसंभवति ॥ सर्वसामग्रीसमवधानेपिपुत्राद्युत्पत्त्यदर्शनात् ॥ तस्माद्दैवंप्रारब्धमेवमुख्यंफलसिद्धिंप्रति उद्योगस्तुसहायभूतएवसर्वत्रेत्याह । उद्यमस्तुप्रकर्तव्यइति ॥
यदुक्तंप्रायश्चित्तादिनाप्रारब्धंनंक्ष्यतिवाननंक्ष्यतीतितत्राह । त्रिविधानीहेति ॥ १९ ॥ संचितानीति ॥ एकासंचितकोटिरेकाप्रारब्धकोटिरेकावर्तमानकोटिरित्यर्थः ॥ २० ॥ कर्मणांस्वी
कारेफलंजीवानामुच्चावचगतिरूपमस्तीत्याह । बीजभूतानीति ॥ २१ ॥ तदेवविशदयति । पूर्वदेहमिति ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ कर्मभिरितिसंचितेभ्यःकर्मभ्यःपृथक्कृतैःपक्वैःकर्मभिरि
त्यर्थः ॥ २५ ॥ तंकालंतस्मिँल्लिंगदेहाविर्भावकालेइत्यर्थः ॥ योजयत्यर्थात्परमेश्वरः ॥ अतःकर्माणिप्राक्तनानिसंचितानितथादेहेनानेनभाव्यानिवर्तमानानिचेत्यर्थः ॥ २६ ॥ तथाप्रार

उद्यमःखलुकर्तव्यःफलंदैववशानुगम् ॥ त्रिविधानीहकर्माणिसंसारेत्रपुराविदः ॥ १९ ॥ प्रवदंतीहजीवानांपुराणेष्वागमेषुच ॥ संचितानिचजीर्णानिप्रा
रब्धानिसुमध्यमे ॥ २० ॥ वर्तमानानिवामोरुत्रिविधानीहदेहिनाम् ॥ शुभाऽशुभानिकर्माणिबीजभूतानियानिच ॥ २१ ॥ बहुजन्मसमुत्थानिकालेति
ष्ठंतिसर्वथा ॥ पूर्वदेहंपरित्यज्यजीवःकर्मवशानुगः ॥ २२ ॥ स्वर्गंवानरकंवाऽपिप्राप्नोतिस्वकृतेनवै ॥ दिव्यंदेहंचसंप्राप्ययातनादेहमर्थजम् ॥ २३ ॥ भुनक्ति
विविधान्भोगान्स्वर्गेवानरकेऽथवा ॥ भोगांतेचयदोत्पत्तेःसमयस्तस्यजायते ॥ २४ ॥ लिंगदेहेनसहितंजायतेजीवसंज्ञितम् ॥ तदैवसंचितेभ्यश्चकर्मभ्यः
कर्मभिःपुनः ॥ २५ ॥ योजयत्येवतंकालंकर्माणिप्राक्तनानिच ॥ देहेनानेनभाव्यानिशुभानिचाऽशुभानिच ॥ २६ ॥ प्रारब्धानिचजीवेनभोक्तव्यानिसु
लोचने ॥ प्रायश्चित्तेन नश्यंतिवर्तमानानिभामिनि ॥ २७ ॥ संचितानितथैवाऽऽशुयथार्थविहितेनच ॥ प्रारब्धकर्मणांभोगात्संक्षयोनान्यथाभवेत् ॥ २८ ॥
तेनायंतेकुमारोवैदेयःकंसायसर्वथा ॥ नमिथ्यावचनंमेऽस्तिलोकनिंदाऽभिदूषितम् ॥ २९ ॥ अनित्येऽस्मिंस्तुसंसारेधर्मसारेमहात्मनाम् ॥ दैवाधीनंहिस
र्वेषांमरणंजननंतथा ॥ ३० ॥ तस्माच्छोकोनकर्तव्योदेहिनाहिनिरर्थकः ॥ सत्यंयस्यगतंकांतेवृथातस्यैवजीवितम् ॥ ३१ ॥ इहलोकोगतोयस्मात्पर
लोकःकुतस्ततः ॥ अतोदेहिसुतंसुभ्रूकंसायप्रददाम्यहम् ॥ ३२ ॥ सत्यसंस्तरणाद्देविशुभमग्रेभविष्यति ॥ कर्तव्यंसुकृतंपुंभिःसुखेदुःखेसतिप्रिये ॥ ३३ ॥
"सत्यसंरक्षणाद्देविशुभमेवभविष्यति ॥" व्यासउवाच ॥ इत्युक्तवतिकांतेसादेवकीशोकसंयुता ॥ ददौपुत्रंप्रसूतंचवेपमानामनस्विनी ॥ ३४ ॥ वसुदे
वोपिधर्मात्माआदायस्वसुतंशिशुम् ॥ जगामकंससदनंमार्गेलोकैरभिष्टुतः ॥ ३५ ॥ लोकाऊचुः ॥ पश्यंतुवसुदेवंभोलोकाएवंमनस्विनम् ॥ स्ववाक्यम
नुरुध्यैवबालमादाययात्यसौ ॥ ३६ ॥ मृत्यवेदातुकामोऽद्यसत्यवागनसूयकः ॥ सफलंजीवितंचाऽस्यधर्मंपश्यंतुचाऽद्भुतम् ॥ ३७ ॥

ब्धानिचजीवेनत्रिविधानिभोक्तव्यान्येवेत्यर्थः ॥ प्रायश्चित्तेतुसर्वाणिननश्यंतिकिंतुकानिचिदेवेत्याह । प्रायश्चित्तेनेति ॥ २७ ॥ प्रारब्धानांतुभोगादेवक्षयइत्याह । प्रारब्धेति ॥ २८ ॥
तेनेति ॥ यतस्तस्यभोगेनैवक्षयस्तेनहेतुनात्वत्प्रारब्धक्षयायकुमारःकंसायसर्वथादेयइत्यर्थः ॥ यत्त्वयोक्तंजीवरक्षार्थंमिथ्याऽपिवक्तव्यमिति तत्परकीयविषयेजीवरक्षार्थंवक्तव्यंनस्वीयजीवर
क्षार्थम् ॥ अन्यथास्वरक्षार्थंसर्वोऽपिमिथ्यावदतीतिकोऽपिसत्यत्यागेनदोषवान्नस्यात्तस्मान्नस्वकीयविषयेममवचनंमिथ्यास्तीत्याह । नमिथ्येति ॥ लोकनिंदयाऽभिदूषितंवचनमित्यन्वयः
॥ २९ ॥ इत्थंतस्याः शंकानिरासंकृत्वातदनुमत्यर्थंतांबोधयति । अनित्यइति ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ क्षेमंव्याहृतवानिति ॥ अयंबालोगृहंगच्छत्विति क्षेमंकल्याणकरंवाक्यंनृपःकंसोव्याहृतवान्कथितवानित्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ॥ ४७ ॥ हेमपर्वतंसुमेरुम् ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ संमेलनेति ॥ यदातेवैकत्रमिलितास्तदासर्वेपरस्परापेक्षयाअष्टमाएवेत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ॥ इतिश्रीदेभा०

यःपुत्रंयातिकंसायदातुंकालात्मनेऽपिहि ॥ व्यासउवाच ॥ इतिसंस्तूयमानस्तुप्राप्तःकंसालयंनृप ॥३८॥ ददावस्मैकुमारंतंजातमात्रममानुषम् ॥ कंसो पिविस्मयंप्राप्तोदृष्ट्वाधैर्यंमहात्मनः ॥ ३९ ॥ गृहीत्वाबालकंप्राहस्मितपूर्वमिदंवचः ॥ धन्यस्त्वंशूरपुत्राऽद्यज्ञातःपुत्रसमर्पणात् ॥ ४० ॥ ममसृत्युर्नचायं वैगिराप्रोक्तस्तुचाऽष्टमः ॥ नहंतव्योमयाकामंबालोऽयंयातुतेगृहम् ॥ ४१ ॥ अष्टमस्तुप्रदातव्यस्त्वयापुत्रोमहामते ॥ इत्युक्त्वावसुदेवायददावाशुखलः शिशुम् ॥ ४२ ॥ गच्छत्वयंगृहेबालःक्षेमंव्याहृतवान्नृपः ॥ तमादायतदाशौरिर्जगामस्वगृहंमुदा ॥ ४३ ॥ कंसोऽपिसचिवानाऽऽहवृथाकिंघातयेशिशुम् ॥ अष्टमाद्देवकीपुत्रान्ममसृत्युरुदाहृतः ॥ ४४ ॥ अतःकिंप्रथमंबालंहत्वापापंकरोम्यहम् ॥ साधुसाध्वितितेप्युक्त्वासंस्थितामंत्रिसत्तमाः ॥४५॥ विसर्जि तास्तुकंसेनजग्मुस्तेस्वगृहान्प्रति ॥ गतेषुतेषुसंप्राप्तोनारदोमुनिसत्तमः ॥ ४६ ॥ अभ्युत्थानाऽर्घ्यपाद्यादिचकारोग्रसुतस्तदा ॥ पप्रच्छकुशलंराजात त्राऽऽगमनकारणम् ॥४७॥ नारदस्तंतदोवाचस्मितपूर्वमिदंवचः ॥ कंसकंसमहाभागगतोऽहंहेमपर्वतम् ॥ ४८ ॥ तत्रब्रह्मादयोदेवामंत्रंचक्रुःसमाहिताः ॥ देवक्यांवसुदेवस्यभार्यायांसुरसत्तमः ॥ ४९ ॥ वधार्थंतवविष्णुश्चजन्मचाऽत्रकरिष्यति ॥ तत्कथंनहतःपुत्रस्त्वयानीतिंविजानता ॥ ५० ॥ कंसउवाच ॥ अष्टमंचहनिष्येऽहंमृत्युंमेदेवभाषितम् ॥ नारदउवाच ॥ नजानासिनृपश्रेष्ठराजनीतिंशुभाऽऽशुभम् ॥ ५१ ॥ मायाबलंचदेवानांनत्वंवेत्सिवदामिकिम् ॥ रिपुरल्पोपिशूरेणनोपेक्ष्यःशुभमिच्छता ॥ ५२ ॥ संमेलनक्रियायांतुसर्वेतेह्यष्टमाःस्मृताः ॥ मूर्खस्त्वमरिसंत्यागःकृतोऽयंजानतात्वया ॥ ५३ ॥ इत्युक्त्वाऽऽशुगतःश्रीमान्नारदोदेवदर्शनः ॥ गतेऽथनारदेकंसःसमाहूयाऽथबालकम् ॥ ५४ ॥ पाषाणेपोथयामाससुखंप्रापचमंदधीः ॥ ॥ इतिश्रीदे०म० च० एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ जनमेजयउवाच ॥ किंकृतंपातकंतेनबालकेनपितामह ॥ योजातमात्रोनिहतस्तथातेनदुरात्मना ॥ १ ॥ नारदोपिमु निश्रेष्ठोज्ञानवान्धर्मतत्परः ॥ कथमेवंविधंपापंकृतवान्ब्रह्मवित्तमः ॥ २ ॥ कर्ताकारयितापापेतुल्यपापौस्मृतौबुधैः ॥ सकथंप्रेरयामाससमुनिःकंसंखलं तदा ॥३॥ संशयोऽयंमहान्मेत्रब्रूहिसर्वंसविस्तरम् ॥ येनकर्मविपाकेनबालकोनिधनंगतः ॥ ४ ॥ व्यासउवाच ॥ नारदःकौतुकप्रेक्षीसर्वदाकलहप्रियः ॥ देवकार्यार्थमागत्यसर्वमेतच्चकारह ॥ ५ ॥ नमिथ्याभाषणेबुद्धिर्मुनेस्तस्यकदाचन ॥ सत्यवक्तासुराणांसकर्तव्येनिरतःशुचिः ॥ ६ ॥

चतुर्थस्कंधेएकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ ॥ द्व्यधिकैश्चैवपंचाशत्पद्यैरथधरातले ॥ केषामंशैर्नृपाजातास्तदेतत्सम्यगुच्यते ॥ १ ॥ पूर्वाध्यायकथांश्रुत्वाजनमेजयःपृच्छति । किंकृत मिति ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥

॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ अवतारेपरेद्वितीयेजन्मनीत्यर्थः ॥ ज्ञानसंयुक्ताइतिदैत्यस्वभावंत्यक्त्वाज्ञानयुक्ताजाताइत्यर्थः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ वरेणहेतुनेत्यर्थः ॥ युष्याभिर्हापितइति ॥ यतोयुष्माभिर्मयिस्नेहोहापितस्त्यक्तोमदाराधनंविहायमच्छत्रोर्ब्रह्मणोमहदाराधनंकुर्वद्भिस्ततोयुष्मान्छत्रुभूतांस्त्यजामीत्यर्थः ॥१९॥ यूयमिति ॥ पातालेव्रजंत्वित्येकःशापः ॥ भुविषड्गर्भाभवतेतिद्वितीयः ॥ तस्यैवव्याख्यानंपातालेइति ॥ २० ॥ भुविकस्यागर्भेजन्मेतिचेत्तत्राह । ततस्त्विति ॥ पितावइति ॥ प्राग्जन्मस्थइत्यर्थः

एवंषडबालकास्तेनजाताजातानिपातिताः ॥ षड्गर्भाःशापयोगेनसंभूयमरणंगताः ॥७॥ शृणुराजन्प्रवक्ष्यामितेषांशापस्यकारणम्॥स्वायंभुवेऽतरेपुत्रामरीचेःषण्महाबलाः ॥ ८ ॥ ऊर्णायांचैवभार्यायामासन्धर्मविचक्षणाः ॥ ब्रह्माणंजहसुर्वीक्ष्यसुतांयमितुमुद्यतम् ॥ ९ ॥ शशापतांस्तदाब्रह्मादैत्ययोनिंविषंत्वधः ॥ कालनेमिसुताजातास्तेषड्गर्भाविशांपते ॥ १० ॥ अवतारेपरेतेतुहिरण्यकशिपोःसुताः ॥ जातास्तेज्ञानसंयुक्ताःपूर्वशापभयान्नृप ॥ ११ ॥ तस्मिञ्जन्मनिशांताश्चतपश्चक्रुःसमाहिताः ॥ तेषांप्रीतोऽभवद्ब्रह्माषड्गर्भाणांवरान्ददौ ॥१२॥ ब्रह्मोवाच ॥ शप्तायूयंमयापूर्वंक्रोधयुक्तेनपुत्रकाः ॥ तुष्टोऽस्मिवोमहाभागाब्रुवंतुवांछितंवरम् ॥ १३ ॥ व्यासउवाच ॥ तेतुश्रुत्वावचस्तस्यब्रह्मणःप्रीतमानसाः ॥ ब्रह्माणमब्रुवन्कामंसर्वेकार्यार्थतत्पराः ॥ १४ ॥ गर्भाऊचुः ॥ पितामहाद्यतुष्टोऽसिदेहिनोवांछितंवरम् ॥ अवध्यादेवतैःसर्वैर्मानवैश्चमहोरगैः ॥ १५ ॥ गंधर्वसिद्धपतिभिर्भवेमाभूत्पितामह ॥ व्यासउवाच ॥ तानुवाचततोब्रह्मासर्वमेतद्भविष्यति ॥ १६ ॥ गच्छंतुवोमहाभागाःसत्यमेवनसंशयः ॥ दत्त्वावरंततोब्रह्माप्रमुदितास्तेतदाऽभवन् ॥ १७ ॥ हिरण्यकशिपुःक्रुद्धस्तानुवाचकुरूद्वह ॥ यस्माद्विहायमांपुत्रास्तोषितोवैपितामहः ॥ १८ ॥ वरेणप्रार्थितोऽत्यर्थंबलवंतोयतोऽभवन् ॥ युस्माभिर्हापितःस्नेहस्ततोयुष्मांस्त्यजाम्यहम् ॥ १९ ॥ यूयंव्रजंतुपातालेषड्गर्भाविश्रुताभुवि ॥ पातालेनिद्रयाविष्टास्तिष्ठंतुबहुवत्सरान् ॥ २० ॥ ततस्तुदेवकीगर्भेवर्षेवर्षेपुनःपुनः ॥ पितावःकालनेमिस्तुतत्रकंसोभविष्यति ॥ २१ ॥ सएवजातमात्रान्वोवधिष्यतिसुदारुणः ॥ व्यासउवाच ॥ एवंशप्तास्तदातेनगर्भेजातान्पुनःपुनः ॥ २२ ॥ जघानदेवकीपुत्रान्षड्गर्भाञ्छापनोदितः ॥ शेषांशःसप्तमस्तत्रदेवकीगर्भसंस्थितः ॥२३॥ विस्रंसितश्चगर्भोऽसौयोगेनयोगमायया ॥ नीतश्चरोहिणीगर्भेकृत्वासंकर्षणंबलात् ॥ २४ ॥ पतितःपंचमेमासिलोकख्यातिंगतस्तदा ॥ कंसोऽपिज्ञातवांस्तत्रदेवकीगर्भपातनम् ॥ २५ ॥ मुदंप्रापसदुष्टात्माश्रुत्वावार्तांसुखावहाम् ॥ अष्टमेदेवकीगर्भेभगवान्सात्वतांपतिः ॥ २६ ॥ उवासदेवकार्यार्थंभाराऽवतरणायच ॥ राजोवाच ॥ वसुदेवःकश्यपांशःशेषांशश्चतदाऽभवत् ॥ २७ ॥ हरेरंशस्तथाप्रोक्तोभवतामुनिसत्तम ॥ अन्येचयेंऽशादेवानांतत्रजातास्तुतान्वद ॥ २८ ॥

॥२१॥२२॥ जघानेति ॥ ब्रह्मणादत्तमवध्यत्वंतुहिरण्यकशिपुशापोत्तरंनक्षत्ररूपेणतेषामवस्थानरूपंपुराणांतरेषूक्तमितिबोध्यम् ॥ २३ ॥ २४ ॥ पतितइति ॥ गर्भइति शेषः ॥ २५ ॥ ॥ २६ ॥ २७ ॥ विष्णुशेषकश्यपावतारान्राजाश्रुत्वाअन्यदेवांशावतारबुभुत्सयापृच्छति । अन्येचयेंऽशादेवानामिति ॥ २८ ॥

॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तत्सुतोऽश्वत्थामा ॥ ३४ ॥ आगमेपुराणशास्त्रेषुगंधर्वपतिराख्यातइत्यर्थः ॥ ३५ ॥ हंसनामाअरिष्टस्यअरिष्टनेमिदैत्यस्यसुतःपुत्रोधृतराष्ट्रइ
त्यर्थः ॥ ३६ ॥ तथापरइति ॥ मरुद्गणइत्यर्थः ॥ ३७ ॥ सोमप्ररुर्यादवः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ अनुह्रादोदैत्यः ॥ लंबोदैत्यः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ द्रोण

भाराऽवतरणार्थं वैक्षितेः प्रार्थनयाऽनघ ॥ व्यासउवाच ॥ सुराणामसुराणांचयेयेंऽशाभुविविश्रुताः ॥२९॥ तानहंसंप्रवक्ष्यामिसंक्षेपेणशृणुष्वतान् ॥ वसु
देवःकश्यपांशोदेवकीचतथाऽदितिः ॥ ३० ॥ बलदेवस्त्वनंतांशोवर्तमानेषुतेषुच ॥ योऽसौधर्मसुतःश्रीमान्नारायणइतिश्रुतः ॥३१॥ तस्यांशोवासुदेवस्तु
विद्यमानेमुनौतदा ॥ नरस्तस्यानुजोयस्तुतस्यांशोर्जुनएवच ॥३२॥ युधिष्ठिरस्तुधर्मांशोवाय्वंशोभीमइत्युत ॥ अश्विन्यंशौततःप्रोक्तौमाद्रीपुत्रौमहाबलौ
॥ ३३ ॥ सूर्यांशःकर्णआख्यातोधर्मांशोविदुरःस्मृतः ॥ द्रोणोबृहस्पतेरंशस्तत्सुतस्तुशिवांशजः ॥३४॥ समुद्रःशंतनुःप्रोक्तोगंगाभार्यामताबुधैः ॥ देवक
स्तुसमाख्यातोगंधर्वपतिरागमे ॥ ३५ ॥ वसुर्भीष्मोविराटस्तुमरुद्गणइतिस्मृतः ॥ अरिष्टस्यसुतोहंसोधृतराष्ट्रःप्रकीर्तितः ॥ ३६ ॥ मरुद्गणःकृपःप्रोक्तः
कृतवर्मातथापरः ॥ दुर्योधनःकलेरंशःशकुनिंविद्धिद्वापरम् ॥ ३७ ॥ सोमपुत्रःसुवर्चाख्यःसोमप्ररुरुदाहृतः ॥ पावकांशोधृष्टद्युम्नःशिखंडीराक्षसस्तथा ॥
॥ ३८ ॥ सनत्कुमारस्यांशस्तुप्रद्युम्नःपरिकीर्तितः ॥ द्रुपदोवरुणस्यांशोद्रौपदीचरमांशजा ॥ ३९ ॥ द्रौपदीतनयाःपंचविश्वेदेवांशजाःस्मृताः ॥ कुंतिः
सिद्धिर्धृतिर्माद्रीमतिर्गांधारराजजा ॥ ४० ॥ कृष्णपत्न्यस्तथासर्वा देववारांगनाःस्मृताः ॥ राजानश्चतथासर्वेअसुराःशक्रनोदिताः ॥ ४१ ॥ हिरण्यक
शिपोरंशःशिशुपालउदाहृतः ॥ विप्रचित्तिर्जरासंधःशल्यःप्रह्लादइत्यपि ॥ ४२ ॥ कालनेमिस्तथाकंसःकेशीहयशिरास्तथा ॥ अरिष्टोबलिपुत्रस्तुककुद्मी
गोकुलेहतः ॥ ४३ ॥ अनुह्रादोधृष्टकेतुर्भगदत्तोऽथबाष्कलः ॥ लंबःप्रलंबसंजातःखरोऽसौधेनुकोऽभवत् ॥४४॥ वाराहश्चकिशोरश्चदैत्यौपरमदारुणौ ॥
मल्लौतावेवसंजातौख्यातौचाणूरमुष्टिकौ ॥ ४५ ॥ दितिपुत्रस्तथाऽरिष्टोगजःकुवलयाभिधः ॥ बलिपुत्रीबकीख्याताबकस्तदनुजःस्मृतः ॥ ४६ ॥ यमो
रुद्रस्तथाकामःक्रोधश्चैवचतुर्थकः ॥ तेषामंशैस्तुसंजातोद्रोणपुत्रोमहाबलः ॥ ४७ ॥ अंशावतरणेपूर्वं दैतेयाराक्षसास्तथा ॥ जाताःसर्वेऽसुरांशास्तेक्षिति
भारावतारणे ॥ ४८ ॥ एतेषांकथितंराजन्नंशावतरणंनृप ॥ सुराणांचासुराणांचपुराणेषुप्रकीर्तितम् ॥ ४९ ॥ यदाब्रह्मादयोदेवाःप्रार्थनार्थंहरिंगताः ॥ हरि
णाचतदादत्तौकेशौखलुसिताऽसितौ ॥ ५० ॥ श्यामवर्णस्ततःकृष्णःश्वेतःसंकर्षणस्तथा ॥ भारावतारणार्थंतौजातौदेवांशसंभवौ ॥ ५१ ॥ अंशावतर
णंचैतच्छृणोतिभक्तिभावतः ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तोमोदतेस्वजनैर्वृतः ॥ ५२ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कन्धेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

पुत्रइति ॥ नकेवलंपूर्वमुक्तंशिवांशजएवेतिमन्तव्यंकिंतुचतुर्णामयमंशइतिभावः ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ सिताऽसिताविति ॥ तथाचकृष्णःपूर्वोक्तरीत्यानारायणस्याऽसितकेशस्यचाव
तारःबलरामस्तुशेषस्यसितकेशस्यचाऽवतारःअर्जुनस्तुनरस्यैव ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ इतिश्रीदेवीभागवततिलके चतुर्थस्कन्धेद्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

अर्धाधिकैर्द्विपंचाशत्पद्यैर्जन्मनिरूपणम् ॥ वासुदेवस्यतल्लीलाःकीर्त्यंतेचततःपरम् ॥ १ ॥ हतेषुषट्स्विति ॥ औग्रसेनिनाकंसेन ॥ सप्तमेचगर्भेपतितेसति ॥ १ ॥ नारदस्यवचनान्मरणंस्वंविचिन्तयन्नित्यन्वयः ॥ २ ॥ समयइति ॥ अवतारकालप्राप्तिसमयइत्यर्थः ॥ अंशेनवसुदेवेभक्षितान्नद्वाराऽऽगत्यतदनंतरंयथाक्रमंवीर्यद्वारादेवकीगर्भेप्रवेशमकरोदित्यर्थः ॥ ३ ॥ यथेच्छयास्वेच्छयानतुपरेच्छयेत्यर्थः ॥ तस्याभगवत्याःस्वतंत्रत्वात् ॥ ४ ॥ ५ ॥ रक्षार्थंतस्याइतिशेषः ॥ ६ ॥ पुत्रोत्पत्तिंचसंचिंत्येति ॥ कामिन्याःप्रेमतंतुनियंत्रितोबद्धः स्वस्यपुत्रो

व्यासउवाच ॥ हतेषुषट्सुपुत्रेषुदेवक्याऔग्रसेनिना ॥ सप्तमेपतितेगर्भेवचनान्नारदस्यच ॥ १ ॥ अष्टमस्यचगर्भस्यरक्षणार्थमतंद्रितः ॥ प्रयत्नमकरोद्राजामरणंस्वंविचिंतयन् ॥२॥ समयेदेवकीगर्भेप्रवेशमकरोद्धरिः ॥ अंशेनवसुदेवेतुसमागत्ययथाक्रमम् ॥३॥ तदेयंयोगमायाचयशोदायांयथेच्छया ॥ प्रवेशमकरोद्देवीदेवकार्यार्थसिद्धये ॥ ४ ॥ रोहिण्यास्तनयोरामोगोकुलेसमजायत ॥ यतःकंसभयोद्विग्नासंस्थितासाचकामिनी ॥५॥ कारागारेततःकंसोदेवकींदेवसंस्तुताम् ॥ स्थापयामासरक्षार्थंसेवकान्समकल्पयत् ॥ ६ ॥ वसुदेवस्तुकामिन्याःप्रेमतंतुनियंत्रितः ॥ पुत्रोत्पत्तिंचसंचिंत्यप्रविष्टःसहभार्यया ॥ ७ ॥ देवकीगर्भगोविष्णुर्देवकार्यार्थसिद्धये ॥ संस्तुतोऽमरसंघैश्चव्यवर्धतयथाक्रमम् ॥ ८ ॥ संजातेदशमेतत्रमासेऽथश्रावणेशुभे ॥ प्राजापत्यर्क्षसंयुक्तेकृष्णपक्षेऽष्टमीदिने ॥ ९ ॥ कंसस्तुदानवान्सर्वानुवाचभयविह्वलः ॥ रक्षणीयाभवद्भिश्चदेवकीगर्भमंदिरे ॥ १० ॥ अष्टमोदेवकीगर्भःशत्रुर्मेप्रभविष्यति ॥ रक्षणीयःप्रयत्नेनमृत्युरूपःसबालकः ॥ ११ ॥ हत्वैनंबालकंदैत्याःसुखंस्वप्स्यामिमंदिरे ॥ निवृत्तिवर्जितेदुःखेनाशितेचाऽष्टमेसुते ॥१२॥ खड्गप्रासधराःसर्वेतिष्ठंतुधृतकार्मुकाः ॥ निद्रातंद्राविहीनाश्चसर्वत्रनिहितेक्षणाः ॥ १३ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्यादिश्याऽसुरगणान्कृशोऽतिभयविह्वलः ॥ मंदिरंस्वंजगामाऽऽशुनलेभेदानवःसुखम् ॥ १४ ॥ निशीथेदेवकीतत्रवसुदेवमुवाचह ॥ किंकरोमिमहाराजप्रसवावसरोमम ॥ १५ ॥ बहवोरक्षपालाश्चतिष्ठंत्यत्रभयानकाः ॥ नन्दपत्न्यामयासार्धंकृतोऽस्तिसमयःपुरा ॥ १६ ॥ प्रेषितव्यस्त्वयापुत्रोमंदिरेममभामिनि ॥ पालयिष्याम्यहंतत्रतवाऽतिमनसाकिल ॥ १७ ॥ अपत्यंतेप्रदास्यामिकंसस्यप्रत्ययायवै ॥ किंकर्तव्यंप्रभोचाऽद्यविषमेसमुपस्थिते ॥ १८ ॥ व्यत्ययःसंततेःशौरेकथंकर्तुंक्षमोभवेः ॥ दूरेतिष्ठस्वकांताऽद्यलज्जामेऽद्यदुरत्यया ॥ १९ ॥ परावृत्त्यमुखंस्वामिन्नन्यथाकिंकरोम्यहम् ॥ इत्युक्त्वातंमहाभागंदेवकीदेवसंमतम् ॥ २० ॥ बालकंसुषुवेतत्रनिशीथेपरमाद्भुतम् ॥ तंदृष्ट्वाविस्मयंप्रापदेवकीबालकंशुभम् ॥ २१ ॥

त्पत्तिंसंचिंत्यस्वस्यपुत्रोत्पत्त्यर्थंभार्ययासहांतःपुरेप्रविष्टइत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ प्राजापत्यर्क्षंरोहिणीनक्षत्रम् ॥ ९ ॥ अष्टमीदिनेतस्याश्चेष्टयाप्रसवकालमालक्ष्यदानवान्कंसउवाचेत्याह । कंसस्त्विति ॥ १० ॥ ११ ॥ अष्टमेसुतेइति ॥ कथंभूतेसुतेदुःखरूपेइत्यर्थः ॥ कथंभूतेदुःखेनिवृत्तिवर्जितेनाशवर्जितेअतिशयितदुःखरूपेइत्यर्थः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ १८ ॥ संततेर्व्यत्ययोव्यत्यासःकथंकर्तुंक्षमोभवेस्त्वमितिशेषः ॥ शौरेइतिसंबोधनम् ॥ १९ ॥ हेस्वामिन्मुखंपरावृत्यदूरेतिष्ठेतिपूर्वेणान्वयः ॥ २० ॥ २१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ तमादायययावाशुइति ॥ ननु जातंजातंसुतंतुभ्यंनदास्यामियदिप्रभो ॥ कुंभीपाकेतदाघोरेपतंतुममपूर्वजाइतिवसुदेवेनप्रतिज्ञातत्वात्स्वसत्यतापालनार्थंकंसायपुत्रःकथंनदत्तइतिचेन्न स्वसत्यत्वपालनापेक्षयासत्यसंकल्पस्याऽऽकाशवाणीरूपेणवदतोभगवतोवचनपालनस्याऽभ्यर्हितत्वात्पितॄणामुद्धारंतुभगवान्करिष्यतीत्याशयात् ॥ २९ ॥ कटिदघ्नीकटिप्रमाणा ॥ प्रमाणेद्वयसजितिदघ्नच्प्रत्ययः ॥ ३० ॥ ३१ ॥ पशुसंज्ञितांगवांविभूतिमित्यर्थः ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ तत्रागत्येति ॥ देवकार्यार्थसर्वेश्वरीदे

पतिंप्राहमहाभागाहर्षोत्फुल्लकलेवरा ॥ पश्यपुत्रमुखंकांतदुर्लभंहितवप्रभो ॥ २२ ॥ अथैनंकालरूपोऽसौघातयिष्यतिभ्रातृजः ॥ वसुदेवस्तथेत्युक्त्वातमादायकरेसुतम् ॥ २३ ॥ अपश्यच्चाऽऽननंतस्यसुतस्याद्भुतकर्मणः ॥ वीक्ष्यपुत्रमुखंशौरिश्चिंताविष्टोबभूवह ॥ २४ ॥ किंकरोमिकथंनस्याद्दुःखमस्यकृतेमम ॥ एवंचिंताऽऽतुरेतस्मिन्वाग्उवाचाशरीरिणी ॥ २५ ॥ वसुदेवंसमाभाष्यगगनेविशदाक्षरा ॥ वसुदेवगृहीत्वैनंगोकुलंनयसत्वरः ॥ २६ ॥ रक्षपालास्तथासर्वेमयानिद्राविमोहिताः ॥ विवृतानिकृतान्यष्टकपाटानिचशृंखलाः ॥ २७ ॥ मुक्त्वैनंनंदगेहेत्वंयोगमायांसमानय ॥ श्रुत्वैवंवसुदेवस्तुतस्मिन्कारागृहेगतः ॥ २८ ॥ विवृतंद्वारमालोक्यबभूवतरसानृप ॥ तमादाययावाशुद्वारपालैरलक्षितः ॥ २९ ॥ कालिंदीतटमासाद्यपूरंदृष्ट्वासुनिश्चितम् ॥ तदैवकटिदघ्नीसाबभूवाऽऽशुसरिद्वरा ॥ ३० ॥ योगमायाप्रभावेणततराऽऽनकदुंदुभिः ॥ गत्वातुगोकुलंशौरिर्निशीथेनिर्जनेपथि ॥ ३१ ॥ नन्दद्वारेस्थितःपश्यन्विभूतिंपशुसंज्ञिताम् ॥ तदैवतत्रसंजातायशोदागर्भसंभवा ॥ ३२ ॥ योगमायांशजादेवीत्रिगुणादिव्यरूपिणी ॥ जातांतांबालिकांदिव्यांगृहीत्वाकरपंकजे ॥ ३३ ॥ तत्राऽऽगत्यददौदेवीसैरंध्रीरूपधारिणी ॥ वसुदेवःसुतंदत्त्वासैरंध्रीकरपंकजे ॥ ३४ ॥ तामादाययौशीघ्रंबालिकांमुदिताऽऽशयः ॥ कारागारेततोगत्वादेवक्याःशयनेसुताम् ॥ ३५ ॥ निक्षिप्यसंस्थितःपार्श्वेचिंताविष्टोभयाऽऽतुरः ॥ रुरोदसुस्वरंकन्यातदैवाऽऽगतसंज्ञकाः ॥ ३६ ॥ उत्तस्थुःसेवकाराज्ञःश्रुत्वातद्रुदितंनिशि ॥ तमूचुर्भूपतिंगत्वात्वरितास्तेतिविह्वलाः ॥ ३७ ॥ देवक्याश्चसुतोजातःशीघ्रमेहिमहामते ॥ तदाकर्ण्यवचस्तेषांशीघ्रंभोजपतिर्ययौ ॥ ३८ ॥ प्रावृतंद्वारमालोक्यवसुदेवमथाह्वयत् ॥ कंसउवाच ॥ सुतमानयदेवक्यावसुदेवमहामते ॥ ३९ ॥ मृत्युर्मेचाऽष्टमोगर्भस्तन्निहन्मिरिपुंहरिम् ॥ व्यासउवाच ॥ श्रुत्वाकंसवचःशौरिर्भयत्रस्तविलोचनः ॥ ४० ॥ तामादायासुतांपाणौददौचाऽऽशुरुदन्निव ॥ दृष्ट्वाऽथदारिकांराजाविस्मयंपरमंगतः ॥ ४१ ॥ देववाणीवृथाजातानारदस्यचभाषितम् ॥ वसुदेवःकथंकुर्यादनृतंसंकटेस्थितः ॥ ४२ ॥ रक्षपालाश्चमेसर्वेसावधानानसंशयः ॥ कुतोऽत्रकन्यकाकामंक्कगतःससुतःकिल ॥ ४३ ॥ संदेहोऽत्रनकर्तव्यःकालस्यविषमागतिः ॥ इतिसंचिंत्यतांबालांगृहीत्वापादयोःखलः ॥ ४४ ॥

वीसैरंध्रीरूपधारिणीसतीतांबालांजातांकरपंकजेगृहीत्वातत्रवसुदेवसमीपआगत्यवसुदेवायददावित्यन्वयः ॥ वसुदेवोपिसुतंसैरंध्रीकरपंकजेदत्त्वातांबालिकामादाययावित्यन्वयः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ॥ इतिश्रीदे०भा०ति०चतु०त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ द्विषष्टिश्लोकवर्यैस्तुकाश्चित्कृष्णकथाःशुभाः ॥ कथ्यन्ते मोहिताःसर्वैंमाययेतिबुभुत्सया ॥ १ ॥ पूर्वाध्याये पूतनैषाव्रजत्वद्यबालघ्नीनन्दगोकुलमित्युक्तम् तत्रगोकुलेकृष्णाविर्भावज्ञानंकंसस्यकथंजातमितिराज्ञोमनसिशंकास्यात्तन्निरासार्थंस्वय मेवव्यासआह । प्रातरिति ॥ किंवदंतीजनश्रुतिःसाश्रुताचारमुखादपिपुत्रोत्सवःश्रुतइत्यर्थः ॥ १ ॥ द्वितीयंज्ञानकारणमाह । जानातीति ॥ २ ॥ तेनकारणेनकंसोगोकुलंप्रतिकृष्णजन्मशं

पोथयामासपाषाणेनिर्घृणःकुलपांसनः ॥ साकरान्निःसृताबालाययावाकाशमंडलम् ॥ ४५ ॥ दिव्यरूपातदाभूत्वातमुवाचमृदुस्वना ॥ किंमयाहतया पापजातस्तेबलवान्रिपुः ॥ ४६ ॥ हनिष्यतिदुराराध्यःसर्वथात्वांनराधमम् ॥ इत्युक्त्वासागताकन्यागगनंकामगाशिवा ॥ ४७ ॥ कंसस्तुविस्मयाऽऽवि ष्टोगतोनिजगृहंतदा ॥ आनाय्यदानवान्सर्वानिदंवचनमब्रवीत् ॥ ४८ ॥ बकधेनुकवत्सादीन्क्रोधाविष्टोभयाऽतुरः ॥ गच्छंतुदानवाःसर्वेममकार्यार्थसि द्धये ॥ ४९ ॥ जातमात्राश्चहंतव्याबालकायत्रकुत्रचित् ॥ पूतनैषाव्रजत्वद्यबालघ्नीनंदगोकुलम् ॥ ५० ॥ जातमात्रान्विनिघ्नंतीशिशूंस्तत्रममाऽऽज्ञया ॥ धेनुकोवत्सकःकेशीप्रलंबोबकएवच ॥ ५१ ॥ सर्वेतिष्ठंतुतत्रैवममकार्यचिकीर्षया ॥ इत्याऽऽज्ञाप्याऽसुरान्कंसोययौनिजगृहंखलः ॥ ५२ ॥ चिंताविष्टोऽ तिदीनात्माचिंतयित्वैवतंपुनः ॥ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेत्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ ॥ व्यासउवाच ॥ प्रातर्नंदगृहेजातःपुत्रज न्ममहोत्सवः ॥ किंवदंत्यथकंसेनश्रुताचारमुखादपि ॥ १ ॥ जानातिवसुदेवस्यदारास्तत्रवसंतिहि ॥ पशवोदासवर्गश्चसर्वेतेनंदगोकुले ॥२॥ तेनशंका समाविष्टोगोकुलंप्रतिभारत ॥ नारदेनाऽपितत्सर्वंकथितंकारणंपुरा ॥ ३ ॥ गोकुलेयेचनंदाद्यास्तत्पत्न्यश्चसुरांशजाः ॥ देवकीवसुदेवाद्याःसर्वेतेशत्रवः किल ॥ ४ ॥ इतिनारदवाक्येनबोधितोऽसौकुलाऽधमः ॥ जातःकोपमनाराजन्कंसःपरमपापकृत् ॥ ५ ॥ पूतनानिहतातत्रकृष्णेनाऽमिततेजसा ॥ बको वत्सासुरश्चाऽपिधेनुकश्चमहाबलः ॥ ६ ॥ प्रलंबोनिहतस्तेनतथागोवर्धनोधृतः ॥ श्रुत्वैतत्कर्मकंसस्तुमेनेमरणमात्मनः ॥ ७ ॥ तथाविनिहतःकेशीज्ञा त्वाकंसोऽतिदुर्मनाः ॥ धनुर्यागमिषेणाऽऽशुतावानेतुंप्रचक्रमे ॥ ८ ॥ अक्रूरंप्रेषयामासक्रूरःपापमतिस्तदा ॥ आनेतुंरामकृष्णौचवधायाऽमितविक्रमौ ॥ ॥ ९ ॥ रथमारोप्यगोपालौगोकुलाद्गांदिनीसुतः ॥ आगतोमथुरायांतुकंसादेशेस्थितःकिल ॥ १० ॥ तावागत्यतदातत्रधनुर्भंगंचचक्रतुः ॥ हत्वाऽथरज कंकामंगजंचाणूरमुष्टिकम् ॥ ११ ॥ शलंचतोशलंचैवनिजघानहरिस्तदा ॥ जघानकंसंदेवेशःकेशेष्वाकृष्यलीलया ॥ १२ ॥ पितरौमोचयित्वाऽथगत दुःखौचकारह ॥ उग्रसेनायराज्यंतद्ददावरिनिषूदनः ॥ १३ ॥ वसुदेवस्तयोस्तत्रमौंजीबन्धनपूर्वकम् ॥ कारयामासविधिवद्व्रतबंधंमहामनाः ॥ १४ ॥

कयासमाविष्टोयुक्तोऽभवदित्यर्थः ॥ तृतीयंज्ञानकारणंप्राह । नारदेनेति ॥ कारणंज्ञानकारणमित्यर्थः ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ इत्थंगोकुलेकृष्णाविर्भावज्ञानकारणंकंसस्योपपाद्यकृष्णजन्मोत्त रंकृष्णवृत्तंकिंचिद्वर्णयति । पूतनेति ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ गांदिनीसुतोऽक्रूरः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ जामातृवधःकंसवधः ॥ १७ ॥ ससप्तेति ॥ कृष्णेनसंग्रामंसप्तदशवारमासाद्यकृत्वाजरासंधोमधुपुर्यांनिवासिनाकृष्णेनजितइत्यन्वयः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥

उपनीतौतदातौतुगतौसांदीपनालयम् ॥ विद्याःसर्वाःसमभ्यस्यमथुरामागतौपुनः ॥ १५ ॥ जातौद्वादशवर्षीयौकृतविद्यौमहाबलौ ॥ मथुरायांस्थितौवीरौ सुतावानकदुंदुभेः ॥१६॥ मागधस्तुजरासंधोजामातृवधदुःखितः ॥ कृत्वासैन्यसमाजंसमथुरामागतःपुरीम् ॥१७॥ ससप्तदशवारंतुकृष्णेनकृतबुद्धिना ॥ जितःसंग्राममासाद्यमधुपुर्यांनिवासिना ॥ १८ ॥ पश्चाच्चप्रेरितस्तेनसकालयवनाऽभिधः ॥ सर्वम्लेच्छाधिपःशूरोयादवानांभयंकरः॥१९॥श्रुत्वायवनमायांतंकृष्णःसर्वान्यदूत्तमान् ॥ आनाय्यचतथाराममुवाचमधुसूदनः ॥ २० ॥ भयंनोऽत्रसमुत्पन्नंजरासंधान्महाबलात् ॥ किंकर्तव्यंमहाभागायवनःसमुपैतिवै ॥ २१ ॥ प्राणत्राणंप्रकर्तव्यंत्यक्त्वागेहंबलंधनम् ॥ सुखेनस्थीयतेयत्रसदेशःखलुपैतृकः ॥२२॥ सदोद्वेगकरःकामंकिंकर्तव्यःकुलोचितः ॥ शैलसागरसान्निध्येस्थातव्यंसुखमिच्छता ॥ २३ ॥ यत्रवैरिभयंनस्यात्स्थातव्यंतत्रपंडितैः ॥ शेषशय्यांसमाश्रित्यहरिःस्वपितिसागरे ॥ २४ ॥ तथैवचभयाद्भीतःकैलासेत्रिपुरार्दनः ॥ तस्मान्नाऽत्रैवस्थातव्यमस्माभिःशत्रुतापितैः ॥ २५ ॥ द्वारवत्यांगमिष्यामःसहिताःसर्वएववै ॥ कथितागरुडेनाऽद्यरम्याद्वारवतीपुरी ॥ २६ ॥ रेवताचलसांनिध्येसिंधुकूलेमनोहरा ॥ व्यासउवाच ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतथ्यंसर्वेयादवपुंगवाः ॥ २७ ॥ गमनायमतिंचक्रुःसकुटुंबाःसवाहनाः ॥ शकटानितथोष्ट्राश्वबाम्यश्चमहिषास्तथा ॥ २८ ॥ धनपूर्णानिकृत्वातेनिर्ययुर्नगराद्बहिः ॥ रामकृष्णौपुरस्कृत्यसर्वेतेसपरिच्छदाः ॥ २९ ॥ अग्रेकृत्वाप्रजाःसर्वाश्चेलुःसर्वेयदूत्तमाः ॥ कतिचिद्दिवसैःप्रापुःपुरींद्वारवतींकिल ॥ ३० ॥ शिल्पिभिःकारयामासजीर्णोद्धारंहिमाधवः ॥ संस्थाप्ययादवांस्तत्रतावेतौबलकेशवौ ॥ ३१ ॥ तरसामथुरामेत्यसंस्थितौनिर्जनांपुरीम् ॥ तदातत्रैवसंप्राप्तोबलवान्यवनाधिपः ॥ ३२ ॥ ज्ञात्वैनमागतंकृष्णोनिर्ययौनगराद्बहिः ॥ पदातिरग्रेतस्याऽभूद्यवनस्यजनार्दनः ॥ ३३ ॥ पीतांबरधरःश्रीमान्प्राहसन्मधुसूदनः ॥ तंदृष्ट्वापुरतोयांतंकृष्णंकमललोचनम् ॥३४॥ यवनोऽपिपदातिःसन्पृष्ठतोऽनुगतःखलः ॥ प्रसुप्तोयत्रराजर्षिर्मुचुकुंदोमहाबलः ॥ ३५ ॥ प्रययौभगवांस्तत्रसकालयवनोहरिः ॥ तत्रैवांतर्दधेविष्णुर्मुचुकुंदंसमीक्ष्यच ॥ ३६ ॥ तत्रैवयवनःप्राप्तःसुप्तभूतमपश्यत ॥ मत्वातंवासुदेवंसपादेनाताडयन्नृपम् ॥३७॥ प्रबुद्धःक्रोधरक्ताक्षस्तंददाहमहाबलः ॥ तंदग्ध्वामुचुकुंदोऽथददर्शकमलेक्षणम् ॥ ३८ ॥ वासुदेवंसुदेवेशंप्रणम्यप्रस्थितोवनम् ॥ जगामद्वारकांकृष्णोबलदेवसमन्वितः ॥३९॥ उग्रसेनंनृपंकृत्वाविजहार यथारुचि ॥ अहरद्रुक्मिणींकामंशिशुपालस्वयंवरात् ॥ ४० ॥ राक्षसेनविवाहेनचक्रेदारविधिंहरिः ॥ ततोजांबवतींसत्यांमित्रविंदांचभामिनीम् ॥ ४१ ॥

॥ २२ ॥ २३ ॥ अतएवक्षीराब्धौकैलासेचहरिहरौस्थिताविल्याह । शेषेति ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ अहरदिति ॥ शिशुपालस्यस्वयंवराद्रुक्मिणीमहरत् ॥ ४० ॥ तदनंतरंराक्षसेनविवाहेनदारविधिंचक्रेहरिरित्यर्थः ॥ ४१ ॥

॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ वृत्रासुरादयइति ॥ ययावृत्रासुरादयोऽत्रादिपदेनरक्तासुरादयोगृह्यंते तेदैत्यालीलयैवहतास्तांदेवीमितिपूर्वेणान्वयः ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ मातरिति ॥ मया नारायणसंज्ञकेन ॥ हेजननि सभक्तिभावस्तेत्वयाविस्मृतःकिम् ॥ ४८ ॥ दुष्टमनसाशत्रुणाअथवाकेनचित्कौतुकान्मानापहारकरणायममाभिमानापहारणंकर्तुंसूतीगृहादपहृतइत्यर्थः ॥ उभयथाऽऽपिहेअंब भक्तजनस्यलज्जातवयुक्ताअपेक्षितेत्यर्थः ॥ ४९ ॥ ममैवदोषात्प्रारब्धरूपादित्यर्थः ॥ ५० ॥ ५१ ॥ नोवेद्म्यहमिति ॥ यदाहमेवसर्वेश्वरत्वेनाभिमतोनवेद्मितेचरितम् ॥ तदाल्पविदेवाल्पज्ञएवदेहीकोवेदनकोपीत्यर्थः ॥ हर्तापुत्रहरणकर्ताभटैर्नचवीक्षितइत्यर्थः ॥ इयंतवकल्पिताजवनिकामायांऽतर्धानपटोभवतीत्यर्थः ॥ ५२ ॥ केनापिप्रकारेणान्येन पुत्रोममनीतइतिनैवप्रतिभात्यथपुत्रस्तुनदृश्यतेतस्मात्तवैवेयंमायेतिभावः ॥ नन्वेतादृशीमायामयाक्कदर्शिताऽस्तीतिचेद्बलदेवजन्मसमयइत्याह । चित्रमिति ॥ ममपुरतोममैवाग्रदेशेऽर्ध

कालिंदींलक्ष्मणांभद्रांतथानाग्नजितींशुभाम् ॥ पृथक्पृथक्समानीयाऽप्युपयेमेजनार्दनः ॥४२॥ अष्टावेवमहीपालपत्न्यःपरमशोभनाः ॥ प्रासूतरुक्मिणी पुत्रंप्रद्युम्नंचारुदर्शनम् ॥४३॥ जातकर्मादिकंतस्यचकारमधुसूदनः ॥ हृतोसौसूतिकागेहाच्छंबरेणबलीयसा ॥ ४४ ॥ नीतश्चस्वपुरींबालोमायावत्यैसमर्पितः ॥ वासुदेवोहृतंदृष्ट्वापुत्रंशोकसमन्वितः ॥४५॥ जगामशरणंदेवींभक्तियुक्तेनचेतसा ॥ वृत्रासुरादयोदैत्यालीलयैवययाहताः॥४६॥ततोऽसौयोगमायायाश्चकारपरमांस्तुतिम् ॥ वचोभिःपरमोदारैरक्षरैःस्तवनैःशुभैः॥४७॥श्रीकृष्णउवाच ॥ मातर्मयातितपसापरितोषितात्वंप्राग्जन्मनिप्रसुमनादिभिरार्चिताऽसि॥धर्मात्मजेनबदरीवनखंडमध्येकिंविस्मृतोजननितेत्वयिभक्तिभावः॥४८॥ सूतीगृहादपहृतःकिमुबालकोमेकेनाऽपिदुष्टमनसाऽप्यथकौतुकाद्वा ॥ मानापहारकरणायममाद्यनूनंलज्जातवांबखलुभक्तजनस्ययुक्ता ॥ ४९ ॥ दुर्गोमहानतितरांनगरीसुगुप्तातत्राऽपिमेऽतिसदनंकिलमध्यभागे ॥ अंतःपुरेच पिहितंननुसूतिगेहंबालोहृतःखलुतथाऽपिममैवदोषात् ॥५०॥ नाऽहंगतःपरपुरंनचयादवाश्चरक्षावतीवनगरीकिलवीरवर्यैः ॥ मायातवैवजननिप्रकटप्रभावामेबालकःपरिहृतःकुहकेनकेन ॥५१॥ नोवेद्म्यहंजननितेचरितंसुगुप्तंकोवेदमंदमतिरल्पविदेवदेही ॥ क्काऽसौगतोममभटैर्नचवीक्षितोवाहर्ताऽबिकेजवनिकातवकल्पितेयम् ॥ ५२ ॥ चित्रंनतेऽत्रपुरतोमममातृगर्भानीतस्त्वयाऽर्धसमयेकिलमाययाऽसौ ॥ यंरोहिणीहलधरंसुषुवेप्रसिद्धंदूरेस्थितापतिपरामिथुनं विनाऽपि॥५३॥सृष्टिंकरोषिजगतामनुपालनंचनाशंतथैवपुनरप्यनिशंगुणैस्त्वम् ॥ कोवेदतेंऽबचरितंदुरितांतकारिप्रायेणसर्वमखिलंविहितंत्वयैतत्॥५४॥ उत्पाद्यपुत्रजननप्रभवंप्रमोदंदत्त्वापुनर्विरहजंकिलदुःखभारम् ॥ त्वंक्रीडसेसुललितैःखलुतैर्विहारैर्नोचेत्कथंममसुताप्तिरतिर्वृथास्यात् ॥ ५५ ॥

समयेदशमासात्मकजन्मसमयस्यार्धसमयेपंचमेमासिमातृगर्भाद्देवकीगर्भादसौपुत्रस्त्वयानीतः ॥ कोसावितिचेत्तत्राह । यंरोहिणीति ॥ असावित्यर्थः ॥ ननुदेवक्युदरान्मयानीतःपुत्रस्तदुदरेस्थापितइतिकुतस्तस्याःपत्युःसकाशादेवपुत्रोजातइत्यास्त्वितिचेत्तत्राऽऽह मिथुनंविनापीति ॥ पत्युर्वसुदेवस्यकारागृहेस्थितत्वेनतत्संयोगासंभवेनपुत्रस्यतन्मिथुनजन्यत्वाभावात् ॥ ननु व्यभिचारेणैवपुत्रोजातोस्त्वितिचेत्तत्राऽऽह । पतिपरेति ॥ पतिव्रतेत्यर्थः ॥ ततश्चनव्यभिचारसंभवः ॥ तथाचान्यस्याउदराद्गर्भापहरणकर्त्र्यास्तवसूतीगृहात्पुत्राहरणेनचित्रं नाश्चर्यमित्यर्थः ॥ ५३ ॥ किंचजगत्सृष्टिस्थितिसंहारकर्त्र्यास्तवैतादृशकरणेकिंचित्रमित्यभिप्रायेणाऽऽह । सृष्टिंकरोषीति ॥ ५४ ॥ ५५ ॥

॥ ५६ ॥ सीमेति ॥ लोकेसुतजन्मसुखस्यसीमाभवतितदीयनाशःपुत्रस्यनाशोदुःखस्यसीमाभवति ॥ ततोमेप्रथमेपुत्रेनष्टेहृदयंस्फुटतीवद्विधाभवत्येवेत्यर्थः ॥ ५७ ॥ यज्ञंकरोमीति ॥
अंबायज्ञंकरिष्यामीत्यर्थः ॥ वर्तमानसामीप्येलट् ॥ पुत्रप्राप्त्युत्तरंत्वत्प्रीत्यर्थंनानायज्ञान्व्रताद्यनुष्ठानानिचकरिष्यामीत्यर्थः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ इतिश्रीदेवीभागवते
चतुर्थस्कंधेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ ॥ अशीतिपद्यवर्यैस्तुकिंचिज्ज्ञत्वंहरादिषु ॥ प्रतिपाद्यपराशक्तेःसर्वेशत्वमुदीर्यते ॥ १ ॥ इत्थंपूर्वाध्यायांतेश्रीभगवतीप्रसादात्प्रद्युम्नप्राप्तिंकृष्णस्य
श्रुत्वासंशयाविष्टोराजापृच्छति । संदेहोमेमुनिश्रेष्ठेति ॥ ननुराज्ञाप्रथमस्कंधारंभेऽप्येतादृशाएवप्रश्नाःकृतामुनिनाचमायाधीनत्वाद्ब्रह्मादिदेवानांसंभवतिसर्वमेतदित्युत्तरंदत्तम् ॥ पुनर्द्वितीयवारंतृतीयवारंतथैवप्रश्नोराज्ञाकृतोमुनिनाचतथैवोत्तरमभिहितम् ॥ पुनरंतेतथैवप्रश्नोराज्ञाक्रियतेमुनिनाचतथैवोत्तरमभिधीयते ॥ तथाचैतादृशपुनरुक्तेर्दोषरूपायाःकिंप्रयोजनमितिचेन्न ॥
सर्वप्राणिजातस्याऽवांतरसृष्ट्यादिकर्तृषुब्रह्मादिषुश्रीभगवतीकल्पितसत्त्वाद्येकैकगुणोपाधिषु श्रीभगवत्यधीनेषुपरिच्छिन्नेषुअसर्वज्ञत्वात्सर्वशक्तिमत्सु श्रीभगवतीसृष्टसमष्टिप्रपंचेऽवांतरजी

माताऽस्यरोदितिभृशंकुररीवबालादुःखंतनोतिममसन्निधिगासदैव ॥ कष्टंनवेत्सिललितेप्रमितप्रभावेमातस्त्वमेवशरणंभवपीडितानाम् ॥ ५६ ॥ सीमासुखस्यसुतजन्मतदीयनाशोदुःखस्यदेविभवनेविबुधावदंति ॥ तत्किंकरोमिजननिप्रथमेप्रनष्टेपुत्रेममाऽद्यहृदयंस्फुटतीवमातः ॥५७॥ यज्ञंकरोमितवतुष्टिकरंव्रतंवादेवंचपूजनमथाऽखिलदुःखहात्वम् ॥ मातःसुतोऽत्रयदिजीवितिदर्शयाऽऽशुत्वंवैक्षमासकलशोकविनाशनाय ॥ ५८ ॥ व्यासउवाच ॥ एवंस्तुतातदादेवीकृष्णेनाक्लिष्टकर्मणा ॥ प्रत्यक्षदर्शनाभूत्वातमुवाचजगद्गुरुम् ॥ ५९ ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ शोकंमाकुरुदेवेशशापोऽयंतेपुरातनः ॥ तस्ययोगेनपुत्रस्तेशंबरेणहृतोबलात् ॥ ६० ॥ अतस्तेषोडशेवर्षेहत्वातंशंबरंबलात् ॥ आगमिष्यतिपुत्रस्तेमत्प्रसादान्नसंशयः ॥ ६१ ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वाऽतर्दधेदेवीचंडिकाचंडविक्रमा ॥ भगवानपिपुत्रस्यशोकंत्यक्त्वाऽभवत्सुखी ॥ ६२ ॥ इतिश्रीदेवीभागवतेमहापुराणेचतुर्थस्कंधेचतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ राजोवाच ॥ संदेहोमेमुनिश्रेष्ठजायतेवचनात्तव ॥ वैष्णवांशेभगवतिदुःखोत्पत्तिंविलोक्यच ॥ १ ॥ नारायणांशसंभूतोवासुदेवःप्रतापवान् ॥ कथंसमूतिकागाराद्धृतोबालोहरेरपि ॥ २ ॥ सुगुप्तनगरेरम्येगुप्तेऽथसूतिकागृहे ॥ प्रविश्यतेनदैत्येनगृहीतोऽसौकथंशिशुः ॥ ३ ॥ नज्ञातोवासुदेवेनचित्रमेतन्ममाद्भुतम् ॥ जायतेमहदाश्चर्यंचित्तेसत्यवतीसुत ॥ ४ ॥

वव्यष्टिसृष्ट्यादिकर्तृत्वश्रवणाल्लोकानांसर्वज्ञत्व सर्वशक्तिमत्त्वसर्वेश्वरत्वभ्रमोबहुकालंप्रवृत्तोऽस्ति तदुच्छेदायपुनःपुनःसमानप्रश्नोत्तरयोःसत्त्वात ॥ नहिबहुकालवासनावासितांतःकरणस्यसकृदुपदेशेनिर्वाहोऽस्ति ॥ राजातुपराशक्तिपरमभक्तोलोकानांतादृशवासनामुच्छेदयितुंप्रवृत्तोनकथंपुनःपुनस्तादृक्प्रश्नान्कुर्यादिति ॥ ननुकृष्णावतारकथाखंडितैवोक्ता ॥ तथारामावतारकथाऽपि ॥ साप्यनेकवारमुक्तेतिननिष्प्रयोजनमेतादृशंकथनंक्वाचिदस्तीतिचेन्न ॥ तेषामसर्वज्ञतादिप्रतिपादनार्थंग्रंथस्यसत्त्वेनतत्कथाकथनेआसक्त्यभावबोधनार्थंतथाकथनात् ॥ नह्यत्र
राज्ञोव्यासस्यवाकृष्णरामादिकथावर्णनेतात्पर्यमस्ति किंतुश्रीभगवतीगुणाऽनुवर्णनेएवतात्पर्यम् ॥ तस्याश्वसर्वज्ञत्वंसर्वोत्तमत्वंचप्रतिपादयितुंप्रवृत्तौतत्रयदितदितरत्ररामकृष्णादिषुतत्सर्वज्ञत्वादिकंस्यात्तदाभगवत्यांस्थितंसर्वज्ञत्वादिकमाकुलंभवेत् अतस्तेषामत्रैवयत्किंचित्कथाप्रदर्शनेनासर्वज्ञतादिकंपरतंत्रत्वादिकंतेषांप्रतिपादयितुंतथाकथनात् ॥ तात्पर्यंतुश्रोतृवक्त्रोस्तेषामसर्वज्ञत्वादिकंप्रतिपाद्यसर्वज्ञत्वंसर्वेश्वरत्वंस्वतंत्रत्वंसर्वोत्तमत्वंचश्रीभगवत्यामेवाऽस्तीत्यत्रेति ॥ १ ॥ नारायणांशेति ॥ नारायणांशसंभूतोयस्तस्यहरेरित्यन्वयः ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥

॥ ५ ॥ एतत्पर्यंतंकृष्णस्याऽसर्वज्ञत्वंपरतंत्रत्वंचप्रतिपादितंशंकित्राराज्ञाव्यासस्तुतदेवाऽसर्वज्ञत्वंपरतंत्रत्वंचतेषांस्थापयति मायेति ॥ ६ ॥ नदेवानासुरास्तदेति ॥ तदामानुषभावप्राप्ति कालेनदेवानदेवस्वभावास्तिष्ठंति तथानासुरादैत्यस्वभावास्तिष्ठंतीत्यर्थः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ नकेवलंकृष्णाऽवतारएवासर्वज्ञत्वंपरतंत्रत्वंच किंतुरामाद्यवतारेऽपीत्याह । यथाहेममृगमिति ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ कुपितोरघुनंदनइति ॥ अनेनसाधनेनेत्थमग्रेभविष्यतीत्यज्ञात्वैवप्रारब्धवशेनैवेदंसर्वमकरोदितिभावः ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥

ब्रूहितत्कारणंब्रह्मन्नज्ञातंकेशवेनयत् ॥ हरणंतत्रसंस्थेनशिशोर्वासूतिकागृहात् ॥ ५ ॥ व्यासउवाच ॥ मायाबलवतीराजन्नराणांबुद्धिमोहिनी ॥ शांभवी विश्रुतालोकेकोवामोहंनगच्छति ॥ ६ ॥ मानुषंजन्मसंप्राप्यगुणाःसर्वेऽपिमानुषाः ॥ भवंतिदेहजाःकामंनदेवानाऽसुरास्तदा ॥ ७ ॥ क्षुत्तृण्निदाभयंतंद्रा व्यामोहःशोकसंशयः ॥ हर्षश्चैवाऽभिमानश्चजरामरणमेवच ॥ ८ ॥ अज्ञानंग्लानिरप्रीतिरीर्ष्यासूयामदःश्रमः ॥ एतेदेहभवाभावाःप्रभवंतिनराधिप ॥ ॥९॥ यथाहेममृगंरामोनबुबोधपुरोगतम् ॥ जानक्याहरणंचैवजटायुमरणंतथा ॥ १० ॥ अभिषेकदिनेरामोवनवासंनवेदच ॥ तथानज्ञातवान्रामःस्वशो कान्मरणंपितुः ॥ ११ ॥ अज्ञवद्भिचचाराऽसौपश्यमानोवनेवने ॥ जानकींनविवेदाऽथरावणेनहृतांबलात् ॥ १२ ॥ सहायान्वानरान्कृत्वाहत्वाशक्रसु तंबलात् ॥ सागरेसेतुबंधंचकृत्वोत्तीर्यसरित्पतिम् ॥ १३ ॥ प्रेषयामाससर्वासुदिक्षुतान्कपिकुंजरान् ॥ संग्रामंकृतवान्घोरंदुःखंप्रापरणाऽजिरे ॥ १४ ॥ बंधनंनागपाशेनप्रापरामोमहाबलः ॥ गरुडान्मोक्षणंपश्चादन्वभूद्रघुनंदनः ॥ १५ ॥ अहनद्रावणंसंख्येकुंभकर्णंमहाबलम् ॥ मेघनादंनिकुंभंचकुपितोर घुनंदनः ॥ १६ ॥ अदूष्यत्वंचजानक्यानविवेदजनार्दनः ॥ दिव्यंचकारयामासज्वलितेऽग्नौप्रवेशनम् ॥ १७ ॥ लोकापवादाच्चपरंततस्तत्याजतांप्रि याम् ॥ अदूष्यांदूषितांमत्वासीतांदशरथात्मजः ॥ १८ ॥ नज्ञातौस्वसुतौतेनरामेणचकुशीलवौ ॥ मुनिनाकथितौतौतुतस्यपुत्रौमहाबलौ ॥ १९ ॥ पाता लगमनंचैवजानक्याज्ञातवान्नच ॥ राघवःकोपसंयुक्तोभ्रातरंहंतुमुद्यतः ॥ २० ॥ कालस्याऽऽगमनंचैवनाविवेदखरांतकः ॥ मानुषंदेहमाश्रित्यचक्रेमानुष चेष्टितम् ॥ २१ ॥ तथैवमानुषान्भावान्नाऽत्रकार्याविचारणा ॥ पूर्वंकंसभयात्प्राप्तोगोकुलेयदुनंदनः ॥ २२ ॥ जरासंधभयात्पश्चाद्द्वारवत्यांगतोहरिः ॥ अधर्मंकृतवान्कृष्णोरुक्मिण्याहरणंचयत् ॥ २३ ॥ शिशुपालहृतायाश्चजानन्धर्मंसनातनम् ॥ शुशोचबालकंकृष्णःशंबरेणहृतंबलात् ॥ २४ ॥ मुमो दजानन्पुत्रंतंहर्षशोकयुतस्ततः ॥ सत्यभामाऽऽज्ञयायत्तुयुयुधेस्वर्गतःकिल ॥ २५ ॥ इंद्रेणपादपार्थंतुस्त्रीजितत्वंप्रकाशयन् ॥ जहारकल्पवृक्षंयःपराभूय शतक्रतुम् ॥ २६ ॥ मानिनीमानरक्षार्थंहरिश्चित्रधरःप्रभुः ॥ बध्वावृक्षेहरिंसत्यानारदायददौपतिम् ॥ २७ ॥

॥ २० ॥ खरांतकःखरदैत्यनाशोरामोमानुषंदेहमाश्रित्यप्रारब्धकर्मयोगान्मानुषचेष्टितंचक्रेइत्यर्थः ॥ २१ ॥ रामावतारदृष्टांतभूतेऽज्ञत्वमसर्वज्ञत्वंपरतंत्रत्वंचाऽऽचरणेनदर्शयित्वादार्ष्टांति केकृष्णावतारेदर्शयति पूर्वंकंसभयादिति ॥ २२ ॥ २३ ॥ धर्मंजानन्सञ्छिशुपालेनहृतायारुक्मिण्याइत्यन्वयः ॥ अनेनचाऽधर्मनिष्ठत्वंकृष्णस्यबोधितम् ॥ २४ ॥ स्वर्गतःस्वर्गंगतइ त्यर्थः ॥ सार्वविभक्तिकस्तसिर्वा ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ पुरतोऽग्रेस्थितस्यशंभोःस्तुतिंचकारेत्यन्वयः ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

दत्त्वाथकानकंकृष्णंमोचयामासभामिनी ॥ दृष्ट्वापुत्रान्पुरुगुणान्प्रद्युम्नप्रमुखानथ ॥ २८ ॥ कृष्णंजांबवतीदीनाययाचेसंततिंशुभाम् ॥ सययौपर्वतंकृ
ष्णस्तपस्याकृतनिश्चयः ॥ २९ ॥ उपमन्युर्मुनिर्यत्रशिवभक्तःपरंतपः ॥ उपमन्युंगुरुंकृत्वादीक्षांपाशुपतींहरिः ॥ ३० ॥ जग्राहपुत्रकामस्तुमुंडीदंडीबभू
वह ॥ उग्रंतत्रतपस्तेपेमासमेकंफलाशनः ॥ ३१ ॥ जजापशिवमंत्रंतुशिवध्यानपरोहरिः ॥ द्वितीयेतुजलाहारस्तिष्ठन्नेकपदाहरिः ॥ ३२ ॥ तृतीयेवायु
भक्षस्तुपादांगुष्ठाऽग्रसंस्थितः ॥ षष्ठेतुभगवान्रुद्रःप्रसन्नोभक्तिभावतः ॥ ३३ ॥ दर्शनंचददौतत्रसोमःसोमकलाधरः ॥ आजगामवृषारूढःसुरैरिंद्रादिभि
र्वृतः ॥ ३४ ॥ ब्रह्मविष्णुयुतःसाक्षाद्यक्षगंधर्वसेवितः ॥ संबोधयन्वासुदेवंशंकरस्तमुवाचह ॥ ३५ ॥ तुष्टोऽस्मिकृष्णतपसातवोग्रेणमहामते ॥ ददामिवां
छितान्कामान्ब्रूहियादवनंदन ॥ ३६ ॥ मयिदृष्टेकामपूरेकामशेषोनसंभवेत् ॥ व्यासउवाच ॥ तंदृष्ट्वाशंकरंतुष्टंभगवान्देवकीसुतः ॥ ३७ ॥ पपातपाद
योस्तस्यदंडवत्प्रेमसंयुतः ॥ स्तुतिंचकारदेवेशोमेघगंभीरयागिरा ॥ ३८ ॥ स्थितस्तुपुरतःशंभोर्वासुदेवःसनातनः ॥ कृष्णउवाच ॥ देवदेवजगन्नाथसर्व
भूताऽऽर्तिनाशन ॥ ३९ ॥ विश्वयोनेसुरारिघ्नमस्त्रैलोक्यकारक ॥ नीलकंठनमस्तुभ्यंशूलिनेतेनमोनमः ॥ ४० ॥ शैलजावल्लभायाऽथयज्ञघ्नायनमो
स्तुते ॥ धन्योऽहंकृतकृत्योऽहंदर्शनात्तवसुव्रत ॥४१॥ जन्ममेसफलंजातंनत्वातेपादपंकजम् ॥ बद्धोऽहंस्त्रीमयैःपाशैःसंसारेऽस्मिञ्जगद्गुरो ॥४२॥ शरणं
तेऽद्यसंप्राप्तोरक्षणार्थंत्रिलोचन ॥ संप्राप्यमानुषंजन्मखिन्नोऽहंदुःखनाशन ॥४३॥ त्राहिमांशरणंप्राप्तंभवभीतंभवाऽधुना ॥ गर्भवासेमहद्दुःखंप्राप्तंमदन
दाहक ॥४४॥ जन्मतःकंसभयजमनुभूतंचगोकुले ॥ जातोऽहंनंदगोपालोवल्लवाज्ञाकरस्तथा ॥ ४५ ॥ गोरजःकीर्णकेशस्तुभ्रमन्वृंदावनेघने ॥ म्लेच्छ
राजभयत्रस्तोगतोद्वारवतींपुनः ॥४६॥ त्यक्त्वापित्र्यंशुभंदेशंमाथुरंदुर्लभंविभो ॥ ययातिशापबद्धेनतस्मैदत्तंभयाद्विभो ॥४७॥ राज्यंसुपुष्टमपिचधर्मर
क्षापरेणच ॥ उग्रसेनस्यदासत्वंकृतंवैसर्वदामया ॥४८॥ राजाऽसौयादवानांवैकृतोनःपूर्वजैःकिल ॥ गार्हस्थ्यंदुःखदंशंभोस्त्रीवश्यंधर्मखंडनम् ॥ ४९ ॥
पारतंत्र्यंसदाबंधोमोक्षवार्ताऽत्रदुर्लभा ॥ रुक्मिण्यास्तनयान्दृष्ट्वाभार्याजांबवतीमम ॥५०॥ प्रेरयामासपुत्रार्थंतपसेमदनांतक ॥ सकामेनमयाततंतपःपु
त्रार्थमद्यवै ॥५१॥ लज्जाभवतिदेवेशप्रार्थनायांजगद्गुरो ॥ कस्त्वामाराध्यदेवेशंमुक्तिदंभक्तवत्सलम् ॥ ५२ ॥ प्रसन्नंयाचतेमूढःफलंतुच्छंविनाशियत् ॥
सोऽयंमायाविमूढात्मायाचेपुत्रसुखंविभो ॥ ५३ ॥ कामिन्याप्रेरितःशंभोमुक्तिदंत्वांजगत्पते ॥ जानामिदुःखदंशंभोसंसारंदुःखसाधनम् ॥ ५४ ॥ अनि
त्यंनाशधर्माणंतथाऽपिविरतिर्नमे ॥ शापान्नारायणांशोऽहंजातोऽस्मिन्क्षितिमंडले ॥ ५५ ॥ ॥४५॥४६॥४७॥४८॥४९॥५०॥५१॥५२॥५३॥५४॥५५॥

॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ एतावत्पर्यंतंकृष्णस्याऽल्पज्ञत्वंपरतंत्रत्वंस्त्रीजितत्वमनीश्वरत्वंमूढत्वंचोपपादितम् ॥ तदेवमुपसंहरन्स्त्री
भगवत्याःसर्वज्ञत्वंसर्वोत्तमत्वंसर्वेश्वरत्वंसर्वाराध्यत्वंचश्रुत्याऽऽगमसिद्धमुपसंहरति । तस्मादिति ॥ यस्माद्धेतोरेताद्दशीविडंबनैताद्दशावताराणांभवतितस्माद्यद्यपिब्रह्मादयोऽस्मदपेक्षयाऽधी
श्वराःपरमेश्वराःसंति ॥ ६६ ॥ तथाऽपिनसर्वापेक्षयापरमेश्वराःकिंतुमायायाःकल्लोलास्तरंगास्तेषांवेगेनक्षुभितांतराःसंति ॥ यथाकाष्ठपुत्तलिकापुरुषाधीनातद्वदुपमायेषामेताद्दशास्तदधी
नामायाधीनाःसंति ॥ तस्मान्मुख्यासर्वापेक्षयासर्वेश्वरीसैवाऽस्तीतिभावः ॥ ६७ ॥ साचनस्वातंत्र्येणजगत्प्रेरयति किंतुप्राक्तनकर्माऽनुरोधेनाऽन्यथोच्चावचप्राणिकर्तृत्वेनवैषम्यनैर्घृण्येस्या

भोक्तुंबहुतरंदुःखंमायापाशेनयंत्रितः ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्तवंतंगोविंदंप्रत्युवाचमहेश्वरः ॥ ५६ ॥ बहवस्तेभविष्यंतिपुत्राःशत्रुनिषूदन ॥ स्त्रीणांषोड
शसाहस्रंभविष्यतिशतार्धकम् ॥ ५७ ॥ तासुपुत्रादशदशभविष्यंतिमहाबलाः ॥ इत्युक्त्वोपरराम‍ऽऽशुशंकरःप्रियदर्शनः ॥ ५८ ॥ उवाचगिरिजादेवीप्र
णतंमधुसूदनम् ॥ कृष्णकृष्णमहाबाहोसंसारेऽस्मिन्नराधिप ॥ ५९ ॥ गृहस्थप्रवरोलोकेभविष्यतिभवानिह ॥ ततोवर्षशतांतेतुद्विजशापाज्जनार्दन ॥ ६० ॥
गांधार्याश्चतथाशापाद्भवितातेकुलक्षयः ॥ परस्परंनिहत्याऽजौपुत्रास्तेशापमोहिताः ॥ ६१ ॥ गमिष्यंतिक्षयंसर्वेयादवाश्चतथापरे ॥ सानुजस्त्वंतथादेहं
त्यक्त्वायास्यसिवैदिवम् ॥ ६२ ॥ शोकस्तत्रनकर्तव्योभवितव्यंप्रतिप्रभो ॥ अवश्यंभाविभावानांप्रतीकारोनविद्यते ॥ ६३ ॥ तत्रशोकोनकर्तव्योनूनं
ममतंसदा ॥ अष्टावक्रस्यशापेनभार्यास्तेमधुसूदन ॥ ६४ ॥ चौरेभ्योग्रहणंकृष्णगमिष्यंतिमृतेत्वयि ॥ व्यासउवाच ॥ इत्युक्त्वाऽतर्दधेशंभुःसोमः
ससुरमंडलः ॥ ६५ ॥ उपमन्युंप्रणम्याऽथकृष्णोऽपिद्वारकांययौ ॥ तस्माद्ब्रह्मादयोराजन्संतियद्यप्यधीश्वराः ॥ ६६ ॥ तथापिमायाकल्लोलयोगसंक्षुभि
तांतराः ॥ तदधीनाःस्थिताः सर्वेकाष्ठपुत्तलिकोपमाः ॥ ६७ ॥ यथायथापूर्वभवंकर्मतेषांतथातथा ॥ प्रेरयत्यनिशंमायापरब्रह्मस्वरूपिणी ॥ ६८ ॥
नवैषम्यंननैर्घृण्यंभगवत्यांकदाचन ॥ केवलंजीवमोक्षार्थंयततेभुवनेश्वरी ॥ ६९ ॥ यदिसानैवसृज्येतजगदेतच्चराचरम् ॥ तदामायाविनाभूतंजडंस्यादेव
नित्यशः ॥ ७० ॥ तस्मात्कारुण्यमाश्रित्यजगज्जीवादिकंचयत् ॥ करोतिसततंदेवीप्रेरयत्यनिशंचतत् ॥ ७१ ॥

तामित्याह । यथायथेति ॥ मायापरब्रह्मस्वरूपिणीतिपदेनमायाविशिष्टब्रह्मस्वरूपिणीतिस्पष्टमेवोक्तम् ॥ ६८ ॥ यस्मादेवंतस्मान्नवैषम्यमिति यदितस्याःस्वातंत्र्येणेच्छानास्तितर्हि
किमर्थमन्यकर्मानुरुध्यसाजगत्करोतीतिचेत्तत्राह । जीवमोक्षार्थमिति ॥ ६९ ॥ तदेवोपपादयति ॥ प्रलयकालेजगन्मायायांलीनंतथैवतिष्ठेन्नतुमुक्तंभवेत्तत्कर्मानुरोधेन ॥ जगत्सर्जनेतु
कर्मोपासनाकरणेनश्रवणमननादिनाचाऽऽत्मसाक्षात्कारेणजगन्मुक्तंभवेत्तस्मात्कारुण्यमवलंब्यस्वेच्छयाविहारेऽपिप्राणिमोक्षार्थंजगज्जीवादिकंकरोतिकर्मानुरोधेनतदेवप्रेरयतिचेतिभावः ॥
मायाविनाभूतंमायायांलीनमित्यर्थः ॥ जडंबुद्धिरहितमित्यर्थः ॥ ७० ॥ ७१ ॥

तस्माद्धेराजन्ब्रह्मादीनांकथंमोहोभवतीत्यादिपूर्वोक्तःसंशयस्त्वयानैवकर्तव्यइत्याह । तस्मादिति ॥ तत्र हेतुमाह । मायांतःपातिनइति ॥ ७२ ॥ तर्हिस्वतंत्रः कोऽस्तीतिचेत्तत्राऽऽह । स्वतंत्राऽसैवदेवेशीति ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ आत्मरूपांहृदाज्ञात्वेति ॥ तथाचश्वेताश्वतरोपनिषदि तेध्यानयोगानुगताअपश्यन्देवात्मशक्तिंस्वगुणैर्निगूढामिति ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ देवीलोकेपूर्वोक्तेमणिद्वीपे ॥ ८२ ॥ पुराणंपंचमामिति ॥ ब्राह्मंपाद्मंवैष्णवंचशैवंभागवतंतथेति महापुराणसंग्रहवाक्येपुराणांतरेषुपं

तस्माद्ब्रह्मादिमोहेऽस्मिन्कर्तव्यःसंशयोनहि ॥ मायांतः पातिनःसर्वेमायाधीनाःसुराऽसुराः ॥ ७२ ॥ स्वतंत्राऽसैवदेवेशीस्वेच्छाचारविहारिणी ॥ तस्मात्सर्वात्मनाराजन्सेवनीयामहेश्वरी ॥ ७३ ॥ नातःपरतरंकिंचिदधिकंभुवनत्रये ॥ एतद्धिजन्मसाफल्यंपराशक्तेःपदस्मृतिः ॥ ७४ ॥ माभूत्तत्रकुलेजन्मयत्रदेवीनदैवतम् ॥ अहंदेवीनचान्योऽस्मिब्रह्मैवाऽहंनशोकभाक् ॥ ७५ ॥ इत्यभेदेनतांनित्यांचिंतयेज्जगदंबिकाम् ॥ ज्ञात्वागुरुमुखादेनांवेदांतश्रवणादिभिः ॥ ७६ ॥ नित्यमेकाग्रमनसाभावयेदात्मरूपिणीम् ॥ मुक्तोभवतितेनाऽऽशुनाऽऽन्यथाकर्मकोटिभिः ॥ ७७ ॥ श्वेताश्वतरादयःसर्वेऋषयोनिर्मलाशयाः ॥ आत्मारूपांहृदाज्ञात्वाविमुक्ताभवबंधनात् ॥ ७८ ॥ ब्रह्मविष्ण्वादयस्तद्वद्गौरीलक्ष्म्यादयस्तथा ॥ तामेवसमुपासंतेसच्चिदानंदरूपिणीम् ॥ ॥ ७९ ॥ इतितेकथितंराजन्यद्यत्पृष्टंत्वयानघ ॥ प्रपंचतापत्रस्तेनकिंभूयःश्रोतुमिच्छसि ॥ ८० ॥ एतत्तेकथितंराजन्मयाख्यानमनुत्तमम् ॥ सर्वपापहरंपुण्यंपुराणंपरमाद्भुतम् ॥ ८१ ॥ यइदंशृणुयान्नित्यंपुराणंवेदसंमितम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तोदेवीलोकेमहीयते ॥ ८२ ॥ सूतउवाच ॥ एतन्मयाश्रुतंव्यासात्कथ्यमानंसविस्तरम् ॥ पुराणंपंचमंनूनंश्रीमद्भागवताऽभिधम् ॥ ८३ ॥ इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कंधे पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ स्कंधश्चायंसमाप्तः ॥

अर्धाधिकैर्वसुविधुयुगविश्वंभरा (१४१८॥) मितैः ॥ पद्यैश्चतुर्थस्कंधोऽयंकथितोव्यासनिर्मितैः ॥

चमत्वेनगृहीतमित्यर्थः ॥ ८३ ॥ श्रीमच्छैवकुलोत्पन्नोरंगनाथात्मजःसुधीः ॥ श्रीलक्ष्मीगर्भसंभूतोनीलकंठोऽभिधानतः ॥ १ ॥ देवीभागवतस्याऽस्यव्याख्यानरहितस्यच ॥ व्याख्यांयःकृतवान्सम्यक्तिलकाख्यांशुभार्थदाम् ॥ २ ॥ चतुर्थस्कंधएतस्याःसमाप्तोऽभूच्छुभाथदः ॥ प्रीयतांतेनमेदेवीभुवनेशीमहेश्वरी ॥ ३ ॥ ॥ इतिश्रीशैवकुलोत्पन्नरंगनाथात्मजलक्ष्मीगर्भजनीलकंठविरचितेदेवीभागवतव्याख्यानेतिलकाऽभिधेचतुर्थस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥ समाप्तोयंचतुर्थस्कंधः ॥ ४ ॥

इदं पुस्तकं मुम्बय्यां श्रीकृष्णदासात्मजक्षेमराजश्रेष्ठिना
स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर" (स्टीम्) मुद्रणालये मुद्रितम्।
संवत् १९६४, शके १८२९.

॥ इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धः समाप्तः ॥

[OrderDescription]
,CREATED=14.07.20 15:43
,TRANSFERRED=2020/07/14 at 15:51:10
,PAGES=77
,TYPE=STD
,NAME=S0003317
,Book Name=M-2622-SHRIMADHEVI BHAGWAT MAHAPURAN
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF

FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF

FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF

FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,